

Eirik Andreas Langøy Brattsti

Fra luften til jorden

En undersøkelse av økonomisk landssvik, krigsviktig tyskerarbeid og sabotasje sett ved Murmester Ragnar Fredriksen.

Masteroppgave i Master i Historie

Veileder: Hans Otto Frøland

Mai 2023

Eirik Andreas Langøy Brattsti

Fra luften til jorden

En undersøkelse av økonomisk landssvik, krigsviktig tyskerarbeid og sabotasje sett ved Murmester Ragnar Fredriksen.

Masteroppgave i Master i Historie
Veileder: Hans Otto Frøland
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

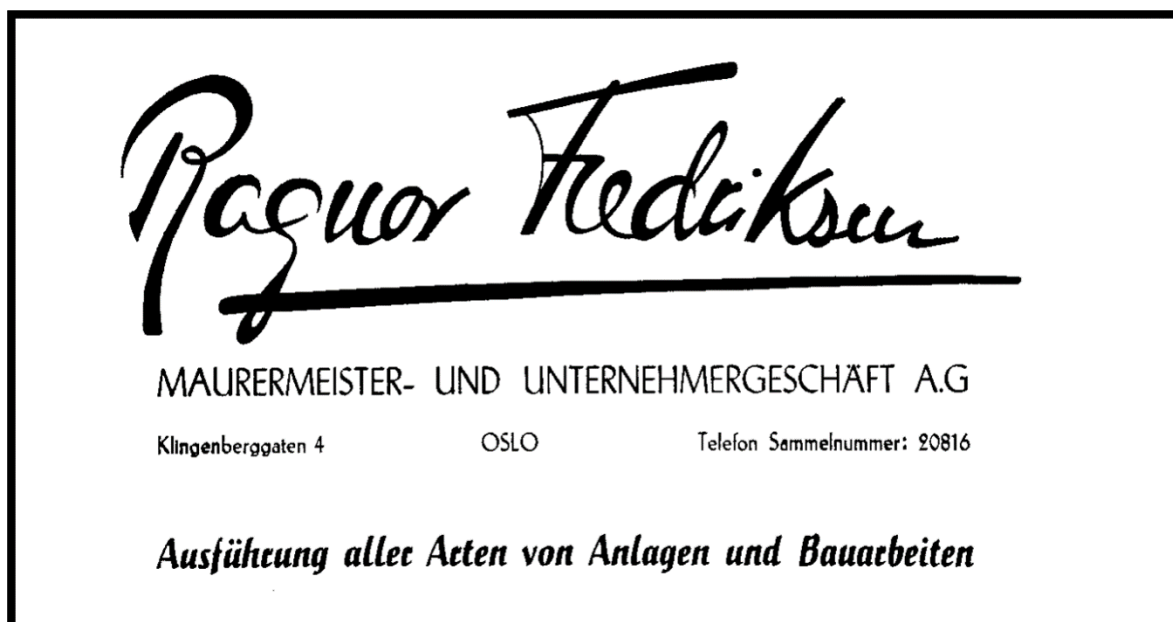

Kunnskap for en bedre verden

Fra luften til jorden:

En undersøkelse av økonomisk landssvik, krigsviktig tyskerarbeid og sabotasje sett ved Murmester Ragnar Fredriksen.

av

Eirik Brattsti

Innholdsfortegnelse

1.0	Fra luften til jorden: En undersøkelse av krigsprofitering, økonomisk landssvik, krigsviktig tyskerarbeid og sabotasje sett ved Murmester Ragnar Fredriksen.....	1
1.1	Forskningsstatus.....	8
1.2	Datagrunnlag og metode	16
1.3	<i>Deutsche Zeitung in Norwegen</i> : Kvantitativ analyse.....	17
1.4	Argument og struktur	21
2.0	Forbrytelsen:	27
2.1	Ragnar Fredriksen Murmester & Entreprenørforretning A/S	29
2.2	Profitt	36
2.2.1	Arbeidet i Trondheimsområdet og Trøndelag.....	37
2.2.2	Øvrige arbeid i resten av landet.....	39
2.3	Nasjonal Samling	40
2.4	Forbrytelsen: Konklusjon	45
3.0	Straff:	47
3.1	Loven	48
3.2	Dommen.....	51
3.2.1	Anken.....	55
3.3	Straff: Konklusjon.....	56
4.0	Gråsoner:	58
4.1	Den tyske fasaden: Tilgjort opptreden ovenfor tyskerne	59
4.1.1	Drevet til å jobbe og det til høyt tempo?	61
4.1.2	Fredriksens tyskerarbeid interesse og tysk vennlighet.....	64
4.1.3	Averteringen i <i>D.Z.N</i> og Fredriksens intensjoner.....	66
4.1.4	Den store krigsprofitøren uten krigsprofitt.....	70
4.1.5	En "tysk fasade" blant tyskerne?.....	72
4.2	Sabotasje	73
4.3	Tvang og press.....	81
4.3.1	De innledende årsaker.....	84
4.3.2	Fanget i tyskerarbeid	86
4.4	Gråsoner: Konklusjon.....	88
5.0	Hovedkonklusjon	89
6.0	Modeller og dataoversikter.....	92
6.1	Arkivalia og litteratur	93

1.0 Fra luften til jorden: En undersøkelse av krigsprofitering, økonomisk landssvik, krigsviktig tyskerarbeid og sabotasje sett ved Murmester Ragnar Fredriksen

«Normalt er det å handle med fienden forræderi [...]. Gjelder dette også produkter som den okkuperende fiende har (eller mener seg å ha) rett til å overta? Jeg erkjenner at spørsmålets løsning har voldt meg vanskelighet. [...] Krigens lov er at makt er rett. [...] Jeg tilføyer også for å unngå misforståelse at selvfølgelig står enhver fritt å gjøre seg personlig til martyr. Jeg befatter meg alene med hva der er rett og plikt i forhold til bedriftene. Det ligger ikke innenfor rammen av en driftsledelses fullmakt å påføre bedriften tap eller skade ved å nekte å etterkomme påbud som krigens lov gir rett til å gi»

- Høyesterettsadvokat Kristen Johanssen, 24.04.1940.¹

Da okkupasjonen ble den nye hverdagen for nordmenn gikk norske myndigheter ut med parolen om at nordmenn måtte 'holde hjulene i gang' og da satt mang med vanskelige problemstillinger om hva som var rett og galt i møte med tyskernes krav og henvendelser.² Slik Johanssen beskriver det var det motstridende prinsipper og beskjeder som møtte norske entreprenører og myndigheter fra 9. april 1940. Parolen ble av mange forstått som en tillatelse til å inngå tyskerarbeid og norske myndigheter og jurister i det okkuperte Norge fikk det lenge travelt med å prøve å trekke grensen mellom hva tyskerne kunne kreve og hva nordmenn burde etterkomme med tanke på å folkeretten og de internasjonale konvensjonene om krigsretten.³ I denne tiden var det vanskelig å få et enstydig svar fra norske myndigheter, på den ene siden kunne de ikke fraråde nordmenn i å ta arbeid hos tyskerne, faktisk ble det aldri utstedt et slikt budskap, men likeledes kunne man ikke gi en blanko fullmakt til å inngå alle typer arbeid for tyskerne. Det ble derfor opp til den enkelte, både tiltalte og påtaler, å gjøre en vurdering basert på skjønn.⁴

Opgavens tematikk er nettopp hva Johanssen referer til; det vanskelige skille mellom rett og galt, de usikre gråsonene. Han la opp til at den enkelte selv måtte stilles ansvarlige for sine handlinger, og at om en ville nekte og på den måten utsette seg for tyskernes vrede var det den enkeltes valg. Men nyanseringen var at det ikke var, etter Johanssens vurdering, rett å påføre sin bedrift og ansatte tap og skade ved å nekte å etterkomme påbud som krigens lov gir rett til

¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 2, Erstatningsdirektoratet: Undersøkelser vedrørende norske myndigheters stilling til tyske arbeidsoppdrag den første tid etter 8. april 1940 av Ole Torleif Røed, 13. februar 1945, s. 10.

² Frøland, Hans Otto, and Martin Steffensen. "Legitimate or Improper Economic Collaboration? The Struggle about the Past after the German Occupation of Norway." *War and Semiotics*, 2020, 259–81. 261.

³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Skriv til Norges Industriforbund av Kristen Johansen, 24. april 1940. s. 1.

⁴ Fagerberg, Inger. 2021. «Flyplassarbeidet i Trøndelag under andre verdenskrig: En studie av selskapene A/S Cementstøberi & Entreprenørforretning, A/S Jernbeton og A/S Betongbyggs økonomiske samarbeid under okkupasjonen.» NTNU. 9.

å gi, her menes det tyskernes krav. Fra Johanssens uttalelse ser vi hvordan en entreprenør som Ragnar Fredriksen blir plassert ovenfor flere vanskelige og motstridende forventninger til moral og etikk; han har sin personlige overbevisning han må ivareta, retten til å gjøre seg til 'martyr', men han må også vurdere hva som var det beste for bedriften og hans ansatte, også var det parolen, hva gjaldt den egentlig? Til slutt kommer de juridiske spørsmålene om hvordan internasjonale folkerettsbestemmelser skulle tillegges nasjonal norsk rett.⁵ I denne oppgaven skal et mikrohistorisk perspektiv anvendes ved å se hvordan Fredriksen gikk frem i møte med slike problemstillinger.

Ragnar Fredriksen Murmester- og Entreprenørforretning A/S ble etablert i 1923, og med en mindre reorganisering i 1938, hadde Fredriksen drevet siden. Fredriksen var etter 1938 eieren av samtlige av firmaets aksjer og derfor blir hans A/S og person behandlet om hverandre i landssvik-saken hans.⁶ Det fremstår som lite problemfullt å gjøre det samme her. Murmester Ragnar Fredriksen og hans bedrift representerer en merkverdig og betydelig gråsoner, hans sak var en stor og høyprofilert økonomisk landssviksak. Det var stor oppslutning i opinionen om at Fredriksen var en landssviker, om ikke også ideologisk gitt hans NS-medlemskap, så i hvert fall en storstilt krigsprofitør.⁷ I 1947 ble Fredriksens dømt for økonomisk og politisk-ideologisk landssvik, han hadde hatt en enorm virksomhet og omsetning under okkupasjonen, nærmest utelukkende krigsviktig tyskerarbeid. Han ble også straffet for å ha vært NS-medlem for å ha ytet bistand til 'ulovlige' organisasjoner, for å ha budt seg frem for tyskerne og for å ha henvendt seg til den tyske overkommando med informasjon om sine arbeidere, om arbeiderforeninger og utfordringer han hadde med disse.⁸

Straffen ble 7 års tvangsarbeid med 490 dagers fradrag for varetekt og 10 års fradømmelse av almen tillit og stemmerett og en økonomisk reaksjon på til sammen 3.231.000 kroner. Samt inndragelsen av hans hele firmaets beholdning og maskinpark med en estimert verdi til 130 tusen kroner.⁹ Dommen ble ved første instans gitt av Eidsivating lagmannsrett for forbrytelser mot straffelovens §§ 62 og 86, og de nye lovene; midlertidig lov av 13. desember 1946 nr. 26 og landssvikloven av 21. februar 1947 §§ 60, 34, 15, 10 (med unntak av de rettigheter som er

---

⁵ Borge, Baard Herman, Lars-Erik Vaale. *Grunnlovens største prøve. Rettsoppgjøret etter 1945*. Oslo: Sap & Spartacus, 2018. 22.

⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 Revisjonsrapporter, Uttalelse til Erstatningsdirektoratet av Leif Berge, 8. mai 1947, s. 1.

⁷ Friheten. «Rasjonerte bygningsmaterialer ligger unyttet.» 10. desember 1947. Aviser som omtalte Fredriksens sak, holder ikke tilbake i omtalen om han som storprofitør og landssviker.

⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 20 – 28.

⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 2. «Inndragningen av diverse maskiner, redskaper og materiell m.v. – senere kalt 'maskinparken'.

nevnt i § 10 nr. 9), og 7.¹⁰ Tre år senere ble saken anket til Høyesterett, innen da hadde det skjedd store endringer i lovverket og rettspraksisen som fikk uttelling på anken. Ti års tap av allmenn tillitt ble begrenset til å gjelde ti års tap av «de rettigheter nevnt i landssviklovens § 10 nr. 1 og 2, jfr. § 11.»¹¹ De ideologiske anklagene bestod, men ble tildelt liten vekt i forhold til hans enorme ervervsvirksomhet og omsetning, men med nye tall ble Fredriksens krigsprofitt nå regnet for å ha vært langt lavere enn antatt og dermed ble den økonomiske reaksjonen kraftig redusert samtidig som kravet på maskinparken ble oppgitt.¹² Hvor mye krigsprofitt gjør en til storprofitor, når blir profitten straffbar? Det ble også tatt hensyn til den lange tiden som var forløpt og hans tvangsarbeid straff ble redusert slik at han i 1950 slapp å gå tilbake til varetekt. Etter saken var Fredriksen i gang med å gjenreise sitt firma og var snart tilbake i sitt yrke, noe som skulle være til gagn for samfunnet het det i Høyesteretten.¹³

Ut fra dommen males det et ganske avgjort og suspekt bilde av Fredriksens og hans virksomhet, men samtidig har vi flere besynderlige episoder som er relatert til arbeidet Fredriksen utfører for tyskerne; svære hangarer blåser sammen på Værnes, et sykehus eksploderer i Tjøme, heisekran, materiell og utstyr raser ut i sjøen i Hommelvik og sjøflyslipp som blir ubrukelig etter bruk i Ilsvika.¹⁴ Dette er i det spesifikke, men i det generelle var arbeidet preget av stadige forsinkelser og forpurringer til tyskernes store forbitrelse.¹⁵ Var dette tilsiktet sabotasje hvor Fredriksen var involvert? Var Fredriksen en stor-profitør, en landssviker eller begge deler? Eller kan han gå fri av slike anklager? Fredriksen hadde krigsprofitt og episoder hvor han handlet klanderverdig og tvilsomt hva nasjonal samvittighet angår, og det var dette han ble straffet for.

I Retten ble Fredriksen dømt for å ha søkt arbeid hos fienden, den 3. mai 1940 sendte Fredriksen et brev til Reichkommissariat hvor han etterspurte arbeid for sitt firma. I brevet skal Fredriksen ha skrevet at «han kunne utføre byggerarbeider av enhver art og gav opplysninger om forretningens omfang og utstyr.»¹⁶ Han ble også dømt for å ha utført flere store militære anlegg som ble vurdert som krigsviktig av Retten. Saken ble anket til Høyesterett hvor flere av

¹⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Ankeerklæring til Høyesterett av Ole Borge, 30. mai 1947, s. 4.

¹¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 6.

¹² Se fig. 1.8 og 1.9.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 6.

¹³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning av Arne Foss, 19. august 1950, s. 3.

¹⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Ragnar Fredriksen, 26. juni 1946, s. 3. Hangaren var bevist sabotert ved at den manglet avstivinger, den blåste snart over og satte arbeidet tilbake. Tjøme Sykehus eksploderer under mystiske forhold. Hommelvik: sjøfly-kaianlegget, større heisekran verdt 5 millioner og masse utstyr og materiell går tapt i dypet.

¹⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 2.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Avskrift av tysk brev til R.F. A/S: Bilag 12 An die Firma Ragnar Fredriksen av N. Lehmkner, 21. september 1940, s. 2.

¹⁶ Justis- og politidepartementet. *Om landssvikkoppgjøret: Innstilling fra et utvalg nedsatt for å skaffe tilveie materiale til en innberetning fra Justisdepartementet til Stortinget: Utvalget oppnevnt 22. desember, Innstilling avgitt 11. januar 1962.* Oslo: Justis- og Politidepartementet, 1962. 289.

anklagende bestod, men ble myket opp og andre straffepunkter falt bort. Hvorfor vurderte Høyesterett saken annerledes, hva lå til grunn for utregningen av straff i de to instanser?

Noe av det mest interessante ved Fredriksens sak er at det kan etableres et tydelig handlingsmønster som vitner om en bevisst tilgjort fasade ovenfor tyskerne, men som i rettsoppgjøret ble tolket, med vilje eller ubevist, som genuin og dermed bidro til en strengere straff som skjerpene momenter. Denne fasaden kan ha vært del i sabotasjen som ble direkte og indirekte utført av Ragnar Fredriksen og hans A/S, i Retten var dette noe som regelrett ble nedspilt, bortforklart eller ignorert. Slike påstander bør i det minste tilbakevises som falske eller medgis i motsatt fall, i denne saken blir både den tilgjorte fasaden og sabotasjen på en utilfredsstillende måte fremstilt eller lagt til siden. Det er i det store og det hele fraværende fra påtalemyndighetenes sammenfatning av dommens resultat som heller dømte Fredriksen som med sitt ønske «... om økonomisk vinning har trengt til side enhver tanke om det som er nasjonalt riktig.»¹⁷ Og da undres man, hadde Retten *rett* i sin dom over Ragnar Fredriksen, var den tilbørlig?

Oppgaven skal undersøke og bedømme ved å rekonstruere et bevisst handlingsmønster hos Fredriksen og se hvordan Retten valgte å gå frem i sin tolkning av Fredriksens intensjoner og virksomhet. For å avskrekke samarbeid med fienden ble det ved provisorisk anordning i 1942 gjort straffbart å være NS-medlem, og senere ble alle som var eller hadde vært medlemmer etter 8. april 1940 ble straffedømt som landssvikere og måtte etter landssvikanordningen av 1944 § 25 svare «en for alle og alle for en for skade som [NS og tilknyttede organisasjoner] har voldt ved medvirkning til rettstridig styre av landet ...»¹⁸ og dermed tåle å bære det kollektive straffeansvaret for Norges lidelser under krigen.¹⁹ Var derfor utfallet av Fredriksens sak forutbestemt av hans NS-medlemskap?

I denne oppgaven blir det et tema og se på hvordan Ragnar Fredriksen utførte sin forbrytelse, det vil si hva hans økonomiske og ideologiske landssvik bestod i og deretter hvordan han mottok sin straff. Hvordan ble Fredriksens handlinger vurdert og dømt i Retten? Det korte svaret er strengt. Fredriksen sak er en av de større hvor mappen består av flere hundre sider med dokumenter, disse vitner i større detalj om rettsoppgjørets særegenhet og berører derfor flere aspekter ved rettsoppgjøret, fra det som utspilte seg inne i rettsalen og utenfor. Landssvikoppgjøret var på mange måter med sitt enorme omfang, omstridte rettslige grunnlag,

¹⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34.

¹⁸ Solem, Erik. *Landssvikanordningen: Prov. Anordn. Av 15. Desember 1944 Med Tillegg*. Oslo: Tanum, 1945. 104.

¹⁹ Borge, mfl., *Grunnlovens største prøve*. 66.

nybrottet rettsvitenskap og praksis helt enestående i norsk rettshistorie.²⁰ Hvor komplekst er egentlig saken om Ragnar Fredriksen, er det en avgjort sak om en krigsprofitør som siden prøver å komme unna sin rettferdige straff, eller har vi med et mer nyansert tilfelle å gjøre, hva er det som forsvarer Fredriksen og hva fordømmer han?

Med oppgavens tittel har jeg til hensikt å rette leserens tanker til Norges okkupasjonstid, frigjøring og etterkrigstid som i denne konteksten blir satt til tidsspennet 1940 til 1950 som dekker okkupasjonstiden og frem til Fredriksens sak blir anket og avgjort i Høyesteretten. Etter dette var Fredriksen ferdig, men landssvikoppgjørets siste dom kom så sent som i 1964.²¹ I denne tiden var det norske samfunn preget av sterke og svingende sinnsstemninger.

Kjernen i samfunnsdebatten har i ettertiden blitt kategorisert til to fløyer; *Silkefronten* hvor man anså den beste fremgangsmetoden for å være et kort og mildt oppgjør, at forsoning og tilgivelse var den eneste måten nasjonen kunne bevege seg fremover på.²² Den andre var *Isfronten* som krevde et hardt oppgjør, her var hevnlysten og rettferdighetsbegjæret dominerende og Vår Herres budskap om tilgivelse virket å stå fjernt.²³ Kritikken mot rettsoppjøret var omfattende; oppjøret var for strengt, det var for omfattende, det tok for lang tid, det slukte tid og krefter og hevnlysten vek etter hvert for tanken om forsoning og å legge krigen bak seg. Kritikken oppstod allerede under oppjørets forberedelse i London da flere av paragrafene var vanskelig å forene med Grunnloven og Straffeloven av 1902.²⁴ Senere etter frigjøringen var det ikke lenger bare jurister og advokater, men store personligheter og autoriteter kom også på banen og tilføyde sin stemme til den stadig voksende kritikken mot oppjøret.²⁵ Kritikken ble reist med bidrag fra blant andre Statsråd Mellbye og hans artikler og innlegg i avisene, innledet av *Vårt indre oppgjør* i 1945, *Frimodige Ytringer* av Marta Steinsvik fra 1946, *Dømmer ikke* fra 1948 av Milorg sjef Oliver H. Langeland, *Paragraf 100* av Redaktør Toralv Fanebust og *We are no Criminals* av NS-mannen Bergsvik for å ha nevnt et knippe utvalg.²⁶

Isfronten utstedte krav om en streng straff mot alle som hadde samarbeidet med tyskerne og særlig ble alle NS-medlemmer gjennom statens landssviklover stadfestet som nasjonens sydebukk, uavhengig av deres virksomhet under krigen, om de var passive eller aktive, gamle eller unge, måtte de bære skylden for Norges lidelser og tap under krigen i form av kollektivt

²⁰ Graver, Hans Petter. "Rettsoppjøret i Norge Etter Krigen - Tid for et Nytt Juridisk Blikk?" *Lov og Rett* 54, no. 2 (2015): 65–86. 68.

²¹ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 262.: Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers in the legal purges after World War II.* 264.

²² Ellingsen, Dag. *Krigsprofitørene og Rettsoppjøret.* Gyldendal: Oslo, 1993. 167.

²³ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve.* 148.

²⁴ *Ibid.* 45.

²⁵ *Ibid.* 132.

²⁶ Solbrekken. *Landssvikoppjørets hemmelige historie: Brukte norske rettsmyndigheter krigsforbrytere og nazimetoder ved landssvikoppjøret?* Oslo: Opera, 2015. 9.: Borge mfl., *Grunnlovens største prøve.* 45.

straffeansvar.²⁷ Og hvor stor var synden, hva var prisen for å gjøre bot? Staten utstedte et krav på til sammen 290 millioner kroner oven for NS medlemmene som i dag tilsvarer over 6 milliard kroner.²⁸ Kravet var basert på at NS-styret var regnet til å ha kostet den norske stat 281 millioner kroner, hvor nøyaktig dette begrunnes vites ikke, men det utgjør erstatningssummen som man siktet å få hentet ut fra landssviksakene mot NS-medlemmer, slik som Ragnar Fredriksen.²⁹

Det er få andre måter å beskrive frigjøringsdagene og etterkrigstidens holdninger og ytringer enn som svevende eller høyt i luften; lykkerus og store folkefester i gatene, men samtidig løp mobber ned 'dårlige' nordmenn og skamklippede 'tyskertøser' i folkelige aksjoner. Hos de enkelte kunne blodet koke.³⁰ Det er tittelens hensikt å plassere oppgaven på bakken, og se forbi de tydelige sakene om overbeviste kollaboratører og motstandsmenn på hver sin side og istedenfor se på mellomrommet hvor man finner karakterer som Ragnar Fredriksen. Som både var siktet for utilbørlig krigsprofitering og for å ha vært NS-medlem, noe som gjør at behandlingen av hans sak brått beveger seg vekk fra rettsstatlige prinsipper. NS-medlemmer ble behandlet på en helt egen måte i rettsoppgjøret. Oppgaven bygger på funn og forskning på landssvikoppjøret og okkupasjonshistorie. Denne oppgaven skal ta for seg landssviklovene som lå til grunn for tiltalen og ser slik på hvordan Ragnar Fredriksen og mange andre kunne, med rett og urett, ende opp som landssvikere etter krigen.

Videre er tittelen et pek mot tyskerarbeidet til Ragnar Fredriksen Murmester & Entreprenørforretning A/S. Det er flyplassarbeidet selskapet utførte i Trondheimsområdet som har vært oppgavens utgangspunkt, dette arbeidet var krigsviktig og utgjorde den største profitten til selskapet.³¹ Videre har det blitt gjort utvidelser i geografisk avgrensning i den retningen hvor vi finner Fredriksens virke, blant annet til Oslo fordi det er herfra hans A/S opererte og hadde sin virksomhet inntil krigsutbruddet, siden ble firmaet involvert i store tyske byggeprosjekter spredt over hele landet.

Det er nettopp ett slikt prosjekt tyskerne hadde igangsatt med flyplassen på Værnes. Etter avtale med tyskerne var Fredriksens betydelige firma engasjert med flyplassarbeid, dette ble straks til mer ved Lade, Hommelvik og Ilsvika. Flyplassarbeidet var særlig vanskelig under rettsoppjøret fordi dette var arbeid som i motsetning til annen infrastruktur ikke tjente noe

---

²⁷ Solem. *Landssvikanordningen*. 51.

²⁸ Borge mfl., *Grunnlovens største prøøve*. 66.

²⁹ Solbrekken. *Landssvikoppjørets hemmelige historie: Brukte norske rettsmyndigheter krigsforbrytere og nazimetoder ved landssvikoppjøret?* Oslo: Opera, 2015, 129.

³⁰ Nomeland, Terje. «I krig og kjærlighet – Tyskerjenter i Agder-fylkene.» I *Heimen* 51, no. 2 (2014): 146-62. 152.

³¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 27.

sivilt formål og var ansett som svært krigsviktig tyskerarbeid og dermed *utilbørlig*.³² Arbeidet var i første omgang av stor betydning, i andre omgang var det også av stor skala, det var ikke en liten byggevirksomhet ved få anlegg, men førsteprioritet arbeid som tyskerne for enhver pris ville få ferdigstilt kjappest mulig. Hvordan foregikk dette arbeidet, hva var den innledende årsaken til oppdragene ble innledet?

Et av punktene i tittelen er sabotasje. Sabotasjonen kunne ta form som «stille sabotasje» som gikk ut på å forpurre arbeidet ved å sabotere det, forsinke det eller ved å utføre det av dårlig kvalitet hvor dette var mulig. Dette var en motstandsform som falt mange lett til hjerte, det var likevel en risiko knyttet til slik virksomhet. Det var aldri noen offentlig erklæring om sabotasje ved Fredriksens anleggsplasser, det ville vært uforsvarlig med tysk kontroll som i tillegg truet om at forsinkelser av denne typen ville bli regnet og straffet som sabotasje.³³ Derfor ser det heller ut til at det var en stille avtale. Så hvordan var Ragnar Fredriksens forhold til sabotasje, han som ble dømt for utilbørlig økonomisk og ideologisk samarbeid med okkupasjonen?

Det ble vanskelig å trekke grensen for hva som var tilbørlig samarbeid med okkupasjentene, og hva som var utilbørlig. Kunne motstand og sabotasje veie opp for kollaborasjon? Rettsoppgjøret skulle bli vanskelig og det var man innstilt på allerede lenge før krigen var over, man ser det i de provisoriske anordningene som kommer fra London, som stadig presiserer og tydeliggjør hva som kan idømmes og hvordan.³⁴ Og selv om Fredriksens forbrytelser i overveiende grad var av økonomisk karakter er det hans skjebnesvangre NS-medlemskap og involvering dertil som fikk størst konsekvens for dommens utfall. Oppgaven skal derfor se på hvordan enkeltpersoner som i stor grad handlet etter situasjonenes nødvendigheter og forutsetninger, uten noen overbevisning over eller ønske om å støtte fiendens sak, kunne ende opp som landssvikere etter krigen mens andre gikk fri.

Dette er et tema som er berørt av lokal- og slektshistorisk og folkelig interesse og det er derfor en stor mengde populærhistoriske utgivelser, man ser de gjerne i hyllene på kioskene på flyplassen. Slik litteratur har ikke alltid så mye med forskningsfeltet og dets progresjon å gjøre. Men i visse tilfeller er det en sammenheng – i 2015 utgav Vegard Sæther *Frontsøstre: norske kvinner under hakekorset*, og samme år kommer norske røde kors ut med en unnskyldning til

---

³² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Rapport til Oslo politikammer: Landssvikavdelingen av Sigurd Hansen, 26. november 1946, s. 3.

³³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Tysk skriv til Ragnar Fredriksen A/S av Marinebyggingspektør Plötter, s. 1. Originalt trykk.

³⁴ Borge mfl., *Grunnlovens største prøvne*. 38.

deres harde fordømmelse av frontøstrene i 1947 – nærmere 70 år senere.³⁵ Det er i stor grad slikt som har motivert oppgaven, det irrasjonale, uregelmessige og komplekse som kom ut av krigen og rettsoppjøret, med tiden til hjelp er det mulig med et mikrohistorisk perspektiv kan man vurdere de større problemstillingene ved å bruke Ragnar Fredriksen som et kasusstudium.

Å komme over 70 år etter at alt er sagt og gjort for å vurdere saken på nytt som del av Gråsoneprojektet har avdekket langt mer enn hva det innledende arbeidet gav uttrykk for. Saken har vist seg å ha vært langt mer nyansert enn antatt og det det interessante er hvordan Rettens generelle innstilling i 1947 og 1950 førte frem til dommen Fredriksens mottok og hvordan utviklingen i opinion og lovverk gav et betydelig endret utfall ved andre instans. Og det uten at sabotasjen og fasaden ble trukket inn som fullverdige momenter. Det er stor grunn til å tro at, i likheten med Høyesteretts nåværende vurdering av Klinge-saken, at en ny vurdering av Fredriksen-saken også ville endt med den samme bemerkning om at:

«[dommernes flertalls] begrunnelse i saken ikke kan opprettholdes.»³⁶

1.1 Forskningsstatus

Denne oppgaven er skapt i sammenheng med *Gråsoneprojektet* og eksisterer da i et utbredt nettverk av relevant og aktuell forskningslitteratur om temaet økonomisk landssvik, rettsoppjøret og okkupasjonshistorie. Prosjektet går ut på å trekke frem nyansene fra okkupasjonshistorien ved å sette nytt lys på gamle etablerte narrativ og gode og dårlige nordmenn, om «helter og skurker.» Slik avdekker man hva som fins i gråsonene, i vår vanskelige og komplekse historiske arv. Allerede fra 1945 finner vi litteratur som markerer den spede begynnelse på nyansering, nyvurdering og kritikk av landssvikoppjøret som står i en endelig linje til denne oppgaven. Samtidskritikken mot oppjøret ble så krass at Stortinget i 1950 gav ut Stortingsmelding Nr. 64 for å forsvare seg og ta ett oppgjør med kritikken mot landssvikoppjøret.³⁷ Denne meldingen var lenge den normative, offisielle fortolkningen av rettsoppjøret. Men i nyere tid er det Dag Ellingsen som regnes for å ha vært banebrytende.

Ellingsen gav ut *Krigsprofitørene og rettsoppjøret* i 1993 og var den første innenfor feltet som så grundig på rettsoppjøret: hvordan norske myndigheter og næringsdrivende entreprenører og «brakkebaroner» som hadde samarbeidet med tyskerne under okkupasjonen og de store

---

³⁵ Omland, Ellen og Eirik Veum. «Frontøstre skulle aldri vært dømt for landsforræderi.» NRK, 6. februar 2015. Frontøstrene var norske piker som tjenestegjorde ved fronten som sykepleiere for den tyske hæren. Norge var alene med sin fordømmelse av sykepleierne innsats. Geneve-konvensjonene. Konvensjon I, Artikkel 18, «Ingen må noensinne bli forulempet eller dømt fordi han har pleiet sårede eller syke.» Gogstad, Anders Christian. *Helse og hakekors: helsestjeneste og helse under okkupasjonsstyret i Norge*. Alma mater: Oslo, 1991, s. 336.

³⁶ Graver. *Tid for et Nytt Juridisk Blikk?* 83.

³⁷ Solbrekken. *Landssvikoppjørets hemmelige historie*. 9.

linjene og er i dag et ubestridt standardverk.³⁸ Ellingsen var pionerende med at han fulgte entreprenørene og deres virksomhet gjennom hele okkupasjonen frem til rettsoppgjøret og så på hvordan disse ble dømt. Ved å også se tiden ledende opp til og den første okkupasjonstiden etablerer Ellingsen en periodisering som har bestått for forskningsfellesskapet. Fra dette arbeidet ble grunnlaget lagt for flere normative forståelser og perspektiver innenfor temaet okkupasjonshistorie og særlig med tematikken tyskerarbeid, rettsoppgjøret og økonomisk kollaborasjon. Ellingsen avklarte hvorfor så mange nordmenn og norske entreprenører kollaborerte med tyskerne og hvordan norske myndigheter hadde vært avgjørende i å til rette legge for det tysk-norsk samarbeidet. I sin tid var dette en del av Norges vanskelige historie som ikke enkelte passet inn i de heroiske narrativer fra etterkrigstiden. Ellingsen åpnet diskusjonen for mer kritikk av oppgjøret da arbeidet hans viste hvordan straffen rammet vilkårlig og urettferdig; de største krigsprofitørene og representantene for norske myndigheter som hadde gjort mest samarbeid – var de samme som ikke mottok noen eller mildest straff i oppgjøret.

Med utgangspunkt i hvor Ragnar Fredriksen A/S hadde sin største ervervsvirksomhet, omsetning og sabotasjevirksomhet blir det unngåelig lagt mye vekt på flyplassbyggingen i Trondheimsområdet.³⁹ Nettopp her viser forskningsnettverket og Gråsoneprojektet sin relevans og funksjon med at det i løpet av de siste seks årene har vært utgitt fire avhandlinger som tar for seg tematikken omkring lokale norske myndigheter og entreprenørers rolle i samarbeidet med tyskerne og kollaborasjon under okkupasjonen, og tyskernes enorme byggeprosjekter og satsning i Norge. Alle trekker de samme konklusjonene som forskningsmiljøet ellers gjør vedrørende tematikken, men tar for seg forskjellige aspekter for å nå disse.

Torgeir E. Sæveraas doktorgradsavhandling fra 2017 «*Beton macht Geschichte*» omhandler tyskernes utbygging av Norge, og til denne enorme utbyggingen ble nordmenns arbeidskraft og kooperasjon avgjørende, enten det ble gjennom tvang, trusler og press eller ved gunstige lønninger og arbeidskontrakter. Sæveraas trekker faktisk inn Ragnar Fredriksen direkte og er sågar relevant ikke bare for anvendelsen av komparative situasjoner og forhold, men med direkte sammenfallende kasusstudium.⁴⁰ Videre har Sæveraas også publisert artikkelen *OT, Wehrmacht og byggingen av Festung Norwegen*. Denne tar for seg den tyske økonomiske investeringen og tilførselen av ressurser til Norge og ser på tematikken tyskerarbeid fra et

---

³⁸ Ellingsen. *Krigsprofitørene og Rettsoppgjøret*.

³⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 27.

⁴⁰ Sæveraas, Torgeir E. 2017. «Beton macht Geschichte»: Organisation Todt og utbyggingen av Festung Norwegen.» Doktorgradsavhandling, NTNU. 253 – 256.

perspektiv som vektlegger Wehrmacht og Organisasjons Todts forvaltning og administrasjon av arbeidskraft og arbeidsprosjekter i Norge. I dette arbeidet blir også tyskernes metoder og anvendelse av norsk arbeidskraft trukket med som fremsetter mye stoff av relevans da Fredriksen utførte arbeider både for Wehrmacht og OT.

De tre neste avhandlingene er fra Pål Kristian Heum Økland som skrev *Lokal økonomi og administrasjon i Bergen våren og sommeren 1940* i 2018, og fra Gråsonesprosjektet er det *Flyplassarbeidet i Trøndelag under andre verdenskrig* av Inger Fagerberg fra 2021, og Harald Hemstads *Flyplassbygging i Trondheim våren og sommeren 1940* fra 2022.⁴¹ Oppgavene underbygger mitt videre arbeid. Som vi ser fra titlene, er tekstene tett på tematisk og den rike mengden av forskningslitteratur disse avhandlingene allerede har brakt frem har forenklet det innledende arbeidet med min oppgave og har fristilt oppgaven fra å gå i dybden på Centralkomiteén eller Administrasjonsrådets virksomhet under krigen og om flyplassarbeidet som hovedfokus. Hemstad sin oppgave har et kort tidsspenn på tre måneder som dekker krigen i Norge fra invasjonen 9. april til kapitulasjonen 10. juli 1940, denne oppgaven tar derfor ikke for seg det langsiktige perspektivet som utviklet seg under okkupasjonen. Fagerberg på sin side ser på de store aktørene bak Centralkomiteén i Trondheim og hennes arbeid er da tett knyttet til kollaborasjonen mellom norske myndigheter og tyskerne, men dekker ikke hvordan den enkelte bedrift eller aktør møtte tyskerne og tyskerarbeid. Økland blir tematisk som en syntese av disse to hvor det er et kort tidsspenn og et lokaladministrativt fokus. Derfor har denne oppgaven kunne finne sitt bidrag ved å ta utgangspunkt i en aktør som også har vært aktiv med flyplassarbeidet – Ragnar Fredriksen A/S.

Disse avhandlingene har noe forskjellig innfallsvinkel og fokusfelt, men alle sammen lander på den samme konklusjonen om hvordan kollaborasjon og samarbeid mellom norske myndigheter og autoriteter og tyskerne var utbredt, særlig den første tiden. Noe som gjør det lettere å forstå hvordan så mange endte opp som krigsprofitører. Alle tre vektlegger lokale myndigheters hensyn til beboerne innenfor sitt okkuperte område, som uten samband med de sentrale myndighetene, måtte ta avgjørelser ovenfor tyskernes krav med hensyn av økonomisk betydning, trusler, forvirring og usikkerhet. Dette resulterer i flere direkte og indirekte

---

⁴¹ Økland, Pål Kristian Heum. 2018. «Lokal økonomi og administrasjon i Bergen våren og sommeren 1940, med særlig vekt på produksjonsrådet.» Mastergrad, UiB.: Hemstad, Harald. 2020. «Flyplassbygging i Trondheim våren og sommeren 1940: En komparativ studie om nordmenns samarbeid med tyskerne.» Mastergrad, NTNU.: Fagerberg, Inger. 2021. «Flyplassarbeidet i Trøndelag under andre verdenskrig: En studie av selskapene A/S Cementstøberi & Entreprenørforretning, A/S Jernbeton og A/S Betongbyggs økonomiske samarbeid under okkupasjonen.» NTNU.

oppfordringer til norske entreprenører om å ta tyskerarbeid, som viser til parolen om å «holde hjulene i gang».⁴²

Med denne oppgavens tilknytning til flyplassbygningen i Trøndelag blir det hentet frem nok et standardverk fra 1993, men denne gangen av lokal og regional historisk betydning. Egil Christophersens *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45 «Liv og lagnad» del IV* er del i en større lokalhistorisk gard- og slektshistorisk serie kalt *Stjørdalsboka*.⁴³ I boken følger forfatteren kronologisk okkupasjonen og vever inn flere tema og perspektiver underveis. For eksempel starter det med det tyske perspektivet over den første tiden av okkupasjonen og setter lyset på både sosiale, økonomiske og militære anliggender. Boken trekker inn mye fra vitnesbyrd og opplevelsene til stjørdalingene og historien til deres samfunn. Dertil har Christophersen viet et helt kapittel til nettopp tyskerarbeid og arbeidet med flyplassen på Værnes hvor vi møter Ragnar Fredriksen i kulissene.⁴⁴ Christophersens redegjørelser av hvordan tyskerarbeidet i regionen utspilte seg er viktige for forståelsen av flyplassarbeidet i Trøndelag og hans slutninger omkring tyskerarbeid og krigsprofitt bygger på de samme forståelsene som Ellingsen.

På forskningsfeltets front finner vi mange bidrag innenfor tematikken okkupasjonshistorie. Borge og Vaales *Grunnlovens største prøve: Rettsoppgjøret etter 1945* fra 2018 er et sentralt verk hvor all kritikk mot rettsoppgjøret er samlet, redegjort og analysert. Det er derfor vanskelig å komme utenom dette verket, for enten ved direkte referanse eller ved sekundære referanser til verk som bygger på forståelser som Borge og Vaale fremsetter, gjør *Grunnlovens største prøve* seg gjeldene i forskningsfeltet. En kjapp gjennomgang av bokens kapiteler vitner om en tematikk som omfatter alt kronologisk fra rettsoppgjørets forberedelse i London til dets avvikling og ettermæle. Tematisk tar boken for seg sentrale aspekter ved oppgjøret; opinionens innflytelse på rettsoppgjøret, Stortinget og Høyesteretts roller under rettsoppgjøret og de sentrale problemstillingene om rettsoppgjørets lovmessige grunnlag og hjemmel i Grunnloven. Således er boken et nødvendig referanseverk i all vurdering av rettsoppgjøret.

I diskusjonen rundt det rettmessige grunnlaget og hvor legitim påtalemyndighetens virksomhet var i håndteringen av rettsoppgjøret kommer Hans Petter Gravers bidrag *Rettsoppgjøret i Norge etter krigen – Tid for et nytt juridisk blikk?* Graver holdet er juridisk fokus og bygger videre på forskningsmiljøets så langt etablerte konsensus om rettsoppgjørets juridiske grunnlag og

⁴² Hemstad. *Flyplassbygging i Trondheim*. 4.: Fagerberg. *Flyplassarbeidet i Trøndelag*. 22.: Økland. *Lokal økonomi og administrasjon i Bergen*. 10.

⁴³ Christophersen, Egil. *Okkupasjonsår i stjørdalsbygdene, 1940-1945*. Stjørdal: Utvalget for okkupasjonshistorie i Stjørdalsbygdene, 1993.

⁴⁴ Ibid. 228.

landssviklovenes hjemmel i Grunnloven. Konklusjonen han trekker samsvarer med den forgående forskningen; rettsgrunnlaget var tvilsomt i beste tilfelle og i verstefall helt ugyldig og rettstridig.⁴⁵

Hans Otto Frøland har vært meget produktiv på forskningsfronten innenfor dette emnet gjennom sitt arbeide med Gråsonesprosjektet. Hans artikkel *Forced labour and Norwegian War Profiteers in the Legal Purges after World War II* har med sitt hovedfokus på tvangsarbeid bare mindre betydning tematisk med oppgaven. Fredriksen skal dog ha fått tvangsutskrevet tvangsarbeidere til enkelte av hans nordnorske arbeidsplasser, men slik som Frøland avdekker i artikkelen, fikk entreprenørers bruk og misbruk av slave- og tvangsarbeidere nærmest ingen betydning for det økonomiske landssvik oppgjøret i Norge selv om dette var en stor anklagepost i Nürnbergprosessen.⁴⁶

Med artikkelen *Legitimate or improper economic collaboration? The struggle about the past after the German occupation of Norway* har Frøland gått i dybden på økonomisk landssvik og diskursen rundt rettsoppgjøret i samtid og for ettertiden. Slik avdekker han hvordan lovenes innhold, formulering og språk i stor grad var avhengig av tidens sinnsstemning og opinion. Det var samtidens hevnlyst og agiterte sinnsstemning som førte til at lovgiverne anvendte et så ladd ordspråk slik at alle kollaboratører ble betegnet med de mest graverende uttrykk. Slik ble det til at økonomisk kollaborasjon ble betegnet som *økonomisk landssvik*. Det er derfor folk idømt som *økonomisk landssvikere* paradoksalt kan få en meget mild dom selv om ordets semiotiske betydning implisitt referer til noe gravalvorlig og særlig forbrytersk.⁴⁷ I sin sammenfatning av økonomisk landssvik og konklusjon sammenfører artikkelen seg til Frølands øvrige bidrag til Gråsonesprosjektet og forskningsstatusen ved å trekke inn betydningen opinionen hadde på rettsoppgjørets og den offentlige diskursens semiotikk.

Frøland sammenfatter forskningsmiljøets opinion omkring kritikken av landssvikoppgjøret og sier det er bred enighet om at London-regjeringens provisoriske anordninger av desember 1944 og dens senere lovfesting etter krigen som fikk *tilbakevirkende effekt* brøt med Grunnloven. Men det ble vurdert som lovlig med hjemmel i konstitusjonell nødrett.⁴⁸ Det bygges videre på denne overtredelsen av Grunnloven som fører til flere tvilsomme lover og juridiske vurderinger, deriblant lovene som gjorde det ulovlig å ha et politisk medlemskap i Nasjonal Samling og

---

⁴⁵ Graver. *Tid for et Nytt Juridisk Blikk?* 69.

⁴⁶ Frøland, Hans Otto. "Forced Labour and Norwegian War Profiteers in the Legal Purges after World War II." *The International Criminal Responsibility of War's Funders and Profiteers*, 2020, 37–60. 38.

⁴⁷ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 140. «En handling som ingen fornuftig dommer ville belønne med tre år, burde ikke karakteriseres som landssvik.»

⁴⁸ Graver. *Tid for et Nytt Juridisk Blikk?* 68.

deretter plasserte kollektivt straffeansvar på alle NS-medlemmer. Frøland sier at denne delen av oppgjøret har blitt regnet som et uttrykk for 'klassejustis'.⁴⁹ Dette betyr at rettsprinsippet om likhet ovenfor loven bortfaller og en klasse eller gruppe, i vårt tilfelle alle NS-medlemmer, blir behandlet urettferdig til fordel for eller sammenlignet med det øvrige samfunnet.⁵⁰ Denne forståelsen er med de siste årene blitt befestet gjennom forskningen og har vært tildelt særdeles stor vekt i forfatterens vurdering av landssvikoppgjøret, men har også blitt tatt opp i vårt juridiske system hvor det nå hevdes at staten har gått vekk fra rettsprinsippene knyttet til landssvikoppgjøret.⁵¹

Med artikkelen *Organisasjon Tods som byggherre i Norge* finner man igjen det som blir grunnlaget for Gråsoneprojektets påstand om at tyskerne tilførte mer verdier til Norge enn de tok ut.⁵² Artikkelen er en økonomisk vurdering av tyskernes forvaltning og virksomhet i landet og er på mange måter en samling av Frølands normative forskning på temaet. Den 31. Juli 2021 deltar Frøland i en episode av NRKs Radioprogram *Norges historie* kalt «Norges vei til rikdom: Opptur alt under krigen?»⁵³ I løpet av denne en times lange episoden får Frøland presentert sin og ved forlengelse Gråsoneprojektet forskning i store trekk. Det gjøres referanser til Tysklands langsiktige økonomiske planer for Norge og Europa, til Hitler og tyskernes prosjekter i Norge, hvordan norske etater, firmaer og myndigheter var tett involvert i tyskernes virksomhet gjennom komplekse systemer av oppmuntring, tvang, trusler, press og forhandlinger og diplomati. Ser man på, eller lytter til, denne radioepisoden i lys av Frølands overnevnte bidrag blir det lett å få et helhetsbilde hvor episoden redegjør det generelle mens artiklene hver for seg underbygger og understøtter hver sitt aspekt av argumentet i nærmere detalj og nøyaktighet.

Andre betydelige forskningsbidrag som har understøttet de overnevnte påstandene og utførelsen av dette forskningsarbeidet med hvert sitt perspektiv med hver sin tilnærming og tematikk er *I nyordningens tegn? Organisation Todt og reguleringen av den norske byggebransjen* av Matis Ingulstad. Vidar Eng sin nøyaktig titulerte artikkel *Hvorfor arbeidet gode nordmenn på flyplassene i Oslo og Trondheim i april 1940?* og *Profittsøken uten kontroll?* av Simon Gogl.

Vidar Eng har vært av direkte relevans da Ragnar Fredriksen A/S var involvert i flyplassbygging på Værnes. Eng sin redegjørelse av det strukturelle systemet av direkte og

---

⁴⁹ Graver. *Tid for et Nytt Juridisk Blikk?* 66.

⁵⁰ Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers.* 46.

⁵¹ Graver. *Tid for et Nytt Juridisk Blikk?* 72.

⁵² Hansen, Ane Bjølgerud. "Norges Vei Til Rikdom: Opptur alt under Krigen?" Episode. *Norges historie*. Oslo: NRK, 31. juli, 2021. [42:00].

⁵³ Ibid.

indirekte trusler, tvang og press har vært særlig viktig for arbeidets vurdering av Fredriksens motiver. Til slutt har Gogl gått i detalj om lønnsforholdene som gjaldt ved tyske arbeidsplasser, igjen har dette vært direkte overførbart til Fredriksens tilfelle da det i Rettens undersøkelse ble vurdert om firmaet kan ha vært skyldige i å ha blåst opp firmaets lønns-utgifter og på den måten økt profitten så lenge arbeidet har vært under tyske kostpluss-kontrakter.⁵⁴

Verk som har representert reisingen av særlig kritikk som sitt ledende tema og utforsket oppgjørets gråsoner er mange, Ingeborg Solbrekken og hennes bøker *Galskap og rettergang: Landssviksaken mot Kirsten Flagstad og Henry Johansen* og *Landssvikoppgjørets hemmelige historie* og Nina Drolsum Kroglunds *Hitlers norske hjelpere* som begge er omfattende verk som tar kritikken av rettsoppjøret som Ellingsen legger frem og utforsker den videre i stor dybde. Solbrekken setter lyset på det som skjedde innenfor og utenfor rettsalen og underveis fra en ble arrestert, varetekholdt, undersøkt, tiltalt foran Retten og til slutt dømt. Solbrekken reiser kvass kritikk av både oppjøret og tiltalte med sine verk, blant annet ved å referere til gjengående anklagepunkter om ikke bare rettsprosessen, men om dets juridiske hjemmel, rettspraksis, rettsvitenskap, justismord, rettshåndhevelse og etterforskning samt mye mer.⁵⁵ Omfanget av klanderverdigheter mot rettsoppjøret blir på en så god og systematisk måte fremstilt at det nærmest blir overveldende. Solbrekken har bidratt til forskningsfeltet med å trekke frem en lang liste over nye og mindre omtalte forhold og grunnfeste eksisterende forhold og aspekter som tidligere ikke har hatt like stor plass i diskusjonen, men som har vært mulig å skimte i tilfellet til Ragnar Fredriksen.

Kroglund tar for seg det enorme temaet om kollaborasjon og samarbeid med okkupantene, både det som utspilte seg i den offentlige og private sfæren av samfunnet. Her bygger fremstillingen på alle forhold og omstendigheter som har ført til samarbeid med tyskerne og forklarer hvordan og hvorfor. Boken trekker så inn på rettsoppjøret og med det som ble tidligere etablert blir vurderingen av oppgjørets tilbørlige vurdering av tyskerarbeid og straffeansvar desto mer effektiv. På tross av den ladde tittelen fremstilles Kroglunds funn på en nyansert og objektiv måte og har derfor vært av stor nytte.

---

⁵⁴ Gogl, Simon. "Profittsøken Uten Kontroll?" *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 224–39. 236.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 39-40.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 32.

⁵⁵ Solbrekken, Ingeborg. *Landssvikoppgjørets hemmelige: Historie Brukte Norske Rettsmyndigheter krigsforbrytere og nazi-metode Ved Landssvikoppjøret?* Oslo: Opera, 2015. 9-11. Den gjengående kritikken: Myndighetene og offentligheten gikk til personangrep mot kritikere av oppjøret. Oppjøret rammet heller de små enn de store gjennom utførelsen og håndhevelsen av lovene. Inkonsekvent og urettferdige straffer. Pressen forsøkt kneblet og manipulert til å etterkomme myndighetenes agenda og narrativ. Anvendelsen av provokatører og Gestapo-menn under rettsoppjøret. Materialer som frikjenner, formilder, forklarer, påviser justismord eller inkriminerer påtalemyndighetene blir oversett, gjemt eller forsvinner. Forfalskningen av bevis, bruk av tvilsomme og falske vitnesbyrd som får rettslige konsekvenser for mange. Hendelser som avslører at oppgjørets mangler ble ned dysset.

Blant den eldre primærkilder tilknyttet temaet finner man offentlige papirer, stortingsmeldinger og annet offentlig trykk. En av de første er *Landssvikanordningen (Provisorisk anordning av 15. desember 1944 Med tillegg) Med Kommentar av Erik Solem* fra 1945.⁵⁶ Dette dokumentet skulle tjene en veiledende og forklarende innføring av lovverket og rettsoppgjørets anvendelse av dem. Solem forklarer hensyn og begrunnelser som i 1945 lå til grunn for Rettens rettsvitenskap og rettspraksis. I dag er tittelen innlysende for å forstå hvilket perspektiv og forståelse påtalemyndigheten satt med i den innledende tiden av rettsoppjøret. Mye av det som Solem påstår og forsvarer har Høyesterett tatt avstand fra i dag og derfor er teksten en tidskapsel.⁵⁷

Et annet nevneverdig eksempel på offentlige publikasjoner er innstillingen av 1955 *Om landssviksoppjøret* fra Justisdepartementet. Denne innstillingen ble avgitt i 1962 og var resultatet av en flerårig undersøkelse av myndighetenes virksomhet og rettsoppjøret. I innstillingen finner vi også høyesterettsadvokaters vurderinger og kommentarer rundt rettsoppjøret og det nye lovverket og det hele viser hvordan den offentlige forståelsen har endret seg fra et utgangspunkt markert med *Landssvikanordningen med kommentar av Erik Solem*, underveis med Stortingsmeldingen nr. 64 i 1950 og frem til i dag.

Videre blant denne eldre litteraturen finner man flere store og kjente verk som har vært toneangivende for sitt tema gjennom tiden. Ole Kristian Grimnes *Overfall* fra 1984 har vært beskrevet som et standardverk og har fungert som et referanseverk i stor grad slik som Ellingsen. Gustav Smedals *Patriotisme og Landssvik* fra 1949 er et tidlig uttrykk for *silkefronten* og presenterer et kritisk blikk på rettsoppjøret og avsluttes med å kreve «full og hell oppreisning for de passive NS-medlemmer».⁵⁸ Boken er nøktern og rasjonell og er i første hoveddel en gjentrykk av Helge Ingestads dagbokføring gjennom okkupasjonen, denne tilnærmingen tydeliggjør det langsiktige perspektivet NS-medlemmer kunne ha og forener da det overordnede med det spesifikke. Verket er argumenterende og bygger på rasjonell argumentasjon heller en forskningslitteratur, til dels fordi verket er så pionerende og dels fordi dens hensikt var tilpasset sin tid hvor det var en stor og pågående samfunnsdebatt. Følgelig har den blitt brukt for å få oversikt i argumenter fremsatt i samfunnsdiskusjonen av fløyene *isfronten* og *silkefronten*. Ettersom Fredriksen hadde et NS-medlemskap innabords, blir forståelsen av NS i rettsoppjøret av relevans.

---

⁵⁶ Solem. *Landssvikanordningen av 15. Desember 1944*.

⁵⁷ Frøland. *Forced labour and norwegian war profiteers*. 58.

⁵⁸ Smedal, Gustav. *Patriotisme og landssvik*, Ringsaker: Ringsaker, 1949. 217-224.

1.2 Datagrunnlag og metode

I denne delen skal jeg presentere oppgavens datagrunnlag. I utvalget av primærkilder finner vi kilder som stammer fra tidsperioden, det er blant annet tyske og norske aviser, artikler, dokumenter og bøker fra perioden som berører landssviksoppgjøret. Den største kilden er Ragnar Fredriksens landssviksak som har vært oppgavens hovedfokus; i denne kilden finner vi et overraskende stort mangfold av dokumenter hentet både fra firmaets papirer, fra rettsaken, og vitnesbyrd, men også avskrifter fra undersøkelser og andre utenforstående dokumenter, dommen ble behandlet først i 1947 og innen da hadde det rukket å etableres en del referansedokumentasjon, slik som undersøkelser av krigsviktigheten til forskjellige typer arbeider, de beryktede 'oppropene' hvor norske myndigheter utlyste arbeidere til flyplassarbeidet på Værnes og tilsvarende papirer som begge partene kan ha trukket inn i rettsaken. Av disse grunner har landssvik-kilden vært av størst betydning for arbeidets flerfoldige kildetype grunnlag.

For å forstå Ragnar Fredriksens motiver og følge hans samhandling med og holdninger til tyskerne gjennom perioden har mikrofilmruller av den tyske avisen *Deutsche Zeitung im Norwegen* fra universitetsbiblioteket på Dragvoll blitt undersøkt. For å følge selskapets annonseringer i den tyske avisen, noe han ble idømt for som utilbørlig annonsering til tyskerne og NS under rettsoppgjøret.⁵⁹ *Deutsche Zeitung im Norwegen* var den hel tyske moderavisens norgesavdeling som primært var ment for tyske soldater og andre engasjert i forvaltningen av det okkuperte Norge, heretter forkortet som D.Z.N. Avisen *Fritt Folk* var NS-partiets avis og i denne finner vi et knippe annonser av tilsvarende type som i D.Z.N. Oppgaven legger fokuset på den tyske avisen gitt Fredriksens langt større involvering dertil. D.Z.N. hadde også som sekundær eller underlagt målgruppe nordmenn og særlig dem som behersket tysk. Dette vet vi fordi det i avisens mange nummer er flere notiser, offentlige kunngjøringer og annonser som er skrevet på norsk om forhold som gjelder for sivile nordmenn.⁶⁰

Oppgaven har tatt utgangspunkt i murmester Ragnar Brynjulf Fredriksen og hans A/S og sett på hans tyskerarbeid. Oppgavens temporale fokusfelt har vært fra 1940 til 1950 e.Kr, denne perioden dekker okkupasjonen og tiden opp til Ragnar Fredriksens landssviksak konkluderes. Denne perioden dekker da ikke bare Fredriksens tidsspenn, men følgelig hele Norges okkupasjons- og etterkrigstid. Dermed kan Fredriksens landssviksak fungere som et

⁵⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 22.

⁶⁰ *Deutsche Zeitung im Norwegen*. «Amtliche bekanntmachungen». 18. februar 1942. 6. Kunngjøringer på tysk og norsk.: Ibid. «Bekjentgjørelse!» 5. februar 1942.: Ibid «Alle fartøyer som under mørket befinner seg i havnen ved kaiene må ha en lykt klar, som blir tent når andre fartøyer nærmer seg.» 9.

utgangspunkt i oppgaven og som et kasusstudie vise hvordan de generelle forholdene i perioden var. Fredriksens landssviksak eksemplifiserer hvordan lover ble til, endret og anvendt i rettsoppgjøret over tid.

I arbeidet med større mengder primærkilder har innsamlingen og fremsettelsen av informasjonen vært kvantitativt. Det meste av materialet er riktignok bearbeidet ved kvalitative dybdeundersøkelser, slik har kildene, arkivene og forskningslitteraturen blitt nærlest og undersøkt med hensikt å finne svar på oppgavens forskningsspørsmål og problemstillinger. Ved å anvende flere kildetyper og perspektiver har det blitt foretatt kryss-referering hvor informasjon har blitt satt opp mot hverandre og sammenfall og avvik er blitt emne for undersøkelse enten for å avkrefte, avdekke eller bekrefte. Ved å ha et mangfoldig kildegrunnlag får man også et mer helhetlig og nøyaktig bilde av perioden uten at man blir for ensrettet i sitt arbeidsstoff.

1.3 *Deutsche Zeitung in Norwegen*: Kvantitativ analyse

En undersøkelse av avisen *Deutsche Zeitung in Norwegen* har blitt foretatt i den anledning å bringe til lys forståelse om omfanget av, hensikt og motivasjon, betydningen og bakgrunnen til og antall *norske* annonser i den tyske avisen. Det presiseres at det menes at annonsene stammer fra nordmenn, dette er en nødvendig avklaring da det også er tyske produkter og tjenester som også annonseres i avisen. Særlig for å undersøke annonsene Ragnar Fredriksen hadde i avisen. Annonseringer til tyske marked og til tyskerne gjennom blant annet *Deutsche Zeitung in Norwegen* ble strengt vurdert i rettsoppgjøret etter krigen. Det kunne idømmes som utilbørlig henvendelse til tyskerarbeid, vi ser at enkelte norske aktører har Wehrmacht som målgruppe på sine annonser i *Deutsche Zeitung in Norwegen*.⁶¹ Det er derfor fordelaktig å forstå litt mer om disse norske annonsene siden de ble tilregnet så stor vekt senere.

Kapittelet har til hensikt å se hva som hva som var Fredriksens involvering i avisen og etablere et grunnlag for sammenligning mellom Fredriksens og andre norske aktørers averteringer og involvering i avisen. Med denne etableringen vil det bli dannet et grunnlag for en analyse av Fredriksens forhold til tyskerne etter hvert som det utviklet seg. Dette fordi det er oppgavens teori om at Fredriksen hadde en fasade ovenfor tyskerne, og et av flere led i denne fasaden var å foreta forsikrende handlinger uten innhold ovenfor tyskerne, slik som å avertere i den tyske avisen. Nærmest ingen av Fredriksens oppdrag var av sivil type og desto mindre var de gitt ham ved det tyske anbudsmarkedet, Fredriksen mottok arbeidsoppdrag direkte fra de tyske

---

⁶¹ Ibid. «Arne Snildal: Malerarbeiten für die Wehrmacht werden prompt ausgeführt.» 21. juli 1941.

myndighetene i landet. Slik vet vi at averteringene hans i avisen var politiske og har hatt som formål å fremvise en tyskvennlighet ovenfor okkupantene, noen faktiske økonomiske hensikter hadde annonsene ikke. Kapittelets skal dermed gi egne svar omkring annonseringen og dens natur i avisen og hvordan Fredriksen relateres her til, men kapittelets skal også fungere som styrkende argumenter for oppgavens overordnede spørsmål og påstander om fasaden ovenfor tyskerne og til å etablere en tidslinje over Ragnar Fredriksens handlinger og samarbeid med tyskerne.

Undersøkelsen har hatt tre former, først en kvalitativ analyse over et helt år, 1942, og for det andre en kvantitativ undersøkelse over alle avisene fra 1940 til siste avis 8. mai 1945 med øye etter enhver annonse fra Ragnar Fredriksen. Og den tredje var en stikk-prøve over en 10-dagers periode hvor alle norske annonser gjennom en hel ukes rotasjon ble undersøkt og etablert. Lengden var satt til 10 dager for dette dekker med sikkerhet en hel ukes rotasjon, dermed blir grunnlaget sikkert ved at enhver fast variasjon i avisens utforming skulle rekke å komme til uttrykk og eventuelle ekstremverdier ikke skulle bli overrepresentert. Produktannonser, kulturannonser, underholdning, matservering, vertskap og tilsvarende falt utenfor undersøkelsens avgrensning. Målgruppen var norske annonser for enmannsfirma, entreprenører, håndverkere og liknende bedrifter. Det er derfor å forstå at det heretter er denne annonsetypen det gjelder når 'annonser' diskuteres videre i oppgaven.

Året 1942 ble valgt for hel årsstudiet da det ble klart etter å ha etablert en oversikt over hele avisens produksjonstid fra 1940-1945, at dets innhold og struktur over norske annonser var svært flytende. Og i tillegg svært preget av krigens omstendigheter, først den første tiden med forvirring og usikkerhet og deretter med at den norske motstanden ble stadig mer markant, som førte til at flere annonsører trakk seg fra avisen, deriblant Ragnar Fredriksen. Det tok en stund før uroen la seg og til nordmenn begynner å annonsere i avisen i noen betydelig mengde. Det er først ved slutten av 1941 at avisens annonseutforming blir konsekvent uniform og strukturert for alle numrene. Men allerede med avisens 48ende nummer, 13. juli 1940, kommer den første bedriftsannonse siden, og en av de første som pryder den var lite overaskende nok Ditlef Lexow A/S, en siden så velkjent og storstilt krigsprofitor.⁶² Det er derfor et tidsvindu hvor avisen opererer med flest mulige annonserende bedrifter under stabile forhold som samtidig er strukturert og organisert i faste mønster, og det er i 1942.

---

⁶² Ibid. «Berücksichtigen Sie bitte diese Handwerker!» 13. Juli 1942, s.8.: Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers*. 37.

En annen avgrensning måtte gjøres i utvalg av annonsetyper, selv med den overnevnte avgrensningen ville man kunne finne spredte annonser gjennom hele avisen med enkelte fremtredende annonser hvor som helst i avisen. Siden disse spredte annonsene ofte var fra gjengående aktører, det vil si det var ofte de samme bedriftene som anvendte seg av denne type annonsering, og utgjorde ganske få annonser sammenlagt, kan man se bort fra disse i den kvalitative undersøkelsen gjennom året 1942 uten at undersøkelsen tapte seg i verdi eller nøyaktighet. Avgrensningen ble gjort for å effektivisere undersøkelsen, det viste seg kjapt at tyskerne ordnet sider der de samlet nettopp de annonsene som utgjorde min målgruppe i egne avisrubrikker – som i oppgaven betegnes som annonsesider. De spredte annonsene ble dog undersøkt i anledningen av undersøkelsen av alle Ragnar Fredriksens annonser gjennom årrekene 1940-1945.

Det var som nevnt svært fordelsaktiv å se på systemet tyskerne hadde i sine aviser og anvende det. Annonssidene blir i oppgaven kategorisert i fire forskjellige typer, utenom disse kategoriene var det få, om noen, annonser relevant til oppgaven som falt utenom undersøkelsene.

- 1) *Bedriftsannonser*; når hele, halve eller store deler av siden var satt av til å annonsere bedrifter og entreprenører, gjerne under en felles tittel. Denne kategorien utgjør de normale og mest tallrike annonsesidetyperne, se figur 1.1.
- 2) *Tyske anbefalte håndverkere*; her var det sirlig fremhevet enkelte bedrifter som man må anta hadde tyskernes tillitt og dermed ble anbefalt til bladets mange lesere. Først uten tittel, men snart som *'Führende Baufirma in Oslo'* før det igjen ble endret til *'Unsere Handwerkerliste'*. Denne navnetypen holdt seg helt til slutten av desember 1940 før den til slutt fikk sin faste form som anbefalte håndverkere under den beskjedne tittelen *'Berücksichtigen Sie bitte diese Handwerker!'*, men senere fra 1. september 1942 den mer direkte formen *'BEVORZUGEN SIE DIESE' HANDWERKER'*.⁶³ Gjennom hele 1942 var det de to sistnevnte som gjaldt.
- 3) *Tysk-Norske Forretningssamarbeid*; her finner man bedrifter som var tungt involvert i økonomisk samarbeid med tyskerne, enten med private tyske bedrifter engasjert i Norge, eller med de tyske myndighetene. Allerede i den innledende delen av denne undersøkelsen forstår man at om ens bedrift befant seg under en slik annonseside ville dette kunne bli idømt særlig hardt da det direkte vitner om en svært kollaborativ virksomhet som også har tyskernes gunst, noe som indikerer at man antagelig har plassert tyske interesser fremfor Norges for å oppnå slik favør, noe som kan tale om landssvik.

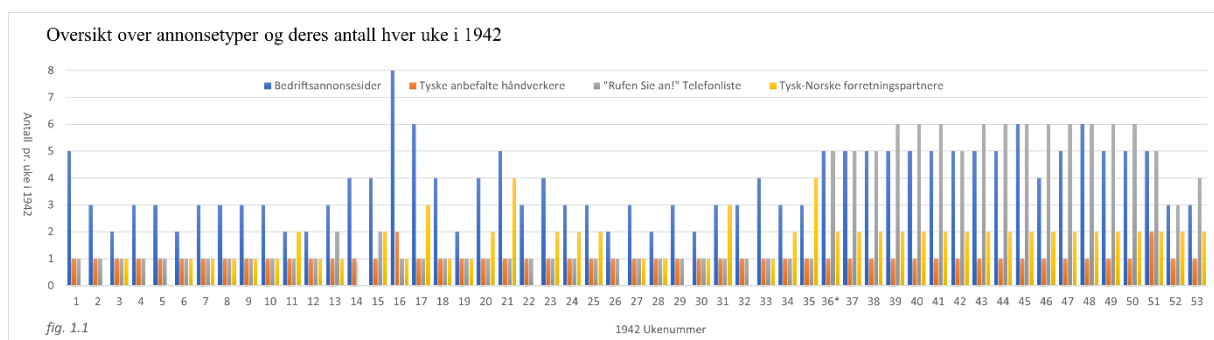
⁶³ Oversettes til «Vennligst ta til betraktning disse håndverkere» og «FORETREKK DISSE HÅNDVERKERE»

- 4) *Telefonnummerliste*; En listeannonse over hendige bedrifter og tjenester. Listen fungerte godt for annonsering fordi den enkelte annonsør fikk da rollen som hovedaktøren innenfor sitt felt. Listen hadde alt fra blomster, pels, renhold og fotografi til restauranter, sagbruk og håndverkere.

Det er på bakgrunn av disse kvalitetene at oppgaven velger å legge vekten på *D.Z.N* fremfor NS-partiets *Fritt Folk*, i rettsoppkjøret ble han dømt for averteringene i *Fritt Folk*, men disse er identiske med Fredriksens «bedriftsannonser» i *D.Z.N*. I *Fritt Folk* fantes det ikke dette mangfoldet av annonsetyper og Fredriksens avertering i *Fritt Folk* utgjør 26 mindre og ensformige annonser én gang i uken, (med ett unntak i uke 10) over 27 sammenhengende uker fra 31. oktober 1940 til 28. april 1941. Det var eksempelvis ingen spesialnummer eller nyttårsønsker i denne perioden. Dette er en svært kort periode og alle averteringene har ett og samme uttrykk ettersom avisen bare hadde en «annonsetypeside» og det var under tittelen «Vi bygger».⁶⁴ Det er derfor ikke de samme mulighetene for å hente ut informasjon som kan si noe utfyllende om Fredriksens hensikt og forhold til NS. Tråden plukkes opp igjen i kapittelet *Nasjonal Samling*.

Funnene fra å ha undersøkt hyppighet til *D.Z.N*'s annonsesider gjennom hele 1942 gjorde visse mønstre tydelig; noen reklamesider kom bare en eller to ganger i uken, andre slik som telefonlister kunne trykkes flere ganger i samme avisnummer. Felles for alle var at innen en periode på 10 dager har alle annonseringsmønstrene rukket å foreta en hel rotasjon, dermed er denne oversikten verdifull for å etablere en normativ oversikt over antall annonser og bedrifter aktive i avisen for perioden.

10 dagers undersøkelsen var fordelt på 8 avisnummer i januar 1942, hvor alle norske annonser og aktører i avisene ble undersøkt som en stikkprøve. Dataen utgjorde en oversiktstabell (*fig 1.5*) som viser hvor mange aktører som annonserte i avisen og hvor ofte. Fra dette kan det

FIGUR 1.1. I DENNE OVERSIKTEN SER VI HELE ÅRGANGEN 1942, BEMERK DET TYDELIGE GRUNNMØNSTERET SOM ER ETABLERT OG HVORDAN NOEN ENDRINGER ETABLERES VED VISSE TIDSPUNKT SOM VISER SEG OVER TID.

⁶⁴ Fritt Folk. «Vi bygger.» Torsdag 13. februar 1941. 8.

fig. 1.5 10 dagers stikkprøve - 1. - 10. januar 1942. / Nr. 1 - Nr. 8

By/Region	Nr.	Annonsør	Antall	By/Region	Nr.	Annonsør	Antall	By/Region	Nr.	Annonsør	Antall	By/Region	Nr.	Annonsør	Antall
Oslo	1	RAGNAR FREDRIKSEN AS	3	Oslo	58	Webbas Imeks AS	2	Kristiansand	115	Agder Agentur AS	2	Oslo	172	Carl H. Flattum	1
Oslo	2	Arbeidernes Landsbank A/S	2	Kristiansand	59	Arne Lumde	2	Mehavn	116	A. J. Ellertsen	1	Oslo	173	Hjalmar Nilsen	3
Oslo	3	Svalstuen & Co	1	Kristiansand	60	AS Strai	2	Narvik	117	AS Narvik Røfleggerforretning	1	Oslo	174	A. J. Damme	3
Oslo	4	William Bierke	2	Kristiansand	61	AS Reiseutstyr	2	Narvik	118	Kürschner Skjolden	1	Oslo	175	Kaare Johansen	3
Oslo	5	A/S Skinnutsalg	3	Kristiansand	62	Gunnar Frigstad	2	Narvik	119	H. Steinsvik	1	Oslo	176	F. G. Gundersen & Søn	3
Oslo/Trondheim	6	O. Linde & CO. A/S	5	Skien	63	Høyre Hotel	2	Bodø	120	Uhr-Reparaturen Alfr. Dagsloth.	1	Oslo	177	O. Skuland	3
Oslo	7	Bjarme Gundersen	8	Oslo	64	AS Moelven Brug	2	Steinkjer	121	Olav S. Strømstad	1	Bodø	178	W. Gros & Sønn	3
Trondheim	8	Fjellgråd Pelsdyrgård	2	Hegra	65	Hegra Bruk	2	Namsos	122	Lennert Johansen	1	Bodø	179	Olaf Løken	3
Oslo	9	Mitzie AS	2	Trondheim	66	Ole Leangen	2	Bodø	123	Det Nordlandske D/S Selskap	1	Bodø	180	Albert Monsen	3
Kristiansand	10	Lær & Gummi	2	Trondheim	67	Ironidølag Mineralvanifabrik	2	Namsos	124	Namsos Gjestgiveri	1	Bodø	181	Systein Thue	3
Oslo	11	Hans G. Jensen	4	Trondheim	68	Britania Hotel	2	Namsos	125	Reidar Buseth	1	Bodø	182	Nilis Thue	3
Kristiansand	12	Foto-Sentrålen	4	Trondheim	69	Hornila	2	Steinkjer	126	Steinkjer Trelastforretning	1	Bodø	183	H. G. Antisdahl AS	3
Kristiansand	13	G. A. Gjessing & CO.	8	Trondheim	70	AS Kontraktør	2	Steinkjer	127	J. Dahl's Cafe H. K. Dahl's	1	Bodø	184	Gulb. Larsen	1
Bergen	14	Fotograf Jacobsen	3	Trondheim	71	Karl Knobloch	3	Honningsvåg	128	Arthur Gjervig	1	Bodø	185	Martin Olsen	3
Bergen	15	Fotograf Bøbak	2	Trondheim	72	Bøndernes Salgsag	2	Honningsvåg	129	Viggo Bruun	1	Hænefoss	186	Ask. Petersen U. Sponbråken	1
Bergen	16	Transportcentralen	3	Trondheim	73	F. W. Gjersæe	3	Læknes i Lofoten	130	Vestvåg Andelsmeieri	1	Hænefoss	187	Didrik Frøshaug	3
Bergen	17	Lilleborg	3	Trondheim	74	John Thue	3	Harstad	131	Hotel Nobel	1	Hænefoss	188	Sverre Enok Heimdal	1
Bergen	18	Låkerol	2	Trondheim	75	Rolf Juberg	2	Oslo	132	Oslo Sprogscole	1	Hænefoss	189	Harald Høymer	1
Bergen	19	Savolainen & CO	2	Fosen	76	AS Stoksduns Handelskompagni	2	Oslo	133	Oversjøisk Transit AS	1	Stavanger	190	Ole Johanssen & Søn	1
Bergen	20	Haraldssøn AS	5	Trondheim	77	Carl Stückrath	3	Oslo	134	Ditlef Lexow	1	Hamar	191	AS Kivron	3
Bergen	21	Gresvig	3	Trondheim	78	Baardsgaard & Lande	2	Oslo	135	AS Rowal	1	Oslo	192	Hartvig Vister	3
Bergen	22	Axel Ramme	2	Trondheim	79	John Sivertzen	3	Drammen	136	William Larsson	1	Skien	193	Ragnv. Haugen.	3
Bergen	23	Smedby hotell.	3	Trondheim	80	Hans Svee	3	Trondheim	137	K. N. Schjæser Møller	1	Skien	194	Ole Kikut	3
Oslo	24	Cordia Restaurant	3	Trondheim	81	Rasmus Brodtkorb	2	Oslo	138	Fotohuset AS	1	Trondheim	195	Meyer Hammernes	3
Oslo	25	Restaurant det Gamle Raadhus	5	Trondheim	82	Gilstad & Co. AS	2	Oslo	139	O. Melkeberg Nordli Bruk	1	Trondheim	196	Aage Lindboe	3
Oslo	26	Signa	4	Trondheim	83	Den Nordenfjeldske kreditbank	3	Oslo	140	I. H. Møller	1	Trondheim	197	Jonsson & Thorenfeldt	3
Fredrikstad	27	Kai Engelbrecht	3	Sandane	84	Olav Sande	2	Oslo	141	Melbye & Co	1	Trondheim	198	Singer & Broch	3
Kristiansand	28	Cafe Fredheim	2	Oslo	85	Strandella	1	Oslo	142	S. Fjerdingsstad & Co AS	3	Smedstad	199	Claus Hansen	3
Kristiansand	29	Trondhjermstuen	2	Oslo	86	Nisenss Kontorombelfabrikk AS	3	Oslo	143	AS Norsk Ufgasning Co.	1	Skien	200	G. Offenberg - Wik	1
Kristiansand	30	Schriders Restaurant	2	Oslo	87	Soldatenheim	3	Oslo	144	Thue & Larsen	4	Haug	201	Volsstad & Leiknes	1
Oslo	31	Rosekeller	2	Oslo	88	H. Holth-Hansen	1	Oslo	145	Trio Hattmagasin	1	Trondheim	202	Ingeniør T. Langlo	3
Oslo	32	Schutz hotell & Restaurant	2	Oslo	89	A. Helland & Søn	1	Oslo	146	Sol-Plass Magasin AS	1	Oslo	203	A. G. Johansen	3
Oslo	33	Gustav Hansen	3	Oslo	90	Tromsberg Stuertscole	3	Oslo	147	Globus-Importhuset	1	Oslo	204	Ingeniør Tidemand AS	3
Oslo	34	Farstads Kolonial	3	Oslo	91	I. H. Diesen	3	Oslo	148	Sverre Nilsen Jr. as	1	Oslo	205	AEG	4
Trondheim	35	AS Fiskboaget	3	Oslo	92	Blå Vimpel Ferkel	3	Oslo	149	AS A. Mørstad	1	Oslo	206	NEBB	1
Oslo	36	Oslo Samvirkeleg	3	Porsgrunn	93	Trygve Gundersen AS	3	Oslo	150	Norsk Radio Service AS	3	Haugesund	207	Christian Andersen	1
Oslo	37	Ingenieur Cook	3	Oslo	94	Røde Kro	1	Oslo	151	Bennett AS	1	Oslo	208	Finn Hansen	1
Oslo	38	Ingenieur Algaard AS	3	Oslo	95	Hotel Royal og Restaurant	1	Oslo	152	Deutsches Haus	1	Oslo	209	Ingenieur Johan Thronsen	1
Oslo	39	K. Espetvedt	3	Stokmarknes	96	Rolf R. Pettersen AS	1	Oslo	153	Aviso AS	1	Oslo	210	Kr. Wikstad	1
Oslo	40	Teknikk-Engros-Agentur AS	2	Stokmarknes	97	Nürnberg Hof	1	Oslo	154	Urhuset S. Holmboe	3	Oslo	211	AS Jernbeton	1
Oslo	41	AS Impregnor	5	Tranøy	98	Hammer Sparebank	1	Oslo	155	Solveig Washerei u. Platterei	1	Oslo	212	Johs. Tønnesen	1
Bergen	42	Johs. Presthus	2	Harstad	99	AS Bachs Werkstatt	1	Oslo	156	Nelson Trykk AS	1	Oslo	213	Chr. Henriksen Eff.	1
Bergen	43	F. Wilh. Köhn	3	Hernesberg	100	N. Roghelli	1	Oslo	157	Bygg & Farve	4	Kristiansand	214	A. Möller-Stray	1
Bergen	44	Bergens Elektriske AS	2	Finneidfjord	101	Helgeland Margarinefabrik AS	1	Oslo	158	J. Johnson	1	Mjøndalen	215	Kunstsilkefabrikken AS	1
Osnes	45	AS Lands Sag Høvlere & Handelskomp.	2	Hammerfest	102	F. Kristoffersen	1	Oslo	159	Eivind Bjerck AS	3	Mjøndalen	216	Mjøndalen forenede industrier	1
Steinkjer	46	P. H. Bjærings Eff. AS	2	Tromsø	103	Alfred Olsen AS	1	Oslo	160	Gerh. Bingen & Arne W. Arnesen	3	Mjøndalen	217	Vestad & Løvik	1
Kristiansand	47	Trygve Knudsen	2	Tromsø	104	Perfek	1	Oslo	161	H. Buemann	3	Kristiansund	218	J. L. Endresen	1
Steinkjer	48	Carl Klæth	2	Tromsø	105	Tromsø Maskinforretning AS	1	Oslo	162	Conrad Johan Dahl	3	Ålesund	219	Self Endresen	1
Kristiansand	49	Bredo Ritter	2	Tromsø	106	G. Dahl	1	Oslo	163	Sven Hellum	1	Bergen	220	Georg Olsen	1
Kristiansand	50	P. Høivolds Mek. Verksted AS	2	Tromsø	107	Sverre Jacobsen	1	Oslo	164	Pedersen & Røed	1	Bergen	221	Johan Naustdal	1
Tynset	51	John T. Hagens Trelastforretning	2	Mehavn	108	I. Wilsgaard	1	Oslo	165	Ivar Juell	3	Bergen	222	Haugh & Co	1
Moss	52	Moss Stol & Möbelfabrikk	2	Mo i Rana	109	Mo Gjestgiveri	1	Oslo	166	Anders Dahlgren	3	Oslo	223	Ø. Krogh	1
Kristiansand	53	Einar Berthelsen	2	Bodø	110	Ragmar Schjølberg	1	Oslo	167	A. M. Storms Eff.	3	Oslo	224	Porsgrunn porselen.	1
Kristiansand	54	A. Ekberg AS	2	Bodø	111	Bodø Teglværk	1	Oslo	168	Edv. Gjendem	1	Oslo	225	EDW. Olsen AS	1
Kristiansand	55	Sarlandets Musik & Radio AS	2	Bodø	112	Frostfløtt AS	1	Oslo	169	Jørgen Pedersen	3	Oslo	226	O. W. Engstrøm	1
Finland	56	Finland Landhandel	2	Harstad	113	Egil Saba	1	Oslo	170	Gunn & K. A. Karlsen	2	Oslo	227	Trygve Larsen	1
Kristiansand	57	Rasmus Tellaksen	2	Vadsø	114	O. Finnseth	1	Oslo	171	Thrap's Forlag	1	Til sammen	227	Antall annonser totalt:	460

FIGUR 1.5 HER SEES ALLE ANNONSØRER GJENNOM EN NORMAL 10-DAGERS PERIODE I D.Z.N. ANNO 1942.

regnes ut et gjennomsnitt. For dette tilfellet ble det gjort uten avgrensningene som gjaldt de øvrige undersøkelssene, med stikkprøven ble alle norske annonser uavhengig av annonsør type dokumentert. Oppsummert viser denne stikkprøve-oversikten at det var 460 annonser fordelt på 227 forskjellige norske bedrifter og aktører som annonserte 1-3 ganger, i gjennomsnitt litt over 2 ganger i uken.⁶⁵

Regner vi bare med entreprenørforretninger og håndverkere og utelukker de andre som ved de øvrige undersøkelssene, faller antall totale annonser til om lag 274 og antall annonsører til 135. Gjennomsnittlig avertering per aktør forblir ca. 2 ganger i uken. Ved denne etterprøvbare metoden har det blitt etablert et solid og lite spekulativt kildegrunnlag som oppgaven og eventuelt senere forskning på D.Z.N. og liknende aviser kan dra nytte av.

1.4 Argument og struktur

Opgaven følger en tematisk inndeling heller enn en kronologisk fremstilling av hendelsene og temaene. Innholdet er fordelt på fem hoveddeler; *Forbrytelsen, Straffen, Gråsoner* og en

⁶⁵ Se fig. 1.5

Hovedkonklusjon til slutt. Det skal her gjøres en oversiktlig innføring i hoveddelenes innhold og oppgavens hovedkonklusjoner. Først en gjennomgang av hovedkapitlene slik at oppgaven fører an med den tydeligste oversikt og utvikling hvor dens enkeltdeler naturlig går over og knyttes tilbake til oppgavens hovedproblemstillinger. Underveis i gjennomgangen skal alle oppgavens argumenter, ved sine respektive kapitler, introduseres med den hensikt å forklare og begrunne oppgavens struktur og argumenter.

Forbrytelsen: Denne delen omhandler det som i Retten ble idømt Fredriksen som hans forbrytelser. En betydelig del av oppgaven står i kontekstforståelse, det nødvendiggjør en innføring og oversikt over hva Fredriksen faktisk ble dømt for. Kapittelets begynner med en del om Murmester Ragnar Fredriksen og hans A/S i tiden før krigsutbruddet for å legge til rette for en tilstrekkelig forkunnskap om forholdene, handlingsmønster, dimensjoner og intensjoner. Dette fordi handlingsmønsteret og trekkene ved Fredriksen og hans A/S går gjennom en enorm transformasjon med okkupasjonen. De neste temaene i denne hoveddelen kan samles under felles betegnelsen 'utilbørighet' og handler om de kritikkverdige av Fredriksens handlinger. Hans forhold til NS, avertering i *Deutsche Zeitung in Norwegen* og *Fritt folk*, penge bidrag til frontkjemperkontoret, hans informasjons formidling til tyskerne og til slutt, men viktigst Fredriksens profitt fra hans arbeidsoppdrag for tyskerne; Wehrmacht, Reichkommissariat, A/S Nordag, O.T og E.W.

Problemstillingene i denne delen er: Hvem var Fredriksen og hans A/S, hva var firmaets betydning og størrelse? Hva kan vi si om Fredriksen og firmaets fagkompetanse og dyktighet? Har han karakteristikkene til en tyskvennlig eller NS-mann? Hva stod hans forbrytelser i? Passet straffen til forbrytelsen? Argumentet er at med en sammenligning av Fredriksen før og under okkupasjonen blir det mulig å sette virksomheten og valgene tatt under krigen opp mot en førkrigsstandard for å se hva av hans handlinger som er særegne og bryter med normalen og hva som er fortsettelse derav. Dette for å siden kunne anvende teorien om 'en tysk fasade' ovenfor tyskerne som årsaksforklaring.

Utredningen rundt firmaet viser at det var av betydelig størrelse. Det etableres også for selskapets ekspertise og erfaring. Det blir også gjort et poeng av sikkerheten og kvaliteten på arbeidene før krigen; det var ingen uhell eller ulykker, ingen større forsinkelser og arbeidet ble konsekvent gjort i et fornuftig tempo.⁶⁶ Dette legger oppgaven frem for å så vise hvordan det

---

⁶⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Skriv til Kriminalsjefen av H. Kiær Mordt, 8. mai 1946, s. 4.; Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Lagerformann Andresen, 2. mai 1946, s. 1. Straks Andresen kom til Værnes skjønte han at arbeidet ikke skulle gå som normalt.

med okkupasjonen blir en brå endring som vitner om en bevist forpurring av arbeidet ved å gå så brått og markant vekk fra førkrigs-standarder. Noe forsinkelse var naturligvis gitt av forholdene rundt okkupasjonen; logistiske utfordringer, vare- material- og ressursmangler og stadig større og parallelt løpende prosjekter gjorde sitt for å senke arbeidet. Men dette var i det generelle, ingen av disse forholdene forklarer de øvrige vanskene tilknyttet arbeidet. Det legges opp til å utdypes under neste hoveddels underkapittel om sabotasje.

NS-medlemskapet, avertering i *Deutsche Zeitung in Norwegen* og *Fritt folk* og bidragytning til Norsk-Tysk Selskap og Frontkjemperkontoret utgjør grunnlaget rundt påtalemyndighetens anklager, denne møtes med en argumentasjon om at de overnevnte tilfellene har vært tomme gester som ledd i den tyske fasaden. Argumentasjonen hviler på hendelsenes vilkårlighet og ukonsekvente, halvhjertede gjennomføring som ikke gir uttrykk for noen utilbørlig politisk-ideologisk overbevisning hos Fredriksen. Hadde Retten ikke ilagt slike NS-handlinger så stor vekt, ville de mest sannsynlig kunne avfeies som ubetydeligheter, på lik måte som Retten avfeide omsetningene Fredriksen hadde fra ikke-militære arbeider. Averteringen i avisene er heller noe som fremstår konsekvent – hver helg én annonse – gjennom hele 1941, men selv dette argumenteres for som å være av liten reell betydning da det ikke var noen økonomisk fortjeneste eller markeds hensikt med annonsene. På nyåret 1942 opphører averteringen og oppgaven konkluderer med at dette vitner om en kjølning av forholdet mellom tyskerne og Fredriksen. Dette gjøres på bakgrunnen av at Fredriksen herfra antagelig ser etter en vei ut av tyskerarbeidet, Lagmannsretten sier hertil at det kan ha vært flere årsaker til at Fredriksens trakk seg mer og mer ut av tyskerarbeidet og at «en ikke uvesentlig grunn har sikkert vært at det stadig medførte tvist og ubehageligheter av forskjellige slag med både tyskerne og andre entreprenørfirmaer.»⁶⁷ Var dette en annerkjennelse av tysk press og tvang? Tilbaketrekningen reflekteres også i timeverket til firmaet; fra 1942 går timeverk fra 2.385.000 ned til 1.719.000.⁶⁸

Konklusjonen fra denne delen er at det er et beviselig endringsforhold i Fredriksens arbeid og handlemønster, i tråd med tanken om den tyske fasaden blir det gjort en del tilsynelatende graverende feiltrekk som viser seg å være en tilgjort opptreden. Videre er konklusjonen at Fredriksen i store trekk opererte med de forholdene som rådde og utfra det lovverket som var han kjent og gyldig, det har ikke vært noen politisk eller ideologiske hensyn som har motivert de aktuelle feiltrinn, men heller markedsøkonomiske hensyn. Den 'manglende' nasjonale holdningen som ville frarådet en i å søke tyskerne direkte om arbeid regnes som et uttrykk for

⁶⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34.

⁶⁸ Justis- og politidepartement. *Om landssvikoppjøret*. 289.

Fredriksens og mange andre nordmenns manglende politiske og ideologiske interesse, og et praktisk og pragmatisk vesen – man kan se for seg en holdning resonnere «Arbeid er arbeid, og myndighetene har alt innledet flere samarbeid med tyskerne, da kan det ikke være forbudt å gjøre det samme».⁶⁹ Og rent praktisk var resultatet det samme, selskapet ble engasjert i tyskerarbeid, om det var Fredriksen selv som innledet det eller tyskerne kan fremstå som en detalj om en ser på det pragmatisk. Men det skulle få graverende konsekvenser i rettsoppgjøret. Dette bygger på forståelsene fra forskningsfeltet om okkupasjonens første tid, den forvirrende fasen og de mange forhold hvor norske og tyske myndigheter og autoriteter direkte og indirekte samarbeidet og ikke minst Fredriksens fasade ovenfor tyskerne.

Av tyskerarbeidet blir det satt til å ha nådd et samlet beløp på 44 millioner kroner i omsetning i løpet av okkupasjonen, men Fredriksens fortjeneste regnes til femhundretusen kroner, når dommen hans kom til høyesterett hadde flere tall og regnskap rukket å komme for dagen og Fredriksen hadde nå blitt etterlignet for skatter som dermed viste at de økonomiske fortjeneste ikke hadde vært så høye som først antatt. Resultatet blir at mange erstatningskrav bortfaller – en mildere straff. Arbeidet var utbredt og militært, og ble innledet i Oslo fra tyskernes side, det er derfor en hovedkonklusjon i denne delen at tyskerarbeidet til Fredriksen har vært preget av at man blir fanget i tyskerarbeid og får vanskelig med å komme vekk fra arbeidet. Arbeidsoppdragene til Fredriksen var langt fra problem- og stressfrie, det var preget av en rekke konflikter, underskudd og erstatningstap og farlige situasjoner grunnet sabotasje, press og trusler. Det er derfor med et stort forbehold at han kan regnes som krigsprofitør da arbeidet var forpurret og forsinket og overdrysset av vanskeligheter som i stor grad var selvpåført til den grad at han etter hvert kom seg fri av mange av arbeidene.

Det etableres også et poeng ut av Fredriksens garvet karakter som fra oppgavens funn fremstår som en det kunne vært vanskelig å like fra et første inntrykk. Det gjøres et poeng å markere at denne oppgaven ikke skal foreta noen altomfattende personforsvar eller konsekvent renavsking av Fredriksens virksomhet og karakter. For selv med et nyansert blikk er det visse forhold som ikke kan forklares på annen måte enn som utilbørlig eller unasjonal.

Straffen: I denne hoveddelen skal det legges til rette hvilke konvensjoner, hvilke norske lover, rettsvitenskap- og praksis som var relevante i tiden; det var folkeretten, krigsretten, straffeloven av 1905, vår grunnlov og til slutt landssviklovene og de provisoriske anordningene som kom

---

⁶⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Lagerformann Andresen, 2. mai 1946, s. 2.: Christophersen. *Okkupasjonsår i stjørdalsbygdene*. 231. Mange arbeidere på Værnes hadde ingen større tanker om ideologi eller politikk og tenkte primært på de mer grunnleggende forhold som å tjene til livets brød. Men de aller fleste hadde likevel en øvre grense for sin kollaborasjon – på Værnes var det ingen nordmenn som burde være med på å laste bomber inn i tyskernes bombefly – det ble for nært å bære våpen mot egne landsmenn for de fleste.

fra London under okkupasjonen. For å forstå straffen Fredriksen mottok må man nødvendigvis forstå lovene han nå måtte ha forgrepet seg mot. En problemstilling her blir å forstå hvilken rettspraksis og vitenskap det var i Norge ved denne tiden, hvordan endret de nye ekstraordinære landssviklovene og de provisoriske anordningene den norske rettspraksisen? Hvordan utviklet lovverket seg i tiden etter oppgjøret? Lovenes feilslåtte virkning og den offentlige opinionen gjorde det raskt nødvendig med hensiktsmessige endringer som gjorde straffene mildere og tillot benådninger og amnesti for de siktede og allerede dømt. Derfor lar rettsoppjøret seg så enkelt deles i perioder, den første strenge fasen og den senere mildere fasen. Hvori Fredriksen sene doms dato i 1947 plasserer ham i den senere fasen. Det er på sin plass å rette et kritisk blikk over disse lovene og det tilhørende oppgjøret, men det ordnes til et senere kapittel.

Det neste i dette hovedkapittelet er naturligvis selve straffen Fredriksen mottok, altså hans dom. I Fredriksens landssviksakmappe er det sirlig utført i stor detalj alle mulige relevante forhold, her etablerer påtalemyndighetene sine premisser. Denne delen er en redegjørende del og har søkt å forstå Rettens vurdering; tok Retten høyde for sabotasje, forpurring og ‘den tyske fasaden’? Kapittelet rundes av med konklusjonen om at ikke bare ble det ikke tatt høyde for, men det ble nærmest ignorert eller avfeid uten større konsekvenser. Selve straffen blir gjengitt og anken blir fulgt opp, innen da har det skjedd enda mer i samfunnsdebatten og Fredriksens blir etterlignet for skatt – han mottar en mildere straff og flere erstatningskrav faller bort. Det poengteres i denne delen hvor vilkårlig rettshåndhevelsen kunne være – to personer med samme forbrytelse kunne motta helt forskjellige straffer, for å legge opp til den neste delen som er:

Gråsone. Denne delen blir å være den mest kompliserte, har skal det utilbørlige og krigsprofitten vi har redegjort for tidligere bli satt opp mot teorien om at Fredriksen opprettholdt en fasade ovenfor tyskerne. Denne teorien har gjennomsyret oppgaven så langt og det bør være av den grunn klarhet i hvor sentral denne teorien er til tolkningen av Fredriksens landssviksak. Teoriens anvendelse nødvendiggjør en total revurdering av saken til Fredriksen, som går fra å være en ganske åpenbar økonomisk landssviksak til at nyansene kommer frem og det hele går over i en gråsone i det man vurderer det store spriket mellom Fredriksens intensjoner og handlinger mot det som blir sagt og uttrykt med tomme gester.

For det som står i motsetning til den lange rekken av halvhjertete forsikringer ovenfor landets myndigheter – de tyske og NS-regjeringen – er sabotasjen. I denne delen av oppgaven settes det nytt lys på saken til Fredriksen og detaljene på arbeidsplassen trekkes frem. I andre tilfeller kunne dette bortforklares med den generelle motstandsviljen som rådde blant norske arbeidere

også var aktiv ved Fredriksens arbeidsplasser uanfektet av Fredriksens personlige engasjement eller mangel derav. Men ser vi det i lys av hva vi allerede har etablert om Fredriksen i det tidligere kapittelets om hans yrkeskunnskaper, erfaring og firmaets standard prestasjon satt opp mot det nesedykket som oppstår hva det gjelder tempo, kvalitet, sikkerhet og generell ekspertise, fremstår sabotasje langt mer trolig. Problemstillingene berør seg nettopp på disse forholdene; hvordan kunne et selskap av denne størrelsen og erfaring brått og konsekvent underprestere? Og hvorfor kommer det ingen korrigerende bemerkninger fra Fredriksen eller noen av hans oversynsmenn som han var i tett forbindelse med? Svaret som argumenteres frem her er at det er sannsynlig at det eksisterte sabotasje forhold ved Ragnar Fredriksen A/S arbeidsplasser, og at disse forhold er representert av både indirekte og direkte sabotasje som på alle måter var ledelsen bevisst og dermed Fredriksens selv som også direkte deltar i enkelte sabotasje aksjoner.

Sabotasjonen utgjør en så vesentlig del av arbeidet for tyskerne at det fremtoner seg som underlig at det ikke fikk en større plass i rettsaken. Sabotasjonen er og til slutt årsaken til at forholdet til tyskerne kjølnes, Fredriksen havner i unåde og mottar direkte trusler om at videre forpurringer, forsinkelser og liknende ville bli regnet som sabotasje.⁷⁰ Etter flere større ulykker som ender med store og dyre forsinkelser blir Fredriksen fjernet fra diverse arbeider og det uten erstatning ved enkelte tilfeller. Det er derfor etablert at saboteringen kom på bekostning av eventuell profitt og arbeidsmuligheter – dermed konkluderes det med at dette er forhold som burde ha blitt vurdert i langt større grad enn det ble i rettsoppgjøret ettersom det begrunnes med at tallene på omsetningene ikke tar høyde for risikoen assosiert med sabotasjonen.

En merkverdig hendelse i oppgaven er saken om forsvunne dokumenter fra Victoria Terrasse, det gjøres flere henvendelser til meget betydelige skriv fra det tyske Gestapo om at Fredriksen og hans selskap var mistenkt for tyskfiendtlighet, arbeidsmotvilje og sabotasje.⁷¹ Et slikt dokument kunne vært av enorm betydning for Fredriksens sak og hatt en riktig formidrende effekt og muligens gitt frikjennelse fra flere anklagepunkter. Dokumentenes legitimitet forsvares ved at det gjøres flere direkte og tydelig referanser til den i kilden, både fra Fredriksens advokat og sakens etterforsker, som begge er klar over dokumentets eksistens, men at dokumentet underveis forsvinner fra sakens papirer, etter at det ble overført fra Victoria Terrasse – hypotesen som fremstår som svært sannsynlig, om ikke noe nedtrykkende hva det

---

⁷⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Tysk skriv til Ragnar Fredriksen A/S av Marinebygginspektør Plötter, s. 1. Originalt trykk.

⁷¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Brev til Politifullmektig Helle om landssviksaken mot Ragnar Fredriksen av H Kiær Mordt, 16. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Brev til Oslo Politikammer vedrørende forsvunne saksdokumenter, 28. august 1946, s. 1.

angår vår rettsstats renomme, er at påtalemyndighetene, enten ved en sammensvergelse eller et individs selvstendige initiativ fikk dokumentet fjernet slik at Fredriksens sak stod desto svakere slik at en streng straff og inndragelse kunne inntreffe med den hensikt å nå innkrevingsmålet ovenfor NS-medlemmer på 290 millioner kroner.⁷²

Gråsonen hoveddelen avsluttes med underkapittelet om tysk tvang og press. Dette blir den siste tilførselen av ny data i oppgaven, den påfølgende delen blir *Hovenkonklusjonen* hvor det hele avrundes. I denne delen er hensikten at det skal vises til forskningslitteraturen som gjentatte ganger har etablert hvordan tyskerarbeid kunne føre til økonomisk landssvik uten at utilbørlig profitt har vært hensikten. På grunn av press og trusler ble det gjerne slik at når kontakt var etablert og arbeidet innledet, ble det fort påtvunget entreprenører stadig flere og mer omfattende oppdrag på bakgrunn av det usymmetriske maktforholdet mellom tyskerne og nordmenn, hvor det stadig ble mer arbeid som det var stadig vanskeligere å komme seg unna.

Dette anvendes på Fredriksens tilfelle, som etter oppgavens funn blir innledet av at tyskerne rekvirerer byggene han ferdigstilte i april dagene av 1940 og krever at han står for omgjøringsarbeidene. Det var primært snakk om Samfunnshuset som ble rekvirert for å tjene som kontor for Luftwaffes etterretningstjeneste, ikke en lite betydelig oppgave.⁷³ På denne måten kan det hevdes at Fredriksens kollaborasjon ble innledet av tyskerne under press og tvang, noe som å så fall ville ha betonet utviklingen av partenes forhold. Det er hoveddelens argument at forholdet i starten var preget av den norske forvirringen og fremstod da uten de største hindre og ubehageligheter, men at det etter hvert ble stadig mer arbeid som Fredriksen av diverse årsaker ikke kom seg unna før mye senere etter at forholdet hadde gått over til tysk unåde.

2.0 Forbrytelsen:

I denne delen tar vi for oss forbrytelsene til Ragnar Fredriksen. Hva det var hans forbrytelser bestod i var det Retten som vurderte. Og da reises det spørsmål om forbrytelsens omfang og størrelse, og hvilken betydning de hadde? Hvorfor ble de begått, hva var hans fortjeneste og motiver? For selv med et nyansert blikk er det visse forhold av Fredriksens virksomhet og opptreden som fremstår å ikke kunne forklares på annen måte enn som utilbørlig eller unasjonal. Det reises derfor en hel del spørsmål og problemstillinger rundt Ragnar Fredriksen og hans A/S. Hvem var egentlig Ragnar Fredriksen? Hvordan var Fredriksen før krigen, hva slags

---

⁷² Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 66.

⁷³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 31.

kompetanse hadde han, hva slags hastighet og effektivitet var det ved hans arbeider? Var han engasjert i sitt fagarbeid? Ble dette engasjementet overført til tyskerarbeidet? Var han i så fall tyskvennlig?

Karakteren, slik den lar seg kjenne i materialet anvendt, viser seg å ha vært en pragmatisk, hard og besluttsom mann av den gamle sorten, muligens med tilbøyeligheter til grove gemytter slik at det ikke hørte det umulige til at oslogutten, som han visstnok anså seg selv som, kunne havne i fysiske konfrontasjoner med 'uregjerlige' arbeidere.⁷⁴ Fredriksen var en kompetent fagmann fremfor alt, og i årene inntil krigen drev han sitt firma med stor tilstedeværelse og engasjement og handlet redelig over sine egne.⁷⁵ Hvor det har vært politiske hensyn har det vært med tanke på økonomisk og personlig sikkerhet – for å sikre seg mot konkurs og fra tyske trusler og press som rettet seg mot både firma og person.

I tiden før krigen hadde Fredriksen havnet i økonomisk krise og hadde likviditets vansker, hans prioriteringer var da først og fremst å finne arbeid til sine mange hundre ansatte.⁷⁶ Personlig skal Fredriksen ikke ha brukt penger på personlig luksus eller ført et ødselt liv.⁷⁷ Fredriksens opprinnelige NS medlemskap fra 1933-1936 avslører også en del om hans politiske overbevisning. Men dette kan være et misvisende moment da NS partiet på dette tidspunktet var langt fra å ha konsolidert sitt partiprogram til en tydelig retning, det var fortsatt et mangfold av dominerende fløyer som kunne avvike ganske fra hverandre; det var den kristne, den nasjonalsosialistiske og den fascistiske eller patriotiske gruppen.⁷⁸ I tillegg var det en stor andel som vekselvis holdt ved Bondepartiet eller Nasjonal Samling. På dette tidspunktet ville Vidkun Quisling ikke gjøre NS om til en kopi av NSDAP.⁷⁹ Så det er verdt å merke seg at Fredriksen likegreit kunne ha tilhørt hvilken som helst av disse fire hovedgrupper eller en sammensetning av disse. Men hva var hans forhold til NS fem år senere, når hans andre medlemskap ble opprettet? Fredriksen selv nektet for å ha meldt seg inn på ny, men Lagmannsretten vurderte det annerledes: «*Retten nærer imidlertid ingen tvil om at han egenhendig har skrevet [innmeldings] skjemaene og søknadene og underskrevet sin egen søknad.*»⁸⁰

Likevel ser vi at Fredriksen ikke var en 'snik', og han kastet aldri noen av sine egne arbeidere til ulvene. Heller bekreftes det at Fredriksen satte sikkerheten til sine egne arbeidere før enhver

⁷⁴ Karlsen, Ola. «Ga barna skylden for nazi-medlemskapet.» ABC Nyheter, 21. juni 2015.

⁷⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 35.

⁷⁶ Ibid, s. 34.

⁷⁷ Ibid, s. 30. Fredriksen frykter arbeidsløshet og søker arbeid for sine ansatte.: Ibid, s. 34. Avmålt tilværelse.

⁷⁸ Danielsen, Rolf, and Stein Uglevik Larsen. *Fra idé til dom: Noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling*. Bergen: Universitetsforlaget, 1976. 9.

⁷⁹ Danielsen. *Fra idé til dom*. 11.

⁸⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 23.

profitt og var villig til å tåle bøter, inndragelser, trusler og farlige situasjoner fra tyskerne for å dekke for sine arbeidere og for å kunne selv føre og tillate sabotasje ved sine anlegg - noe som innebar ikke bare en liten risiko og profitt tap.⁸¹ Mens Fredriksen satt i varetekt på Ilebu ledet han drenering- og planeringsarbeider av leirområdet, med «et særdeles positivt resultat» som var til fengselsmyndighetenes velbehag, disse gikk deretter god for Fredriksen i anledning av hans anke.⁸²

Det er ingen steder i materialet hvor Fredriksen fremstår som NS-vennlig eller med tyske sympatier som overgår normalt samkvem eller pleiing av kontakter som var utbredt i den første okkupasjonstiden. Hvor det har vært samkvem og samarbeid med NS og tyske representanter ser det ut til å ha vært av hensyn til økonomisk, politisk og personlig sikkerhet – for å sikre seg mot konkurs og fra tyske trusler og press. Den nærmeste vi kommer et forhold til NS er det tidligere medlemskapet som ble fornyet og senere igjen avsluttet, slik oppførsel tyder om ikke noe annet heller mot et opportunistisk medlemskap uten noen ideologisk overbevisning.

2.1 Ragnar Fredriksen Murmester & Entreprenørforretning A/S

Det er viktig å etablere en del fakta rundt Ragnar Fredriksen og hans A/S i tiden før 9. april 1940 som kan utgjøre en førkrigsstandard. Dette er for å ha et utgangspunkt for å sammenligne motiver, intensjoner og handlemønster fra før og etter invasjonen for på den måten tydeliggjøre ulikheter som kan tilegnes okkupasjonen og en bevisst handlemåte i møte med tyskerarbeid. På denne måten skal oppgaven vise hva som kan regnes som utilbørlig, tilbørlig og hva annet som hersker i gråsonene mellom dem. Oppgavens tematikk blir trukket inn ved å besvare de spørsmålene som ble reist i *forbrytelsen*-innledningen om Ragnar Fredriksens karakter og væremåte, hans firmas utbredelse, størrelse, arbeidstempo, kompetanse og erfaring. På sistnevnte punkt innebærer det å se på raten av arbeidsulykker og arbeidsplassens praksis som blir relevant for oppgavens senere argumentasjon.

Firmaet ble etablert i 1924 og hadde inntil krigen Osloområdet som sitt eneste virkeområde. Her var firmaet engasjert i bygge- og anleggsnæringen for både sivile og offentlige byggherrer. Firmaet kjøpte gjerne opp tomter som de deretter bygde ut og solgte. For hvert prosjekt ble det gjerne opprettet egne aksjeselskap. I nybygg-markedet for Oslo hadde firmaet i perioden 1925 og til 1940 utført 24 byggeprosjekter som utgjorde en markedsandel på 2.57% og var med dette

⁸¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Lagerformann Andresen, 2. mai 1946, s. 2. Radioboten.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Skriv til Kriminalsjefen av H. Kiær Mordt, 8. mai 1946, s. 6.: Ibid, s. 10.

⁸² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning av Arne Foss, 19. august 1950. 3.

et godt etablert firma av betydelig størrelse.⁸³ I tiden opp mot krigen, fra 1938 og inntil 9. april 1940 var Fredriksen engasjert med oppførelsen av ni bygg: Bogstadveien 20, Grefsenveien 12, Laura Gundersens gt. 4, Industrigaten 71, Øvre Vold gt. 7, Klingenberg gt. 4, Samfunnshuset, Storgaten 33 og en lokomotivstall for N.S.B. Alt dette ble utført i løpet av to og et halvt år med en årsomsetning på rundt 5 millioner kroner, et annet sted i etterforskningen blir dette satt til 8 millioner kroner, men revisor Hægstad som stod bak undersøkelsen av disse forhold mente dette var for høyt og holder ved 5 millioner for årlig førkrigsomsetning.⁸⁴

Av byggeprosjektene oppført var en del bygårder og boligbygg, men en stor andel var større forretning- og kontorlokaler eller offentlige bygg. Firmaet var så sent som i 1940 involvert i det store og prestisjetunge byggeprosjektet for 'Oslo Arbeidersamfunn' med Samfunnshuset som nevnt over. Ved siden av dette har firmaet stått for oppførelsen av flere av hovedstadens mest moderne bygg som i tillegg har vært reist på teknisk krevende grunn og firmaet kunne med dette sies å ha vært en av de mest kvalifiserte og erfarne entreprenørene i Oslo.⁸⁵ Det må ha vært noe Fredriksen kunne være stolt over, og han var svært engasjert og til stede ved anleggsplassene for å kunne overse og lede arbeidet til å overkomme utfordringene hvert prosjekt tilbød. Det skrives eksempelvis om et større bygg som ble oppført på ekstra vanskelig leirgrunn, her måtte byggets tunge fundament legges på pæler som var blitt slått ned til grunnfjellet. Etter at det hele var oppført ble det gjort en etterkontroll som fant at bygget etter en tids forløp ikke hadde sunket en eneste millimeter ned i grunnen.⁸⁶ Fredriksens firma var med slike presteringer og størrelse høyprofilert og det var derfor ikke overraskende hvor fort tyskerne etter invasjonssdagen troppet opp på arbeidsplassen hans ved Samfunnet og Storgaten og forlangte byggene rekvirert til nye militære formål og at Fredriksen skulle stå for de nødvendige omgjøringsarbeidende.⁸⁷ Dette var starten på Fredriksens tyskerarbeid, det neste oppdraget ble flyplassarbeid på Værnes.

Som en del av denne erfaringen og kompetansen fulgte også sikkerhet og effektivitet, det var ikke registrert noen ulykker av betydning ved noen av Fredriksens førkrigsanlegg, arbeidet gikk også i normalt til aktivt tempo. Det er først når en sammenligner tempoet under

---

⁸³ Oslo Gårdkalender: nybygg 1925-1945. 7-360.

⁸⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 2.

⁸⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Skriveri av Kriminalsjefen i Oslo, 8. mai 1946, s. 3.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 26.

⁸⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Skriv til Kriminalsjefen av H. Kiær Moridt, 8. mai 1946, s. 4.

⁸⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 31.

okkupasjonsarbeidet at den normale arbeidshastigheten blir tydelig.⁸⁸ For sammenligning kan det trekkes frem hvordan oppførelsen av et bygg tilsvarende en hangar tok noen uker under normale førkrigs forhold, mens oppførelsen av samme bygg under krigen på Værnes dro ut i over et halvannet år.⁸⁹ Hvorfor var det brått en så stor forskjell i firmaets prestasjon?

Noen årsaksforklaringer finnes i arbeidsforholdene. Fredriksen, slik som andre norske entreprenører, fikk hyret mange nye og fikk etter hvert tvangsutskrevne arbeidere for å møte arbeidskravet tyskerne nedsatte. De første som ble hyret var lokale og senere kom det tilreisende arbeidere. Disse lokale arbeiderne representerer ved deres motivasjon og intensjoner også nordmenn generelt når det kom til tyskerarbeid ved at de var villige til å gjøre det som trengtes for å forsørge sin familie; å gå arbeidsledig på politisk og ideologisk grunnlag var sjeldent verdt det når familien levde i kummerlige kår som følge.⁹⁰ På samme måte utgjorde de tilstrømmende arbeiderne en stor og u håndterlig masse av tilstrømmende og ukjente arbeidere av tidvis likegyldige holdninger ovenfor politikk og ideologi og like tvilsomme motiver og arbeidsmoral, det var flere som ikke følte noen større betenkeligheter over arbeidet eller for å være lojale ovenfor London-regjeringen.⁹¹ Var dette også representativt for en del av de mellom 150-300 tusen nordmenn som tok tyskerarbeid?⁹²

På Værnes fikk bygdesamfunnet Stjørdal kjenne på denne tilstrømningen i form av fyll, uro, tjuveri og generelle brudd mot stedets ro og orden.⁹³ Denne store mengden arbeidere oversteget som regel firmaenes evne til effektiv oversikt og kontroll og arbeidets effektivitet gikk ned da flere forlot arbeidsplassen, unnlot og arbeide og latet seg på jobb. Om disse forhold om arbeidet på Værnes under Fredriksen reflekterte en tidligere arbeider i ettertid «arbeiderne lå for det meste i trillebåra.»⁹⁴ Var slike arbeidsforhold planlagt, eller var det utilsiktet nedsenkning av arbeidshastighet?

Et annet arbeidsforhold var ressurs- og vareknapphet, logistiske og infrastrukturelle utfordringer og den enorme, nærmest utømmelige tyske etterspørselen gjorde at både arbeidskraft, ressurser og materialer måtte fordeles på mange hender. På Fredriksens nye arbeidsplasser var det heller ikke opprettholdt den samme strukturen som ved førkrigsanleggsplassene. Det var et enormt rot i logistikk; materialer og redskaper lå spredt, og

---

⁸⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Skriv til Kriminalsjefen av H. Kiær Moridt, 8. mai 1946, s. 5.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 1.

⁸⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Formann Solvang, 4. mai 1946, s. 1.

⁹⁰ Christophersen. *Okkupasjonsår i stjørdalsbygdene*. 219.

⁹¹ *Ibid.* 229.

⁹² Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers in the legal purges after World War II*. 40.

⁹³ Christophersen. *Okkupasjonsår i stjørdalsbygdene*. 263.

⁹⁴ *Ibid.* 229.

det var lite orden i utstyret. Fredriksen så seg nødt til å hente inn Herr Andresen, selskapets materialforvalter for å rydde opp i forholdene.⁹⁵

Et tredje forhold som kunne føre til forsinkelser, kan forklares med Fredriksens uinteresserte holdning til arbeidet og firmaets sabotasje ved arbeidsplassene. Disse forhold skal vi komme tilbake til senere under *Gråsonen* kapittelet hvor detaljene rundt sabotasje blir utbrodert. For nå er det et videre poeng at arbeidet gikk sakte, det var dyrt fordi tyskerarbeid jevnt over betalte godt, men også fordi Fredriksen selv hevdet han tok høye priser for arbeidet for at tyskerne skulle vurdere noen andre. Hva Fredriksen i så fall ikke hadde tatt høyde for eller i stor nok grad vurdert var at det var snakk om det Tredje Riket og dets ideologi og ambisjoner; for tyskerne var det folkets vilje som var den eneste begrensningen, og med viljens 'triumf' kunne alle økonomiske, teknologiske og sosiale problemer overkommes. Vi ser dette manifestert i de gigantomane prosjektene det tyske riket innledet slik som Polarjernbanen som skulle gå helt til Kirkenes.⁹⁶ Det tyske krigsbudsjett som sponset disse arbeidene var dermed ledet av to prioriteringer. 1) at Tysklands ambisjoner og virksomhet ikke skulle strandre på spørsmål om økonomi og finansiering, og 2) at alle midler måtte til for å vinne krigen. Derfor var det slik at enhver pris innenfor sannsynlighetens spennvidde som Fredriksen kunne ta for sine arbeidere, fortsatt bare ville utgjøre en opprindings feil i de tyske regnskapene. Var dette ukjente forhold for Fredriksen, eller var han motivert av muligheten til å tyne tyskerne og samtidig tjene på det?

Med stadige tyskerarbeid kan vi se hvordan selskapets timeverk og omsetning kunne nå så store dimensjoner. Av de overnevnte tyske prioriteringene var utgiftene til norsk arbeidskraft noe som var uproporsjonalt høyt og det var ikke lenge før Reichkommissariatet klaget på Wehrmachts enorme pengebruk og forvaltning av arbeidskraft og materialer.⁹⁷ Fra Rikstrygdeverket får vi en oversikt over utbetalt lønn og timeverket til bedriften som er ført opp som *Bedrifts-nr. 10537 «Ragnar Fredriksen A/S»*, oversikten gir også et innblikk til hvordan tyskerne engasjerer store krefter til gjennomførelsen av sine prosjekter, dette forholdet gjorde seg gjeldende for Ragnar Fredriksens firma.

Oversikten fører oss også over til okkupasjonsdriften av selskapet som medførte en betydelig økning i arbeidstimer, arbeidets dimensjoner og antall arbeidere. De enorme tyske arbeidskravene kunne bare møtes ved at norske entreprenører hyret inn flere arbeidere, men en økning i staben skjedde også passivt da arbeidere strømmet til de norske entreprenørene på

⁹⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 1.

⁹⁶ NRK Radio Norgeshistorie: Norges vei til rikdom: Opptur alt under krigen? [48:00].

⁹⁷ Frøland, Hans Otto. "Organisation Todt som Byggherre I Norge." *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 167–88. 183.: Ingulstad, Mats. «I Nyordningens tegn?» I *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 256-76. 257.

egenhånd da arbeidet for tyskerne var lønnet på akkord etter tyske kostpluss-kontrakter – en svært gunstig avtale for arbeidstaker.⁹⁸ Tyskerne krevde stadig flere og større arbeider utført; over 500 tyske firma ble engasjert til Norge og det ble også anvendt krigsfanger, over 95.000 slavearbeidere og over 15.000 tvangsarbeidere.⁹⁹ Og der det passive arbeidertilsiget ikke strakk til for den enkelte bedrift gikk tyskerne inn og tvangsoverførte arbeidskraft – enten det var krigsfanger, tvangsarbeidere eller frivillige. Fredriksen opplevde å få tvangsutskrevne arbeidere og ett press til å øke arbeidskraften deres, alt for å etterkomme den tyske etterspørselen.¹⁰⁰ Var denne økningen i Fredriksens timeverk, slik Retten hevdet, på grunn av et utilbørlig profittsøk etter flere og større tyske arbeidskontrakter? Hvor stor innvirkning kan personlig profittsøk ha hatt opp mot de overnevnte faktorene?¹⁰¹

År.	Timer.	Lønn.	Her er det oppført et timeverk over 1939 på
1939	484.748	1.135.498	totalt 484.784 timer, dette var fordelt på de
1940	1.206.665	2.936.747	350 til 500 ansatte selskapet hadde i
1941	2.385.929	5.793.478	perioden. Antall arbeidere svingte etter
1942	1.710.919	5.301.149	behovet til hvert arbeidsprosjekt, og
1943	657.843	1.759.015	ettersom arbeidsmengden økte betraktelig
1944	332.299	1.001.251	fulgte antall timer utviklingen. ¹⁰²

Vidar Eng påviser hvordan de tyske kostpluss-kontrakter som gjaldt for tyskerarbeid førte til stor lønnsomhet for de norske arbeidstakerne, det ble gjerne beskrevet som *Klondyke* tilstander og mange nordmenn i distriktene tjente sin første betydelige lønning.¹⁰³ Men som nevnt over gikk arbeidet sakte og ineffektivt og norsk arbeidskraft ble overdrevent dyrt for okkupasjonsmakten.¹⁰⁴ Tyskerne innledet da et arbeid for å forhandle frem nye lønningsavtaler. Dette skulle bli et flerårig arbeid med mange utfordringer – delvis i at tyskerne ikke var kjent med norske regionale forskjeller som nødvendigvis tilpassede avtaler, så tyskernes forsøk på en overordnet nasjonal avtale viste seg å være uegnet for de enkelte regioners forhold til temperatur, klima, geografi og infrastruktur. Det var ikke før vinteren 1944 at tyskerne innførte

⁹⁸ Gogl, Simon. "Profittsøken Uten Kontroll?" *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 224–39. 236.

⁹⁹ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 262.: Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers in the legal purges after World War II.* 44.

¹⁰⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11 forhold til arbeidere, Internt brev vedrørende Ingeniør Mørch av Ragnar Fredriksens A/S, 17. august 1942, s. 1.

¹⁰¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 31.

¹⁰² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Oppgave fra Rikstrygdeverket over antall timeverk og utbetalt lønn av Rikstrygdeverket, 12. juni 1946, s. 1.: Justis- og politidepartement. *Om landssvikoppjøret.* 289.

¹⁰³ Ingulstad, Mats. "I Nyordningens Tegn?" *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 256–76. 259.: Christophersen. *Okkupasjonsår i stjørdalsbygdene.* 220.: Gogl, Simon. "Profittsøken Uten Kontroll?" *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 224–39. 236.

¹⁰⁴ Ingulstad, Mats. *I nyordningens tegn?* 258.

nye ordninger for arbeidskontrakter for endelig å gå over til timelønnsarbeid, men inntil da gjaldt fortsatt de gunstige lønnskontraktene ved flere av tyskerne anleggsplasser.¹⁰⁵

2.2 Profitt

I dette kapittelet skal Fredriksens økonomiske virksomhet og omsetning under okkupasjonen puttes i en profitt kontekst. Hensikten med kapittelet er å få det på det rene hva hans økonomiske fortjeneste var uavhengig av hva som har vært underliggende årsaker eller hensikter. Spørsmålene som ble reist i kapittelets innledning vedrørende Fredriksens profitt og dets omfang og størrelse skal her besvares. Dette skal vurderes etter hvordan det står til firmaets virksomhet og skala for å få en forståelse av hans økonomiske profitt og hvorledes straffen samsvarte med omstendighetene og hvordan påtalemyndighetene vurderte forbrytelsen ved hans økonomiske fortjeneste. 'Utilbørlighet' betegner den straffbare fortjenesten og andre forhold som lå til grunn for Fredriksens politisk-ideologiske landssvik idømmelse. Selve kjernen av den økonomiske delen av saken mot Fredriksen og hva som gjør tyskerarbeid til en gråsoner er nemlig skillet mellom det nødvendige samarbeidet med tyskerne og inntekten som trengs for å holde firmaet unna konkurs og forsørge sine ansatte med arbeid og inntekt, kontra det som går over til en søken etter overdreven krigsprofitt.

I arkivmaterialet er det hentet brev og dokumenter fra alle av Fredriksens arbeidsplasser, men hvor et brev adressert arbeidet ved Tjøme beskriver forholdene der, så vil disse forhold regnes for å ha vært gjeldene ved de andre arbeidsplassene. I mangel av tyske kilder adressert alle arbeidsplasser, så har disse plassene gjerne vært omtalt i sakens vitnes forklaringer.¹⁰⁶ På denne måten utfyller kildetypene hverandre og det ville vært ugunstig å anse beskrivelser av anleggene på Tjøme for å være helt separert fra forholdene på Værnes. Det er et godt grunnlag for å anvende disse kildene fra andre steder til eksempelvis flyplassarbeidene gitt selskapets administrative beherskede størrelse hvilket betydde det at den samme linjen ville bli holdt uten et den enkelte formann selv tok styringen i en helt ny og selvstendig retning slik tilfelle kan ha vært hos de større landsdekkende Entreprenørforretningene. Retten avviste også tanken om at Fredriksen ikke hadde det siste ordet ved alle sine anlegg og holdt ved at han hadde oppdatert

---

¹⁰⁵ Ibid. 263.

¹⁰⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Ragnar Fredriksen, 26. juni 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Lagerformann Andresen, 2. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Formann Solvang, 4. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggeformann Lie, 2. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Kontorsjef Saastad, 29. april 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ingeniør Denneche, 29. april 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, tilleggsforklaring av Herr Bothner, 2. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Ragnar Fredriksen, 2. mai 1946, s. 1.

og løpende underrettelse med alle sine anlegg gjennom hele okkupasjonen.¹⁰⁷ I kildene blir også alle anleggsplassene behandlet som noe enhetlig.

2.2.1 Arbeidet i Trondheimsområdet og Trøndelag

Flyplassarbeidene i Trondheimsområdet var blant de mest profilerte av Fredriksens okkupasjonsvirksomhet – gitt arbeidets viktighet og størrelse. I utgangspunktet var flyplassarbeidet bare regnet for Værnes, men det ble etter hvert mye mer. Hva var det arbeidet bestod av? Hvilken betydning hadde det? I tyskernes krigsinnsats mot Alliert skipsfart var flyplassene av avgjørende funksjon og betydning, særlig viktig var det at det ikke bare var én hovedflyplass på Værnes, men at det ble anlagt flere mindre regionale flyplasser på Lade, Hommelvik, Ilsvika og Øysand hvor fly kunne lette og ta av fra i møte med bombeangrepsfarer, skiftende værforhold og styrkeoppdeling.¹⁰⁸ Flyplassene understøttet også Luftwaffes evne til å støtte bakkestyrkene i kampene som frem til den norske kapitulasjonen pågikk i landet.¹⁰⁹ Fra 1940 til 1942 arbeidet Fredriksen ved flyplassene i Trondheimsområdet, tallene over antall arbeidere ved hver av arbeidsplassene kan utføres i følgende oppgave:

Antall arbeidere årlig	:	1940	1941	1942	1943	¹¹⁰
Værnes	:	200	200	70	0	
Lade	:	0	70	10	0	
Hommelvik og Ilsvika	:	120	10	0	0	

Disse tallene kan være noe unøyaktig, som vi har etablert svingte antall arbeidere mye og av den grunn er alle oversikter et estimat. Fra Egil Christophersens lokalhistoriske *Stjørdalsboka: Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene 1940-45* får vi et noe høyere antall med 360 arbeidere på Værnes høsten 1940, det er da mulig at oppgaven over, hentet fra landssvikundersøkelsen, er et årlig gjennomsnitt, eller at det faktiske antall var høyere enn anvist her. Uansett ser vi at dette var et stort antall arbeidere engasjert i krigsviktig tyskerarbeid bare i Trondheimsområdet. Fra dette arbeidet fikk Ragnar Fredriksen A/S en omsetning på 19.264.589,48 kroner, nærmere halvparten av sin totale omsetning under hele krigen og hans største profittområde.¹¹¹

¹⁰⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 33.

¹⁰⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Rapport til Oslo Politikammer av Sigurd Hansen, 26. november 1946, s. 1 – 6.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Skrivi til Politifullmektig Meinich av major W. Christie, 12. desember 1946, s. 2.

¹⁰⁹ Cadamarteri, Julian P. og Alma Elizabeth Thuestad. «Okkupasjonens kulturminner.» I *Heimen* 57, no. 2 (2020): 101-18. 102.

¹¹⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Revisjonsrapport over antall arbeidere av Ragnar Fredriksen, 12. juni 1945, s. 2.

¹¹¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad Bilag nr. 1, 8. februar 1946, s. 1. I dagens pengeverdi er dette over 500 millioner kroner.

Fredriksens tyskerarbeid ble delt opp i 19 forskjellige anlegg som har en geografisk utstrekning fra Oslo til Finnmark, og fra Tjøme til Gossa.¹¹²

I Trondheim var arbeidsgiveren Luftwaffe ved Luftgaukkommando og arbeidet i Trondheimsområde var hovedsakelig flyplassarbeid; både rullebaner, graving og drenering, reisning av hangarer og planering rundt disse, sjøflyplasser bestående av slipp, støttemur og kaianlegg, brakker og forskjellige redskaps- og anleggsbygninger som skur, fyr, haller og kontorbrakker.¹¹³ På Værnes var det tre flyhangarer og planering av området rundt disse, en redskapsbygning og en verkstedbygning, flere brakker og administrasjonsbygninger. Sjøflyplassen ble oppført på Ilsvika og den bestod som nevnt over av et komplett kaianlegg. Til denne sjøflyplassen ble det også reist to brakker, en mindre hall for et enkelt fly, ett kontorbygg med kjøkken og spisehall og et grisehus av alle ting. I Hommelvik reiste Fredriksen til sjøflyplassen tilsvarende anlegg som ved Ilsvika, her et skur for oppbevaring av et enkelt fly og et slipp ned til vannflaten. Terrenget krevde mye kulting og det ble lagt vann, kloakk og en septiktank.

På Lade ser vi i dag restene av flyplassen langs nordsiden av den lange Kong Haakons VII's gate med at den gamle rullebanen i dag utgjør den enorme lange og flate strekningen som flere kjøpesentre, parkeringsplasser og forretninger i dag befinner seg på og at en enorm hangar står fortsatt langs jernbanen.¹¹⁴ Lade flyplass ble under okkupasjonen base for *Jagdeschwader 5*, *Jagdegruppe Drontheim* som forsvarte Trondheim, dets ubåtbaser og havner. Anlegget bestod av flere flyhaller, en stor mekanisk verkstedshangar, motorverksteder, et større oppstilling- og sikringsområde for flyene, luftforsvarsstillinger, ammunisjon- og drivstoffdepoter samt mannskapsbrakker.¹¹⁵ Riktignok var ikke dette arbeidet utført av Fredriksen alene, her stod han for utførelsen av en flyhall, et fyrhus, graving av kanaler og grøfter og utbedring av veier.

Videre til Grong i Nord-Trøndelag arbeidet Fredriksens delvis som underleverandør for arkitekt Vassel ved *Norsk Boligindustri* og direkte under tyske myndigheter. Arbeidet var anrettelsen av en brakkeleir og Fredriksen arbeidet seg først frem med å ordne veier, plasser, grøfter, brønner og liknende kulting av terrenget, deretter reiste han 31 brakker, 14 staller, 5 garasje- og lagerbygg, 4 badehus og ei vaktstue.¹¹⁶ Og til slutt var det ute i havgapet på Øysand, her fikk

¹¹² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 6.

¹¹³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Oppgave til Landssvikerpolitiet over bygg utført av Ragnar Fredriksen, 15. oktober 1946, s. 2.

¹¹⁴ Cadamarteri. *Okkupasjonens kulturminner*. 110

¹¹⁵ Ibid. 106.

¹¹⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Oppgave til Landssvikerpolitiet over bygg utført av Ragnar Fredriksen, 15. oktober 1946, s. 1.

Fredriksens så vidt kommet i gang før han ble tatt av arbeidet.¹¹⁷ Arbeidet i Trøndelag skaffet Fredriksen en omsetning på 3.757.799,64 kroner.

2.2.2 Øvrige arbeid i resten av landet

Sør for Trøndelag arbeidet Fredriksen med flyplassen på Gossen for Luftgaukkommando, arbeidet strakk ut over 3 år og nådde en omsetning på litt over 3 millioner. Arbeidet stod i kulting av terrenget, arbeid ved steinbrudd for veipukk, graving av vannledninger, myrjordutgravning, snømåking og vannkjøring.¹¹⁸ I Nord-Norge fortsatte det krigsviktige arbeidet, i Finnmark ble det 241.495,92 kroner i omsetning, ved siden av dette var det jernbane arbeidet med Nordlandsbanen. Dette var et fagfelt hvor Fredriksen ikke hadde noen erfaring. NSB var byggherre, men regningene ble betalt av Organisasjon Todt. Arbeidet her foregikk med en fast avtalt pris per tunnelmeter. Her utsprengte Fredriksen til sammen 250 meter tunnel i berg med dimensjonene 5 x 4 meter.¹¹⁹ Fredriksen erfarte snart at forholdene var mer utfordrende enn antatt og arbeidet ble ikke lønnsomt med et stort underskudd, noe som var uakseptabelt – Firmaet klarte å komme seg unna arbeidet, men de fikk ikke med seg utstyr og maskineri, dette rekvirerte tyskerne.¹²⁰

I Øvre Årdal arbeidet Fredriksen også over en periode på 3 år for det tyske selskapet A/S Nordag med å reise industrihaller som en del av anlegget der til en samlet omsetning på 2.750.389,91 kroner.¹²¹ Her gravde Fredriksen større tomtearealer og la fundamenteringen for en hall og, etter undersøkelsens nøyaktighet, også fundamenteringen for tredjedelen av en annen. Oppmuring av en avfallsforbrenningsovn, hallens vegger og restaureringen av et gammelt kaianlegg på Årdalsvatnet, felling av nok trær til å reise en bro og oppføringen av en brakke.¹²²

I Oslo og Aker hadde Fredriksen en del større og mindre arbeid. Det var arbeider ved Smedstad og Kjeller i Oslo-området som gikk ut på å bygge tilfluktsrom i fjell, utsprengning av tunneler og infrastrukturarbeid og i byen arbeidet han ved Storgaten 33, Parkcafeen, Oscars gate 36, og Klingenberggata 4. Ved Aker sykehus oppførte Fredriksen et søsterhjem og kjøkken og drev annet arbeid av tilsvarende type. *Utstikker I* var et tidligere større havneanlegg i Oslo på østsiden av Vippetangen. I likhet med Samfunnshuset tjente anlegget som et hovedkontor, i dette tilfellet til Kriegsmarienes *Marine Hafenskapän* ved *Marine Nachrichtenmittel*

---

¹¹⁷ Ibid., s. 2.

¹¹⁸ Ibid., s. 1.

¹¹⁹ Ibid., s. 1.

¹²⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 8.

¹²¹ Ibid., s. 7.

¹²² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Oppgave til Landssvikerpolitiet over bygg utført av Ragnar Fredriksen, 15. oktober 1946, s. 2.

kommando. Omsetningen i Oslo var 4.358.583,45 kroner.¹²³ Selskapet var til og med på Akershus festning og arbeidet med militæranlegget der like inntil den tyske kapitulasjonen. Derfor rakk han bare å bli delvis betalt av tyskerne: 192.232,40 kroner.

Til Vestfold kom Fredriksen til med arbeid i mai 1941. Fredriksen arbeidet en kort stund for Nordisk lettmetall på Herøya, arbeidet dro inn en omsetning pålydende 352.876,33 kroner. Her gravde Fredriksen også fundamenter, utførte jernbetongstøpning av to mindre industrianleggsbygg og av et vanntårnfundament og graving av kanaler. Før han ble tatt av dette arbeidet som følge av tyskernes voksende misnøye med ham, hadde han begynt med utsprengning av en tomt ment for en telefonstasjon.¹²⁴ På Tjøme, Bolærne og Nøtterøy anlagte han militære festningsanlegg med kanonstillinger. Til festningsarbeidet var det tilhørende vei- og planeringsarbeid, reisning av brakker, tunnelgraving og støpning av bunkers og tilfluktsrom. Arbeidet lå helt ute i havgapet og var rettet mot maritim befestning, arbeidsgiveren var Kriegsmarine og Organisasjon Todt. Dette var et enormt omfattende arbeid og gav en stor omsetning sammenlagt over flere år på 7.343.610,29 kroner.¹²⁵

Etter denne sirlige gjennomgangen av Ragnar Fredriksens okkupasjons virksomhet ser vi at det var mange varierte arbeidsoppgaver for forskjellige aktører, men de fleste etter tysk etterspørsel. Fra alt dette arbeidet skal firmaet ha hatt en omsetning på nærmere 44 millioner kroner, av dette regnet revisor Hægstad i første omgang at rundt 2.197.694,53 kroner gikk i nettoinntekt.¹²⁶ Fredriksen gikk også, bemerker etterforskeren, fra å ikke ha noen formue i starten av 1940 til å sitte med 2.510.893,67 kroner i nettoformue etter krigen - en oppsiktsvekkende sum.¹²⁷

2.3 Nasjonal Samling

Fredriksen var medlem siden starten av partiet i 1933, men trakk seg ut etter det dårlige valgresultatet i 1936. Det var ikke dette medlemskapet som ble holdt imot Fredriksen i oppgjøret, men det var hans andre medlemskap etter ny innmeldelse i desember 1941 som varte til november 1943.¹²⁸ Dette er relevant da det for rettsoppgjøret hadde store konsekvenser om man hadde eller hadde hatt et NS-medlemskap etter 8. april 1940. Det ble en anklage som umiddelbart plasserte saken over i en egen kategori hvor raten av tiltalte som unngikk dom var langt lavere.¹²⁹ Om den tilbakevirkende effekten til Landssvikanordningen av 15. desember

---

¹²³ Oslo Byleksikon, s.v. *Utstikker I*.

¹²⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Oppgave til Landssvikerpolitiet over bygg utført av Ragnar Fredriksen, 15. oktober 1946, s. 2.

¹²⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 6.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 17.

¹²⁷ *Ibid.*, s. 19.

¹²⁸ Karlsen, Ola. «Ga barna skylden for nazi-medlemskapet.» ABC Nyheter, 21. juni 2015.

¹²⁹ Borge mfl., *Grunnlovens største prøvelse*. 68.

1944 hadde vært innstilt, ville Ragnar Fredriksen kommet fri av disse anklagepunktene da hans andre NS-medlemskap ble avsluttet året før anordningen ble fattet.¹³⁰ Ettersom dette ikke ble tilfellet, er det av stor verdi og forstå Fredriksens forhold til NS.

Rundt 90% av NS-medlemmer ble idømt en hard straff, og det får en til å lure på om det var realistisk å tro at ca. 39.600 personer, for det meste passive medlemmer, som uansett alder, skjønn, stilling, verv eller yrke, hadde til tross for at nesten alle var tidligere straffet, nå gjort seg skyldige i forbrytelser som rettferdiggjorde 10 års rettighetstap, fratatt stemmerett, store bøter og inndragninger og tilslutt den store sosiale utfrysningen av det norske fellesskapet og skammen som kom av dommen?¹³¹

Nasjonal Samlings partiavis *Fritt Folk* introduserte vi tidligere med den hensikten å bedre fordøye funnene fra den langt mindre undersøkelsen av Fredriksens annonseringer her. Begrunnelsen for denne avgrensningen redegjorde vi for under kapittel 1.3. For å bekrefte noen tall derfra, så var det snakk om 26 ensformige annonser som ble utgitt en gang i uken over en 27 ukers periode fra 31. oktober 1940 til 28. april 1941 – altså en drøy halvårsperiode. Alle annonseringene opptrådte sammen med andre tilsvarende entreprenørforretninger under annonsesiden «Vi bygger».¹³² Denne annonse-perioden har ingen sammenheng med andre momenter fra Fredriksens tidslinje; den sammenfaller dårlig med når Fredriksen begynte med annonsering i *D.Z.N.*, hvilket skjedde fra 4. september 1940.¹³³ Likeså avsluttes den lenge før averteringene i *D.Z.N.* Perioden har da heller ingen sammenheng med Fredriksens tilsynelatende nyfunnede samhold til partiet da hans andre medlemskap ble inngått i desember 1941. Det kan være at sløyfingen av *Fritt Folk* averteringen sammenfaller med at Fredriksen også havner på kant med NS. Fredriksen opplever at både NS og tyskerne beslaglegger hans eiendom; til tross for Fredriksens motstand og gjentatte forsøk på å utnytte sine kontakter som han pleiet blir både Restauranten *Regnbuen* og hans eiendom i Gyldenløves gate 51 rekvirert og beslaglagt av den tyske marinen og Rolf Jørgen Fuglesang fra NS-regjeringen respektivt.¹³⁴

Skal vi tillegge *Fritt Folk* averteringen noen mulig årsaksforklaring kan dens innledning og avslutning forklares med de samme forhold som lå til grunn for averteringen i *D.Z.N.*, men at dette forholdet til NS må ha hatt langt mindre betydning da den ble inngått senere og avsluttet langt tidligere. Det var ingen variasjon i annonsetypene, verken i form av nyttårshilsninger eller

---

¹³⁰ Ibid. 45.

¹³¹ Graver. *Tid for et nytt juridisk blikk?* 75.: Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 67.

¹³² *Fritt Folk*. «Vi bygger.» Torsdag 13. Februar 1941. 8.

¹³³ Se fig. 2.2.

¹³⁴ Karlsen, Ola. 112

spesialnummer som har gitt uttrykk for noen videre forpliktelse eller engasjement utover en halvhjertet annonsekontrakt for ukentlige averteringer over et drøyt halvt år.

Det blir heller vanskelig å tillegge denne averteringen noen tiltenkt hensikt eller faktisk nytteverdi foruten dens politiske betydning i å symbolisere et løst engasjement med avisen og ved forlengelse NS-regjeringen. Og det er kanskje disse forholdene som lå til grunn for dens korte periode. Fredriksens øvrige nærvær i avisen kommer senere og er i form av offentlige kunngjøringer *om* og ikke *fra* Ragnar Fredriksen.¹³⁵ På bakgrunn av annonseringen i *D.Z.N* er det mulig å legge til grunn for et minimumskrav til et forhold mellom Fredriksen og tyskerne. Fra forklaringene sier Fredriksen selv at i løpet av 1942 taper han tyskernes tillit og forholdet tilspisses slik at han blir tatt av arbeidet i Ilsvika, som igjen gjør at averteringen mister sin virkning og dermed blir sløyfet, dette blir støttet av finansoversikten som viser at inntektene fra Ilsvika opphører i 1942.¹³⁶

Hvor averteringen i *D.Z.N* kunne vitne om Fredriksens forhold til tyskerne i en viss forstand, så vitner *Fritt Folk* averteringen om et forhold som det viste seg ikke var verdt å opprettholde. At NS-medlemskapet inngås etter denne perioden uten at dette fører til et opptak i avertering avslører en irregularitet som går imot hva vi har etablert. Noe som kan, etter gjennomgåelse av medlemskapet i sin helhet, kaste lys over Fredriksens andre medlemskap i Nasjonal Samling.

Fredriksen var som partimedlem helt passiv; han var verken aktiv i partiets verv og aktiviteter og heller ikke mente Fredriksen å ha betalt noe medlemskaps-kontingent, han benektet også at han hadde meldt seg inn i det hele tatt.¹³⁷ Om man legger vekk benektelsen for et øyeblikk, kan hans medlemskap regnes å høre til typen 'opportunistisk medlemskap'. Dette var medlemskap inngått ikke av politisk eller ideologisk overbevisning, men heller med pragmatiske, praktiske eller taktiske hensyn om politisk, sosialt eller økonomisk avansement som følge av sitt medlemskap. Burde dette hatt en innvirkning på Rettens vurdering av Fredriksens politisk-ideologisk landssvik med råd og dåd til fienden gjennom hans NS-medlemskap? Eller vitner det igjen om det som under anken til Høyesterett i 1950 ble forstått som klanderverdig oppførsel, uavhengig av intensjon eller virkning?¹³⁸

---

¹³⁵ Fritt Folk. «Offentlige kunngjøringer.» 4. februar 1944. 6.

¹³⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad Bilag nr. 1, 8. februar 1946, s. 1.

¹³⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Skriv til Kriminalsjefen av H. Kiær Mordt, 8. mai 1946, s. 1.

¹³⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 7.

Fredriksen benektet som sagt sitt andre medlemskap, men det virker som noe enhver i hans situasjon ville gjort uansett. Dog er det som nevnt noen irregulariteter knyttet til handlingsmønsteret til Fredriksen og dette medlemskapet som er verdt å drøfte. Medlemskapet ble inngått i desember 1941, og vi kan anta at det var et årlig medlemskontingent. Trolig var medlemskapet registrert fra 1. januar 1942 og gjaldt derfor for resten av året på innmeldingen. Da det ikke er sannsynlig at noen i desember ville betalt et medlemskap for kun en måned eller for hele det forløpne året, kan vi anta at medlemskapet stod registrert uten noen purringer til januar 1943. Herfra er det mulig at NS valgte å avvente å etterspørre medlemskontingent før året gikk mot slutten, slik at medlemmene etterbetalte for sitt medlemskap. I så fall ville Fredriksen fått en faktura engang vinteren 1943, og ville slik han selv beskrev, meldt seg ut straks han ble gjort kjent med medlemskapet, som ble i november 1943.¹³⁹ Med denne forklaringen blir det mulig å tilegne medlemskapet til to isolerte hendelser, en innmeldelse, og en utmeldelse, uten at det har vært noen fornyelse imellom. Dette er avgjørende for om det var en fornyelse fra Fredriksens side ville dette svekket hans stilling som passivt og uvitende medlem av NS.

Oppgavens vurdering av partimedlemskapet kan vurderes som noe sannsynlig ettersom Fredriksen fra øvrige eksempler gjorde sine trekk og uttrykk for samarbeid pragmatisk med intensjoner om en ønsket virkning og utfall. Fra medlemskapet er det ingen åpenbar sammenheng med Fredriksens forhold til NS å avdekke. Averteringen i *Fritt Folk* kan vitne om et forsøk på å komme på NS sin god side, men når dette strander og ender i et ubehagelig forhold til NS, avslutter Fredriksen averteringen i *Fritt Folk*. Hvorfor kommer da brått et medlemskap lang tid etter dette, når forholdet enda er like prekært? Som vi har sett gikk arbeidsmengden til firmaet faktisk ned fra nyåret 1942, det er derfor ikke tenkelig at innmeldelsen har vært for å skaffe seg mer krigsprofitt og arbeid. Og siden det ikke har vært dokumentert noen økning i Fredriksens aktiviteter til NS eller engasjement der til, er det ikke sannsynlig at medlemskapet har vært for sosial eller politisk avansement.

Hvorvidt påstanden om medlemskapet var legitimt inngått uten hans viten slik Fredriksen selv hevdet, eller om det har vært opportunistisk er derfor usikkert. At et medlemskap kan ha gitt fordeler er det etablerte tilfeller av, dette når det velges ut til verv, ministerier, embeter eller studier hvor NS-kandidater har hatt en preferanse under okkupasjonen.¹⁴⁰ Det er slike hendelser

¹³⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 23.

¹⁴⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 2, Skrivelse til Forsyningsdepartementet av Einar Sunde et al., 22. februar 1941, s. 63.

som problematiserer påstanden om NS-medlemskapets manglende nytteverdi i slik henseende da den ser ut til å bevise at medlemskapet nettopp *kunne* avansere ens stand og rang. Opp mot dette kan det argumentere for at det kan ha vært studentenes fronttjeneste som har veid tyngst; under okkupasjonen ble felttjeneste av både okkupasjonsmakten og av norske myndigheter vurdert som en riktig og verdig innsats, en dyd, enten det var til tjeneste som frontkjemper eller i kampene norske soldater hadde ført mot tyskerne under invasjonen av landet.¹⁴¹ I byggesektoren var det ytterlig er enormt pådriv av arbeidskraft og en utømmelig tysk etterspørsel så låter til at slike forbehold og NS-partiskhet ikke har hatt anledning til her å gjøre seg gjeldene. For Fredriksens tilfelle er det ikke dokumentert noen innvirkning på Fredriksens handlemåte eller anseelse ovenfor NS-myndighetene eller okkupasjonsmakten som følge av medlemskapet. Hvordan var det med Fredriksens medlemskap, var det et feilslått trekk fra Fredriksens side som han angret og trakk seg tilbake fra, eller var det som han selv sa? Uansett står medlemskapet som et kortere og midlertidig avvik fra den øvrige virksomheten under okkupasjonen.

NS-relaterte organisasjoner hadde etter Rettens forståelse «virket i strid med bestemmelser fra straffelovens kap. 8 eller 9 i krigsartiklene i den militære straffelov.»¹⁴² og var dermed å regne som ulovlig og all deltakelse hertil for straffbar med oppgaveplikt til Erstatningsdirektoratet. Fredriksens bidrag skal ha vært gjort i 1942 og igjen blir det benektet, det er derfor med stor sannsynlighet at bidraget ble gitt i anledningen av det nye NS-medlemskapet. Argumentasjonen rundt bidraget vil derfor sammenfalle med det overomtalte medlemskapet. Interessant nok blir det senere i dommen sagt påfallende lite om hele bidraget og partimedlemskapet foruten at han har vært helt passiv og at Fredriksen har ikke hatt noen interesse for partiet. Heller trekkes det frem at Fredriksen skal ha betalt en bot på 8.000 kr som hans arbeidere på Værnes var ilagt for å ha lyttet på London.¹⁴³

Fredriksen skal ha ytet engangs pengebidrag til Norsk-Tysk Selskap (NTS) med 300 kr i 1941, i 1942 til Fronkjemperkontoret med 500 kr og 100 kr til NS i anledningen av innmeldelsen.¹⁴⁴ NTS var uten ideologisk betydning og viser seg først og fremst å ha vært et uttrykk for samarbeid med okkupasjonsmakten. Bidraget til NTS kommer i den samme tiden hvor samarbeidsånden stod sterkest, og bidraget må ha vært del av den øvrige strategien med å pleie kontakter og relasjoner med tyskerne.¹⁴⁵ Selskapet ble oppløst i 1945, men ble snart reetablert

¹⁴¹ Ellingsen. *Krigsprofitørene og rettsoppgjøret*. 29-30.

¹⁴² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Oppgave over formue tilhørende NS. Organisasjoner, medlemmer av NS., profitører m. fl. Av Erstatningsdirektoratet, 4. august 1947, s. 1.

¹⁴³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34.

¹⁴⁴ *Ibid.*, s. 20.

¹⁴⁵ Sørensen, Øystein. *Hitler eller Quisling? Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945*. Oslo: Cappelen Forlag, 1989. 89-90.

med presist det samme formålet som tidligere.¹⁴⁶ På bakgrunn dette og det overnevnte er det mulig å konkludere med at det var den tyske parten, og ikke selskapets virksomhet som var daddelverdig og derfor kan vekten av denne anklagen nedprioriteres.

Man får ingen nærmere dato på når bidraget til Frontkjemperkontoret skal ha vært, men den eneste andre NS-relaterte hendelsen dette året er ny innmeldelsen til partiet, og ettersom som det i denne anledning det også ble gitt i Fredriksens navn et pengebidrag til partiet er det mulig at bidraget til Frontkjemperkontoret ble gitt i samme anledning. I så fall vurderes denne hendelsen sammen med hans partimedlemskap. Avslutningsvis kan man si at NS i denne tiden var særlig preget av indre motsetninger og bestod ikke av en forent stemme med et fast partiprogram. Men heller av flere leirer, det er nettopp dette mangfoldet som har gjort NS så vanskelig å samle under en dom for ettertiden.¹⁴⁷ Nettopp fordi mennesker av natur er individuelle vesener med sine egne selvstendige overbevisninger og verdier og selv innenfor samlebetegnelse av å tilhøre ett parti vil mennesker vanskelig la seg nøyaktig kategoriseres.

Hva det låter til er at den forskjellige dommen NS folk har fått og får er direkte preget av disse interne variasjonene og det er min tanke at om en tilhørte den kristne leiren, eller de mer passive medlemmene vil en vurdering av denne siden av NS naturligvis vekke langt større sympati og forståelse enn hvis en tar utgangspunkt i partiets mer fundamentalistiske tendenser. Det er lite fra mine funn som støtter tanken om at Ragnar Fredriksen har vært noe mer en vanlig opptatt av kristne eller fascistiske verdier, og da er det verdt å merke seg at Ragnar Fredriksen i alle fall tilhører den for ettertiden bedrestilte del av NS partimedlemmer; nemlig de lunkne og passive. Til kontroll er det påfallende lett å se når noen i samtiden argumenterer utfra kristne verdier eller når NS-folk tilhører den kristne fløyen innad i NS-partiet.¹⁴⁸

2.4 Forbrytelsen: Konklusjon

Fra hva vi ser er Fredriksens forbrytelser fordelt over type og tid. Noen betegner enkelthendelser mens andre var handlingsmønster over tid. Den største anklagen var alltid selve arbeidet og dets størrelse som vi nøye har gjennomgått. Retten forklarte at Fredriksens motiver hadde vært uhemmet krigsprofitt. Men hva som fremgår er at Fredriksen til tross for den store

¹⁴⁶ Det Norsk-Tyske Selskap. *Meer Offen, Åpent hav*. Hamburg: E.S. Mittler & Sohn Verlag, 1991. 8. Selskapet ble etablert i 1934 og hadde akkurat det samme formålet som etterkrigs gjenreiste utgave av NTS slik beskrevet av Kåre Willoch i 1991.

¹⁴⁷ Danielsen. *Fra idé til dom*. 11.

¹⁴⁸ Riksarkivet (Oslo), PA-0279, Mellbye, Johan, H, mappe L0040, Brev til Mellbye av Herr. S.B., 22. november 1945, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), PA-0279, Mellbye, Johan, H, mappe L0040, Brev til Mellbye av Fru. B.B., 19. november 1945, s. 1.

arbeidsmengden som ble utført, satt igjen med svært lite profitt som problematiserer Lagmannsrettens forståelse av motivene.

Det legges frem i Retten at Fredriksen hadde antatt en tilbakeholden og uinteressert holdning til tyskerarbeidet, dette var en kontrast til førkrigsnormalen da han hadde vært både interessert og engasjert i anleggsplassene sine.¹⁴⁹ Med tanke på Johansens utsagn ser det ut som Fredriksen i mange tilfeller valgte kollaborasjon for å ikke påføre bedriften tap eller skade og forsørge sine ansatte; lønnen var som nevnt svært høy for arbeidstakerne og retten vurderte om ikke lønnen var satt så høyt for å lokke flere arbeidere, men avga snart denne påstanden.¹⁵⁰ Fredriksens ser ikke ut til å ha utnyttet krigsprofitten til å nyte personlig fordeler med hensyn til ødselhet og komfort. Måten Fredriksen lot firmaet driftes introduserte en betydelig risiko da stadige tyske klager på tempo, kvalitet og sabotasjetrusler tilspisset forholdet Fredriksen hadde til okkupantene og påførte dem flere vanskeligheter og økonomiske tap.¹⁵¹ Det virker da svært usannsynlig at Fredriksen var tyskvennlig. Men at han likevel kan ha gått for langt i sin pliktoppfyllelse den okkuperende fiendes krav og rettigheter – skille mellom å gjøre seg personlig til *martyr* å nekte tyske krav eller å etterkomme krigens lov og plikten han hadde til sin bedrift trekkes i gråsonene og Fredriksen har beveget seg på begge sider av dette skillet.¹⁵²

Videre kan det konkluderes om Fredriksen at han var en pragmatisk fagmann med noe konservative overbevisninger som ikke kastet sine arbeidere til ulvene. Når han skilte veier med NS i 1936 ser det på alle måter ut til å ha vært for godt og det er ingen NS-vennlighet å avdekke fra kildene, men faktisk en tilspisning hvor Fredriksen etter hvert blir varsom ovenfor NS-regjeringen.¹⁵³ Senere bidrag til Frontkjemperkontoret, averteringer i aviser og liknende har vært av symbolsk betydning uten noen annen hensikt å være politiske gester for å vinne gunst, etablere kontakter og gi troverdighet til fasaden. Likevel er betydningen av sistnevnte så minimal at det fortøner seg som vanskelig å finne en bedre forklaring enn at disse handlingene har vært svært klanderverdig, og Lagmannsretten ville vise seg å hekte seg fast ved disse anklagene. Dog finner ikke Retten grunnlag for noen anklagelse om NS- eller tyskvennlighet.

Om Fredriksens firmaet har vi etablert at det var av en betydelig størrelse med kompetanse, erfaring og en moderne og utfyllende anlegg- og maskinpark til disposisjon. For Fredriksens

---

¹⁴⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 35.

¹⁵⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 32.

¹⁵¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ingeniør Denneche, 29. april 1946, s. 3.

¹⁵² Ellingsen. *Krigsprofitørene og rettsoppjøret*. 24.

¹⁵³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Kontorsjef Saastad, 29. april 1946, s. 2.

tilfelle ser vi at dette slå hardt ut at firmaet hadde hatt en enorm omsetning på 44 millioner kroner, men summen var ikke like oppsiktsvekkende som opprinnelig antatt. Proporsjonalt lå Fredriksens fortjeneste langt under hva som var forventet av profittmarginer ved slikt tyskerarbeid. Det viste det seg at revisor Hægstad ikke hadde hatt de nødvendige tallene tilgjengelig. Og når disse kom for dagen når saken senere kom opp for anke til Høyesterett, ble Fredriksens totale utilbørlige omsetning, det han hadde i krigsprofitt, redusert fra det opprinnelige 2.197.694,53 til 540.000 kroner, en profittmargin på 1.23%.¹⁵⁴

3.0 Straff:

«... En måtte være varsom med å på denne måten la lovparagrafer stå i veien for å gjøre det folket følte var rett.»

- Gunnar Jahn, 1943.¹⁵⁵

Det er mange mulig innvendinger en kan rette mot det kontroversielle rettsoppgjøret, landssvikloven og de provisoriske anordninger som tufter seg på subjektive så vel som objektive vurderinger. Gunnar Jahn førte en hard linje som kan ha gått for langt i sin fortolkning av loven for å ikke la lovparagrafer stå i veien. For ettertiden har slikt voldt mye kritikk, fra moral og etikk til kristne verdier til juridiske og rettmessige overveielser og vurderinger. Som vi etablerte i forskningsstatusen er det flere bidrag som allerede er ytet til dette formål, det er derfor av interesse for å gjøre oppgaven kortfattet at en vurdering av oppgjøret i dets helhet heller overlates til de tidligere nevnte bidrag hvor oppgavens egen vurdering av rettsoppgjøret står til den normative, kritiske forståelsen.

Dette kapittelet er først en redegjørelse av lovene som virket inn i domsavsigelsen mot Fredriksen og resultatet av straffen som hadde anvendt seg av både gamle og nye lover. Med hvilke lover ble Fredriksens dømt, og hvilke lover hadde han, etter Rettens mening, forgrepet seg mot? Hvordan ble de nye lovene anvendt sammen med straffeloven av 1902? Deretter følger dommen, hvor Retten kaster sin dom over Fredriksen og alle forhold vi hittil har redegjort for får en sjanse til å bli vurdert av påtalemyndighetene anno 1947 og senere ved anken til Høyesterett. Hvorfor ble Fredriksen dømt forskjellig av første og andre instans? Hva var det som hadde endret seg mellom dommene og hva hadde påvirket denne endringen? Hvilke lover

¹⁵⁴ Se fig. 1.8 og 1.9.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 6.

¹⁵⁵ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 45. Dette blir sagt om de juristene som motsatte seg innføringen av grunnlovsstridige paragrafer under London-regjeringens diskusjoner om landssvikanordningen.

gjaldt for straffevurderingen av Fredriksen? Og kan vi si noe om rettsoppgjøret ved å se på rettsprosessen til Fredriksen? Det endelige spørsmålet er om Retten hadde dømt tilbørlig.

3.1 Loven

Hvilke lover var det som gjaldt for landssvikoppgjøret og i rettsaken mot Fredriksen? Hvordan utviklet rettsoppgjøret og lovverket seg gjennom perioden? Bakgrunnen for oppgjørets landssviks lover og provisoriske anordninger var at man anså Straffeloven av 1902 som uegnet for å håndtere det kommende rettsoppgjøret. Det skrives at straffeloven paradoksalt var både for streng og for mild: «*De groveste forbrytelsene ville ikke rammes hardt nok, samtidig som loven ikke åpnet for tilstrekkelig milde reaksjoner [mot de mindre forbryterne].*»¹⁵⁶ Straffeloven var derfor uegnet for det planlagte rettsoppgjøret. Straffeloven var i tillegg foreldet allerede fem år etter den ble til, for med Haagkonvensjonene av 1907 ble de stridende og okkuperende staters rettigheter i krig etablert som internasjonal krigs- og folkerett. Straffeloven stod også foran to verdenskriger; den første hadde ført til store revisjoner av de internasjonale konvensjonene og den andre åpnet det overnevnte behovet for nyanserte straffelover. Dette var rettsvitenskapelig utvikling med omveltende betydning som straffeloven var totalt foruten. Endog den var utdatert var den ikke irrelevant.

Rettsoppgjøret viste seg kjapt i praksis, slik som mange tidlig hadde antatt, å bli et enormt vanskelig, tidskrevende, ressurslukende og alt for strengt oppgjør.¹⁵⁷ Påkjenningen var ikke bare overveldende for rettsapparatet, men det bød også på en betydelig påkjenning på både folket og staten, etter hvert som oppgjøret dro på vokste misnøyen.¹⁵⁸ Det som i utgangspunktet var blitt tenkt som et hardt, kjapt og omfattende rettsoppgjør ble en spesielt vanskelig problemstilling for det nylig frigjorte norske demokratiet.¹⁵⁹ Utfallet av og oppgjøret la åndelige premisser og ville jo være avgjørende for hvordan nordmenn så på seg selv i kontrast til okkupasjonens lovløshet og justismord.¹⁶⁰

Det er også vedrørende dette spørsmålet at de to samfunnsfrontene, *silke-* og *isfronten*, blir gjeldene. *Isfronten* ble innledningsvis dominerende og hadde den høyeste stemmen i samfunnsdebatten. *Isfronten* krevde blant annet at straffen mot krigsprofitørene, de som ble mildere straffet, måtte gjøres like streng som de gjeldende for politisk-ideologiske landssvikere. *Silkefronten* ble etter hvert med den økende misnøyen med oppgjørets strenghet den

¹⁵⁶ Arkivmagasinet, nr. 3/09. Tema: Landssvikoppgjøret. Oslo: Arkivverket, 2009. 7.

¹⁵⁷ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 38.

¹⁵⁸ *Ibid.* 275.

¹⁵⁹ Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers in the legal purges after World War II*. 46.

¹⁶⁰ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 59-60.

toneangivende holdningen for forsoning som var å finne både blant jurister, autoriteter og i den offentlige debatten. *Silkefronten* utgjorde et spekter som kunne stå for full sosial oppreisning for alle passive NS-medlemmer til mindre omfattende amnestiordninger og oppmykninger for ‘små landssvikere’.¹⁶¹

De av Straffeloven av 1902’s paragrafer som ble anvendt i landssvikoppgjøret var § 86 og § 62. Paragraf 86 åpnet for straff med fengsel fra 3 år inntil 21 for den som i krigstid eller med krigstid for øye hadde bistått fienden i råd eller dåd.¹⁶² For at denne paragrafen skulle kunne anvendes for tiden mellom 10. juni 1940 og 9. mai 1945 må Norge ansees å ha vært i aktiv krig, men kapulasjonsavtalen 10. juni 1940 og at landet *de facto* gikk på lang vei tilbake til normale tilstander gjør at Norge kan betegnes som okkupert og ikke krigførende. Dahl og Sørensen betegner denne problemstillingen som «det store uavklarte stridsspørsmål i norsk okkupasjonshistorie.»¹⁶³ Det var med § 86 at London-regjeringen gjorde medlemskap i NS ulovlig som bistand til fienden.¹⁶⁴ Paragraf 62 gjaldt når noen begår samme eller liknende forbrytelser flere ganger, slik at straffen samles under en felles frihetsstraff, for Fredriksen gjaldt det hans tyskerarbeid som foregikk som flere separate hendelser, eller *forbrytelser*, over tid og rom som ble samlet til en felles straff.¹⁶⁵

Til disse lovene ble også landssvikloven av 21. februar 1947 anvendt. Grunnlovens § 17 lot Regjeringen, i vårt tilfelle den i London, utstede provisoriske anordninger når Stortinget ikke kunne samles. Det var med slike provisoriske anordninger at rettsoppgjøret ble til. Den 22. januar 1942 kom dødsstraff og forræderianordningene, disse ble gitt tilbakevirkende kraft til 9. april 1940. Forræderianordningen gjorde medlemskap i NS, Hirden og liknende organisasjoner til en straffbar handling, og det krevdes nå ikke forsett for å dømme NS-medlemmer for landssvik ved bistand til fienden som følge av deres partimedlemskap. Straffen hertil ble kalt *tap av allmenn tillit*, som innebar blant annet tap av offentlige tjeneste, av stemmerett, tap av sjef- og lederstilling i selskaper. Å kombinere frihetsstraff slik som tvangsarbeid med en bot var inntil nå ukjent for norsk juridisk praksis, og boten kunne attpå settes til inntil en million kroner.¹⁶⁶

To år senere ble forræderianordningen revidert og omdøpt til *landssvikianordningen* av 15. desember 1944. Her ble det juridiske begrepet landssvik innført. Loven ble gjort enda strengere

¹⁶¹ Kroglund, Nina Drolsum. *Hitlers norske hjelpere*. Oslo: Forlaget Historie & Kultur A/S, 2017. 120.

¹⁶² Almindelig borgerlig Straffelov av 1902 (Straffeloven). Paragraf 86.

¹⁶³ Graver. *Tid for et Nytt Juridisk Blikk?* 76.

¹⁶⁴ *Ibid.* 67.

¹⁶⁵ Almindelig borgerlig Straffelov av 1902 (Straffeloven). Paragraf 62.

¹⁶⁶ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 36.

ved at den øvre grensen for bøter på en million ble fjernet, og at det kom nye regler vedrørende inndragning, som ble kalt «erstatningskrav» og skulle forvaltes av det mektige Erstatningsdirektoratet.¹⁶⁷ Det er også med denne anordningen at hvert eneste NS-medlem kollektivt ble gjort ansvarlig for tapene NS-partiet etter statens mening hadde påført Norge. Det ble også gjort finjusteringer hva det angikk rettighetstapene, de kunne få en lavere nedre grense, men listen over mulige rettigheter som kunne fratas ble til gjengjeld lengre.¹⁶⁸

I den økonomiske delen av rettsoppgjøret fikk Erstatningsdirektoratet unike fullmakter som gav dem muligheten til å økonomisk sanksjonere NS-medlemmer på tre måter; ved inndragning av all fortjeneste som var blitt oppnådd gjennom utilbørlig virksomhet. Ved ileggelsen av bøter som kunne komme i kombinasjon med fengsel, rettighetstap og andre straffereformer. Og til slutt ved 'erstatningskrav'. Erstatningskravene ble kontroversielle, Johs. Andenæs argumenterte for at å straffe noen ved å frata dem alt de eier gikk imot Grunnlovens § 104, men kravene ble innført etter landssviklovens anordninger gitt på bakgrunn av bestemmelsen om NS-medlemmenes kollektive økonomiske ansvar.¹⁶⁹

I tiden mellom Fredriksens dom av 1947 og anken i 1950 kom det en rekke endringer i landssvikloven, disse endringene og oppmykningene påvirket forskjellige deler av landssviklovene. Noen av disse ble direkte relevant for Fredriksen. Frihetsstraffen og rettighetstap som straffemåte ble betydelig redusert, og i 1948 ble det etablert et *benådningsutvalg* som i mange tilfeller reduserte straffen på grunn av tidlig og streng dom og etter den nåværende avmålte norm og opinion. Fredriksens sak ble etter Høyesteretts dom av 24. juni 1950 tatt opp til benådningsutvalget.¹⁷⁰ Rettighetstapet ble endret med en lovendring den 28. juli 1949 slik at flere rettighetstap falt bort. Vaage og Borge bemerker at denne endringen skjedde fordi flere dømte, slik som Fredriksen, ble forhindret i å komme seg inn igjen i et yrke der de kunne nyttiggjøre seg av sin utdanning og kompetanse.¹⁷¹

Videre ble også *Amnestiloven* vedtatt i 1949. Denne loven kom som en reaksjon mot de stadig voksende anklagene om rettsoppgjørets urettferdighet og strenge straffeutmåling. *Amnestiloven* medførte at de fleste av de som ennå satt inne kunne nå løslates når halve dommen var sonet. Borge og Vaale bemerker at dette var en tydelig oppmykning av rettsoppgjøret, både som følge av opinionen, men også fordi de som ble dømt var gjerne tidligere ustraffet og hadde familier å

---

¹⁶⁷ Ibid. 43-44.

¹⁶⁸ Ibid. 44.

¹⁶⁹ Ibid. 66, 137.

¹⁷⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 1.

¹⁷¹ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 68.

forsørge – de langvarige sosiale konsekvensene harde dommer fikk for det norske samfunnet ble for omfattende og gav en bismak.¹⁷²

3.2 Dommen

Rettsaken mot Fredriksen falt under økonomisk landssvik og er dermed en av 3355 rettsaker hvor nordmenn ble siktet og dømt for økonomisk landssvik og for å ha gitt fienden bistand i råd eller dåd.¹⁷³ Under krigen var alle lag i samfunnet på et eller annet tidspunkt involvert i tyskerarbeid eller annen kollaborasjon med tyskerne, det er av den grunn et usikkert estimat over antall nordmenn som for en lengre eller kortere periode var i arbeid for tyskerne, det settes til et sted mellom 150.000 og 300.000 nordmenn.¹⁷⁴ Av dette enorme antallet ble omtrent 16.000 etterforsket for økonomisk landssvik og som nevnt ble bare 3355 dømt, disse straffene var også langt mildere og som vi ser fra tallene endte mange etterforskninger uten straff.

Det som gjør Fredriksens sak ekstra streng var at han som tidligere NS-medlem også ble siktet og dømt for politisk-ideologisk landssvik, dette gjorde at han havnet i kategorien over de som landssvik oppgjøret siktet å ramme.¹⁷⁵ Mot NS-folk var det ingen grunn til «å nøle» når det kom til inndragning av utilbørlig fortjeneste, og det ble derfor inntil 1949 utstedt krav som langt overgikk hva tiltalte maktet å betale.¹⁷⁶ Utfallet av dommen, herunder også anken til Høyesterett tre år senere og den endelige benådningen av gjenstående frihetsstraff, er dokumentert på flere måter, først og fremst gjennom sakspapirene fra Ragnar Fredriksens landssvik mappe hos Riksarkivet.¹⁷⁷ Men også særlig i mer oversiktlige og kortfattede format som i innstillingen av 1955 fra Justis- og politidepartementet til Stortinget «*Om Landssvikoppgjøret*». Her er Ragnar Fredriksens sak sammenfattet under forkortelsen ‘murmester R.F.’¹⁷⁸ Uansett hvor man henter informasjonen fra munner det ut i samme resultat.

Fredriksen ble ved første instans straffedømt den 20. mai 1947 av Eidsivating lagmannsrett under landssvikavdelingen for forbrytelser mot straffelovens §§ 62 og 86, jfr. midlertidig lov av 13. desember 1946 nr. 26 og etter landssvikloven av 21. februar 1947 §§ 60, 34, 15, 10 (med unntak av de rettigheter som er nevnt i § 10 nr. 9), og 7.¹⁷⁹ Disse forbrytelsene straffer enhver

---

¹⁷² Ibid. 67.

¹⁷³ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 259.

¹⁷⁴ Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers in the legal purges after World War II.* 40.

¹⁷⁵ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 259.

¹⁷⁶ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve.* 65.

¹⁷⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 39-40.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Domsutskrift av Høyesteretten, 7. juli 1950, s. 7.

¹⁷⁸ Justis- og politidepartement. *Om landssvikoppgjøret.* 189-190.

¹⁷⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Ankeerklæring til Høyesterett av Ole Borge, 30. mai 1947, s. 4.

som «rettsstridig bærer våpen mot Norge, eller som under en krig, hvori Norge deltar, eller med sådan krig for øye, yter fienden bistand i råd eller dåd eller svekker Norges eller noen med Norge forbunden stats stridsevne.»¹⁸⁰ Dette var premissene som lå til grunn for dommens forståelse, tolkning og vurdering av anklagepunktene som var utformet på fire tiltaleposter, til hvert av disse fire anklagene vedla Lagmannsretten utdypende bemerkelser og sine begrunnelser. Ved gjennomgåelse av juryens fire tiltaleposter med tilhørende bemerkninger tydeliggjør man hvordan Rettens premisser ble anvendt i praksis i saken mot Fredriksen:

- 1) Den første tiltaleposten omhandler hans andre medlemskap i NS fra 1/12-1941 til 10/11-1943 hvor ett kontingent var betalt, og i tillegg lastes han for å ha medvirket til at hans nåværende fraskilte kone også meldte seg inn.¹⁸¹
- 2) Den andre posten gjelder Fredriksens bidrag til Norsk-Tysk Selskap den 23. april 1941, beløpet var 300 kroner. Senere samme år, Retten hevder det var i forbindelse med hans innmeldelse i NS, gir han partiet et bidrag på 100 kroner. Til at han i 1942, antakelig ved samme anledning, også gav 500 kroner til Frontkjemperkontoret.¹⁸²
- 3) Den tredje posten gjelder episoder fra 1940 hvor Fredriksen, etter juryens vurdering skal ha ytet tyskerne bistand i deres forsøk på å få kontroll over norske fagforeninger ved at han i dagene 30. og 31. mai 1940 skrev til SS Obersturmbannführer Dassbeck om kontroverser mellom fagforeningene og hans firma. Så nok en brevkorrespondanse den 26. august 1940 hvor ytterligere opplysninger om forholdene og nyere hendelser av relevans ble av Fredriksen medelt Dassbeck. Til slutt det groveste ankepunktet, den 19. september skrev Fredriksen til Reichkommissariat om Papirarbeiderforbundets tillitsvalgte; at byggekontrollør Norgren og sekretær Stenklev hadde tømt sine kontorlokaler, etter Fredriksens forklaring for å informere om at lokalet nå stod ledig, etter juryens vurdering for å informere tyskerne om at overnevnte hadde i hemmelighet fjernet forbundets arkiver fra lokalet, med den endelige hensikt, beslutter juryen, å kaste mistenksomhet over dem for å motivere en tysk aksjon som kunne sørge for økt tysk kontroll over foreningen slik at han igjen fikk friere hender i håndteringen av sine arbeidere.¹⁸³ I dette brevet har Fredriksen også forespurt et møte med Reichkommissariat for å diskutere en mulig omstrukturering av fagforeningene, juryen avrunder denne posten

---

¹⁸⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 20.

¹⁸¹ Ibid., 20.

¹⁸² [Priskalkulator - SSB](#) Regnet for inflasjon tilsvarer det samlede beløpet kr. 24.360,16.

¹⁸³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 25.

med å legge vekt på at Fredriksen i samme anledning rapporterte at han «hadde hatt store vanskeligheter med sine arbeidere i Trondheim-området.»¹⁸⁴

- 4) Den fjerde og endelige posten gjaldt i store trekk Fredriksens ervervsvirksomhet, hans firma, hans kontroll og eierskap over det. Her etableres det at Fredriksen og hans A/S skal vurderes som det samme. Fra 1943 skal han ha blitt stadig tettere involvert i byggearbeider for tyske militære organisasjoner og A/S Nordag. Hans totale omsetning herav settes til 44 millioner kroner og det gjøres et poeng av at han i samme periode har hatt en ubetydelig omsetning fra sivile oppdrag.¹⁸⁵ Arbeidene hans blir også listeført med detaljer om betydning, omfang og omsetning.¹⁸⁶

Dommen ble 7 års tvangsarbeid med 490 dagers fradrag for varetekt og 10 års fradømmelse av almen tillit og stemmerett etter landssviklovens § 10, med unntak av de rettigheter nevnt i § 10 nr. 9.¹⁸⁷ I domsavsigelsen het det at siden Fredriksen hadde gjort disse forbrytelser for økonomisk vinning var det passende at straffen skulle ramme ham hardest økonomisk, til sammen måtte Fredriksen tåle å avse 3.2 millioner kroner fordelt på en bot til statskassen på 1.3 millioner kroner, boten ble tildelt etter landssviklovens § 22 og kunne jamfør landssviklovens § 7 inndrives av selskapet *Ragnar Fredriksen, Murmester og Entreprenørforretning A/S*.¹⁸⁸ Dette var et forbehold i Fredriksens landssviksak ettersom det var to entiteter; ham som person og selskapet. Det ble tidlig etablert både i denne oppgaven og i domspapirene at Retten valgte på bakgrunn av at Fredriksen eide alle aksjeverdiene til selskapet, å straffe dem som en og det samme, slik kunne det gjøres krav på maskinparken og Fredriksen kunne ikke unngå bøtene ved å legge ansvaret over på firmaet.¹⁸⁹

Videre var det 1.7 millioner i erstatning til erstatningsdirektoratet, en bot på ett hundretusen kroner etter landssviklovens § 22, og til slutt ett tusen kroner i saksomkostninger og andre forhold som i alt gav en samlet økonomisk reaksjon mot Fredriksen på 3.231.000 kroner. Regnet for inflasjon tilsvarer dette i 2022 i underkant av 81 millioner kroner.¹⁹⁰ Borge og Vaale reiser en mulig forklaring i erstatningskravene ovenfor NS-medlemmer, disse kravene ble umåtelige høye som følge av den opprørte opinionen som var alt annet enn nøktern. NS og dets medlemmer skulle betale for Norges lidelser og prisen ble satt høyt.

---

¹⁸⁴ Ibid., 21.

¹⁸⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 5.

¹⁸⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 22.

¹⁸⁷ Ibid., s. 39.

¹⁸⁸ Ibid., s. 36.

¹⁸⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Ankeerklæring til Høyesterett av Ole Borge, 30. mai 1947, s. 1.

¹⁹⁰ [Priskalkulator - SSB](#) Nøyaktig: 80.972.816,33 kr. Dette vitner om en prisstigning på 2.406,1%.

Fredriksen hadde stadig flere verdier i sin anlegg- og maskinpark, disse vurdert som særdeles verdifulle til gjenreisningsarbeidet, det var stor mangel på det meste av byggeartikler og anleggsmaterialer. Og det var i samfunnsdebatten også gjort krav på at økonomiske landssvikere skulle betale for det ved at deres krigsprofitt og deres maskin—og anleggspark samt inventar skulle også kunne bli overdratt til det sivile markedet for å imøtekomme den kraftige etterspørselen. Maskinparken, som den ble kalt i Retten, ble verdsatt til 130 tusen kroner den 30. juni 1945, og derfor ble dette følgelig også lagt krav på, både i og utenfor Retten.¹⁹¹ Inndragningen av anleggsparken ble gjort etter straffelovens § 34. Gjeldende det siste punktet vil jeg redegjøre for hva denne inndragelsen gjaldt:

Oversikt over Ragnar Fredriksen A/S maskinpark, anno 1947:

1. Personbil Mercedes Benz A-12354	17. 10 stk. krafsebrett
2. 2 stk. gravemaskiner	18. 26 stk. koksgryter
3. 1 veivals	19. 250 bnt. lunteringer
4. 3 stk. lokomobil	20. 1000 kg. Limsten (kalksten)
5. 7 stk. blandemaskiner	21. 1500 stk. Sterk- og Letsten
6. ca. 130 stk. anleggsborer	22. 2655 rull papp
7. 275 kg. B-spiker	23. 1670 stk. redskaps skafter
8. 1000 pl. Brummuit (byggningsplater)	24. 4 stk. sandvarmere
9. 800 stk. forskallingslemmer	25. 435 pl. Tresonit
10. 100 stk. hakker	26. 5 stk. elektriske motorer
11. 155 pl. Huntonit	27. 10 stk. pressluft Bohrmaskin
12. 17.5 tonn jernmatter for armering	28. 3 stk. vannpumpe
13. 47 bnt. jerbindertråd	29. Diverse vrakdeler for
14. 1 stk. kalkmølle	blandemaskiner, kompressorer,
15. 9 sek. kritt	lokomobil, bohrmaskin.
16. 50 stk. krafserie	30. Div. vagg- og skinnemateriell

192

Denne dommen er hva første instans idømte Fredriksen og reflekter hvordan rettergangen skulle anvende lovene i praksis i 1947. Det reiser seg et interessant spørsmål rundt påtalemyndighetenes motiver bak Fredriksens strenge straff, med hensyn til dommen og forklaringene til partene og mulige motivasjoner og handlingsmønster ser vi også at det kan ha vært et eget mål hos påtalemyndighetene å få idømt Fredriksen for landssvik for å gjøre krav

¹⁹¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 2.: Ibid., s. 5.: Frøland. *Forced labour and Norwegian war profiteers in the legal purges after World War II*. 46.: Morgenavisen, «Vi kan få nok spiker.» Onsdag, 7. juli 1948.: Vestfold Arbeiderblad, «Kontrollen med bygningsartikler skjerpes.» Torsdag, 11. desember 1947. Disse to artiklene gir innblikk i den store, generelle etterspørselen og nevner Fredriksens store varebeholdning og gir inntrykk for hvor sårt slikt trengtes.: Friheten, «Rasjonerte bygningsmaterialer ligger unyttet», onsdag, 10. desember 1947, her blir Fredriksens vareholdning direkte foreslått inndratt til samfunnets gode.

¹⁹² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 39-40.

på hans formue og fortjeneste. Dette ville vært i tråd med rettsoppgjørets trend hvor NS-medlemmer ble gjort kollektive ansvarlige for tapene NS-partiet hadde som følge av krigen og okkupasjonen, påført Norge. Det var en stor forutsetning med oppgjøret at en viss økonomisk erstatning ble innkrevd, det er derfor det nylige opprettede Erstatningsdirektoratet fant en sum pålydende 281 millioner som de mente hørte til hva NS-partiet hadde kostet landet, dertil utstede staten et krav på til sammen 290 millioner kroner ovenfor NS-medlemmene.¹⁹³

Man hadde nå en sum som stod for 'rettferdighet' eller revansj, det var prisen som var nødvendig for å rense landet og betale for tapet Norge hadde lidd. Når alt var overstått, var dette beløpet ikke møtt, 201 millioner kroner hadde blitt innkrevd innen 1962.¹⁹⁴ Det betoner seg derfor at det ikke var pengene i seg selv som var målet, men det var straffen knyttet dertil, det var en renselsesprosess slik at de skyldige kunne først isoleres for å så kollektivt og offentlig idømmes. Dermed kunne man som et samfunn leges. Det var mange slike renselses prosesser i landet, og en av de mest påfallende er skamklippingen av tyskertøsene, selv om dette fremstår som ganske rettsløst og primitivt og dermed fjernt fra en rettsstatsprinsipper og fra rettsoppgjøret. Skamklippingen og liknende aksjoner speiler dog prinsipielt de samme motivene som gjaldt for rettsoppgjøret.

3.2.1 Anken

I 1950 ble saken tatt opp for Høyesterett. Som vi har redegjort for har det skjedd endringer både på den sosiale, politiske og juridiske fronten siden 1947 men også i forståelsen av og informasjonen til Fredriksens sak. Dommen åpnet nå for tvil rundt Fredriksens motiver og hensikter, særlig var det den overraskende lille fortjenesten som banet vei for en reduksjon i straffen. Det var også vurdert som formildende instanser at det hadde forløpt en lang tid og at Fredriksen hadde også vært uten evne til å drive sin virksomhet i 5 år og hadde sittet 490 dager i varetekt.¹⁹⁵ Dette kan trekkes tilbake til lovendringen med hensyn til at de dømte ikke skulle forhindres i å kunne komme samfunnet til gode ved å gjenoppta sin virksomhet og yrke.¹⁹⁶

Hva det gjaldt Fredriksens fortjeneste og formue, som tidligere hadde vært sjokkerende stor, ble det nå i Høyesterett avklart at revisor Hægstad ikke hadde hatt de nødvendige eller nøyaktige tall for hånden; Fredriksens erklærte krigsprofitt ble redusert fra det opprinnelige og

---

¹⁹³ Solbrekken. *Landssvikoppgjørets hemmelige historie*. 129.: Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 66.

¹⁹⁴ *Ibid.* 66.

¹⁹⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning av Arne Foss, 19. august 1950, s. 3.

¹⁹⁶ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 68.

oppsiktsvekkende 2.2 millioner kroner til 540 tusen kroner.¹⁹⁷ Lovendringen av 28. juli 1949 fikk også innvirkning på anken, det står i domsavsigelsen at «rettighetstapet begrenses til å gjelde tap i 10 år av de rettigheter nevnt i landssviklovens § 10 nr. 1 og 2, jfr. § 11.»¹⁹⁸

Høyesterett vurderte at Lagmannsrettens dom hadde vært alt for streng, men fortsatt var det visse anklage punkter som bestod i sin helhet. Høyesterettsdommer Berger betegnet det som Fredriksens klanderverdige oppførsel, dette gjelder 3. mai-brevet, kommunikasjonen med Reichkommissariat og Dassbeck i 1940 og bidragene til Norsk-Tysk Selskap, NS og Frontkjemperkontoret. Selv om betydningen av forbrytelsene hertil har vært forsvinnende liten for Fredriksen er det ikke til å unngå at de på mange måter representerer et unødvendig bidrag og en symbolsk støtteerklæring til organisasjoner og parter både han selv og Retten forstod Fredriksen ikke holdt ved verken politisk eller ideologisk. Modifikasjonene til landssviklovene nevnt i det forgående kapittelet finner sitt uttrykk i anken og fører til en lemping av straffen mot Fredriksen, men samtidig som graverende og uunnvikende anklager stadfestes.

3.3 Straff: Konklusjon

«Du er først og fremst en [synder] fordi du har dødet og hengitt deg selv til ingen nytte.»

- Dostojevskij.¹⁹⁹

Det ble sagt i Høyesteretten av Dommer Berger at Fredriksen vanskelig hadde klart å komme seg unna meget betydelige tyskerarbeider *selv om* hans personlige opptreden hadde vært uklanderlig.²⁰⁰ Hva vi forstår er at Lagmannsrettens anklage fremstår ganske korrekt når de hevdet at Fredriksen «hadde trengt til siden alle hensyn til hva som var nasjonalt riktig.»²⁰¹ Hva Lagmannsretten kan ha tatt feil i, var hva det var som hadde forårsaket denne tilsidesettelsen. Men 3. mai-brevet, henvendelsen til Dassbeck, bidragene til Norsk-Tysk Selskap, NS og Frontkjemperkontoret har alle for Fredriksens vedkommende kostet ham lite å utføre, under 1000 kroner, de har vært halvhjertede, og har også vært uten langsiktig innvirkning eller betydning for hans okkupasjonsvirksomhet. Kjernen av Fredriksens forbryterske opptreden er

¹⁹⁷ Se fig. 1.8 og 1.9.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 6.

¹⁹⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 6.

¹⁹⁹ Dostojevskij, Fjodor. *Forbrytelse og straff*. Oslo: Solum Forlag, 2000. 435.

²⁰⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 7.

²⁰¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34.

at han har hengitt seg på bekostning av hva som var nasjonalt riktig, dermed også seg selv for ingenting. Og det gjør momentene så avgjørende, slik som Dommer Berger konkluderte.²⁰²

Og man under seg over hvor hensiktsmessig de har vært, og om ikke konsekvensene har oppveid for hensikten og intensjonen. Alt kan ha vært gjort som del av en fasade eller for å pleie kontakter eller for andre forståelige årsaker, men Fredriksen hengav seg selv til sine pragmatiske og politiske trekk til ingen nytte og det kostet ham dyrt. Det er derfor de har vært så graverende, de har representert overdreven pragmatiske hensyn og interesse av å pleie sosiale og politiske forsikringer og vinne gunst, som har kommet på bekostning av selv de mest grunnleggende vurderinger om hva som er nasjonalt viktig.

Vurderer vi den økonomiske delen av Fredriksens forbrytelse ser vi at krigsprofitten har vært svært lav, på bare 1.23% av den totale omsetningen. Erstatningsdirektoratets fullmakter i aksjon slik beskrevet over i kap. 3.1 kommer til uttrykk med Fredriksens straff. Med en omsetning på 44 millioner kroner blir dette rundt 540 tusen kroner i utilbørlig fortjeneste. Johs. Andenæs utalte at utilbørlig økonomisk kollaborasjon var «i strid med den alminnelige norm for nasjonal handlemåte.»²⁰³ Ved å kaste et blikk over andre økonomiske landssviksaker er det raskt å trekke den konklusjon at Fredriksens dom, særlig av første instans var overdreven streng. Dette er erkjennelser som Retten medgir og det åpner for at man vurderer endringen i påtalemyndighetenes motiver.²⁰⁴

Et mulig motiv går tilbake til argumentet om at Fredriksen ble idømt som økonomisk og ideologisk landssviker for å kunne gjøre beslag på hans formue og ressurser, dette kan tilbakevises med at store deler av hans formue var knyttet til maskinparken hans, som det ble gjort flere forsøk over årene på å få Fredriksen til å selge frivillig. Men som han prinsipielt nektet. Med anken falt også innkrevingskravet på maskinparken bort.²⁰⁵ Men ser man over tallene står maskinparken for 130.000 kroner og er dermed bare en mindre del av den totale økonomiske straffen mot Fredriksen som endte på 641.000 kroner, og regner man med skatt blir det likevel godt over 2.1 millioner kroner innbetalt til staten. Dermed er det ikke så avgjort at inndragningen *ikke* har vært et motiverende motiv i straffen mot Fredriksen.

---

²⁰² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 7.

²⁰³ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 263.

²⁰⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 4

²⁰⁵ *Ibid.*, s. 1.

Det var til og med mulig å ane tvil hos påtalemyndighetene selv når de gjennomgår materialet; Fredriksen har vært krigsprofitør uten profitt, han har vært NS medlem uten interesse, tyskvennlig, men trolig registrert hos Gestapo som det motsatte. I omtalen av hans NS-medlemskap og diverse utilbørlige bidrag dertil blir det nevnt påfallende lite, og anklagen er uten innhold, den fremstår nærmest oppført som en formalitet, men som begge parter erkjenner ikke representerer noen indre overbevisning.

Debatten og kritikken fra både offentligheten og jurister førte til at regjeringen måtte forsvare seg selv å svare til kritikken; det ble igangsatt etterforskninger, rapporter og vurderinger innenfor det offentlige. Resultatet ble at dommene ble myknet opp, paragrafer og lov punkter falt vekk og nye formildende lover ble vedtatt med tiden. Det gjør at en tidlig straff i rettsoppjøret ofte ble synonymt med en streng dom.²⁰⁶

4.0 Gråsoner:

«Jeg legger for øvrig ved straffutmålingen atskillig vekt på at domfelte med sin meget store igangværende bedrift vanskelig kunne unngått å måtte utføre endog meget betydelige arbeider for tyskerne selv om hans personlige opptreden hadde vært uklanderlig.»

- Høyesterettsdommer Berger, 1950.²⁰⁷

Så langt har vi blitt kjent med Ragnar Fredriksen, hans A/S og hva som var firmaets førkrigsstandard. Gjennom *forbrytelse* kapittelet har vi redegjort og stilt spørsmål omkring Fredriksens okkupasjonsvirksomhet og sett på hva hans forbrytelser bestod av. Videre så vi på straffen han mottok i første instans og anken til Høyesterett i 1950, i løpet av denne tid hadde mange forhold endret seg, ikke bare holdninger, men også lovverket. Med anken ble det også gjort endringer til Fredriksens straff ettersom nye forståelser og kunnskap ble gjort tilgjengelig for påtalemyndighetene. Som vi forstår reiste til og med Retten nå tvil og momenter som talte i Fredriksens favør. Er det mulig at enda mer kunne kommet frem for lyset?

Med *gråsoner* kapittelet skal tanken som reises av Dommer Berger undersøkes videre. Hadde Retten rett i sin dom over Fredriksens motivasjoner, hensikter og ambisjoner under okkupasjonen? Fra domsavsigelsen får man høre at Fredriksen var nærmest besatt av å opptjene mest mulig krigsprofitt.²⁰⁸ Og det stilles spørsmål om Retten hadde idømt Fredriksen en

²⁰⁶ Ellingsen. *Krigsprofitørene og rettsoppjøret*. 60.

²⁰⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 7.

²⁰⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34.

tilbørlig dom når de hevdet at han, uten tvang eller trussel, men helt frivillig hadde arbeidet for tyskerne med den hensikt å opptjene størst mulig krigsprofitt? Var *straffen* tilbørlig?

4.1 Den tyske fasaden: Tilgjort opptreden ovenfor tyskerne

«Det hendte at Fredriksen på arbeidsplassen optrådte og brukte sig, men det var ingen av de som kjente ham som misforstod hans opptreden i den anledning. Han gjorde dette for å vise sig for tyskerne.»

- Ingeniør Denneche.²⁰⁹

I denne delen vil jeg legge frem og argumentere for forståelsen om en 'tysk fasade' som murmester Fredriksen og muligens andre i tilsvarende situasjoner; sivile nordmenn under tysk tjeneste og kontroll, kan ha anvendt under okkupasjonen, men som i sin tid ikke ble vurdert av Retten. Ved å se på saken med et nytt perspektiv hvor forståelsen som Denneches forklaring legger frem er ledende, kan det komme klarhet i hendelsesforløpet og Fredriksens intensjoner. Og om det var det riktig av Retten å avvise dette. Retten vurderte alle tvilsomme og inkriminerende hendelser og uttrykk fra Fredriksens side for å ha vært genuine og anvendte dem som graverende forhold. For eksempel ble Fredriksens averteringer i avisene *D.Z.N* og *Fritt Folk* tolket som utilbørlig samarbeid og profittsøken.

Anvendelsen av denne teorien gjøres med større sikkerhet i de tilfeller hvor kollaborasjonens utgangspunkt *ikke* har vært ideologisk eller politisk samstemmighet, da en slik fasade ville vært unødvendig og heller en sann fremvisning av den samarbeidenes indre overbevisning og intensjon. Teorien er heller anvendelig ved kollaborasjons forhold hvori omstendighetens anretninger er slik at økonomiske, sosiale eller politiske hensyn og/eller trusler og press har vært den dominerende årsaken til kollaborasjon. Er det mulig å dokumentere slik 'tilgjort' opptreden i kildematerialet til Fredriksen, eller er det heller uttrykk for en revisjonistisk unnskyldende forklaring av hendelsene i ettertid? Teorien skal her fremsettes på en forståelig og oversiktlig måte samtidig som det til slutt skal drøftes hvorvidt en slik fasade var å finne selv blant tyskerne og deres allierte som var helt og holdent på samme side og hvorvidt dette er av samme art som overnevnte tilfelle.

Først er det en utbrodering av hva teorien innebærer og beror seg på. I tilfeller hvor vi ser at økonomiske kollaborerende er anklaget for tyskvennlig ytelse og opptreden ved eksplisitte anledninger mens deres øvrige handlingers resultater har konsekvent ført til forsinkelser,

---

²⁰⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ingeniør Denneche, 29. april 1946, s. 4.

sabotasje og andre forpurrende forhold for tyskerne - er det verdt å se nærmere på de anklagende punktene. Ser man bort fra slike forholdsvis overdreven pro-tysk oppførsel så kan denne tilsynelatende landsvikende opptreden vise seg å ha oppstått brått, som et avvik fra normale karakteristikk, under visse forhold. Da gjerne under iakttagelse av tyskerne og deres representanter, eller ved at budskapet når disse via arbeidere og vitner. Da er det muligheter for å etablere om dette har vært en 'tysk fasade' ment for å forsikre tyskerne ved å gi uttrykk for at en ikke kunne være skyldig i sabotasje og andre illegale forhold gitt den tilsynelatende samarbeidende og tyskvennlige opptreden.

Avgjørende er det at disse uttrykkene er gitt uten at det som har blitt sagt og gjort har vært ens egen ærlige overbevisning og interesse, altså at det har vært en fasade ovenfor tyskerne. For å kunne innlemmes i en slik kategori må det var beviselig at det er en sprik mellom tilgjort opptreden og faktiske handlinger over tid. Det nytter ikke å anta at en har holdt en 'tysk fasade' om den samme personen over tid har handlet, talt og opptred åpenlyst og konsekvent med bekjent tyskvennlighet som har vært til stor fordel for tyskerne. I et slikt tilfelle vil det bli rettmessig regnet som utilbørlig ettersom en slik fasade heller tvers gjennom er ens vesen, eller så godt som med tanke på intensjon, virkning og effekt.

Med disse rammene etablert vil jeg legge ut hvordan teorien anvendes i Ragnar Fredriksens tilfelle. Først er det kildematerialet i Fredriksens landssviksak som gir grunnlag for teorien om at Fredriksen hadde en tilgjort opptreden ment som en fasade. Dette etableres i så fall konkret fra flere vitnesbyrd fra kolleger som arbeidet over lengre tid med Fredriksen og derav kjente ham bedre enn de mange tilstrømmende arbeiderne til anleggene som til stadighet ble skiftet ut ettersom arbeid ble utført og påbegynt.²¹⁰ Disse identifiserer oppførselen som et brått avvik fra Fredriksens normale holdninger på bakgrunn av deres lange bekjentskap, dette ser man ved at samtlige identifiserer opptreden som tilgjort uten at det behøves en forklaring. Ingeniør Denneche uttrykker denne forståelsen under etterforskningen da han forklarer at Fredriksen kunne gjøre seg til på arbeidsplassen, men at det var ingen tvil etter hans mening at dette var for å vise seg for tyskerne.²¹¹

Fra denne og liknende forklaringer fra Fredriksens selv og hans kolleger ser man at opptreden oppstår ute på arbeidsplassen hvor tyskerne direkte eller indirekte kunne ha holdt Fredriksen under iakttagelse. Et uttrykk for hvordan den tilgjorte opptreden kan ha vært i tilfeller hvor

---

²¹⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Revisjonsrapport over antall arbeidere av Ragnar Fredriksen, 12. juni 1945, s. 2.

²¹¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ingeniør Denneche, 29. april 1946, s. 4.

tyskernes nærvær ikke direkte konstateres, men heller blir implisert gitt konteksten, kan være når tilreisende arbeidere, som ikke kjenner Fredriksens eller hans forhold, opplever at han med en krass holdning og tyskvennlige utsagn skjeller dem ut: «*[Fredriksen sa] at vi ikke var noe annet enn lasaroner og fra i dag var det tysk parole at alle skulle arbeide, og at de som ikke ville arbeide skulle få en tysk bajonett i 'rasshølet'*».²¹²

I denne konteksten må vi anta at nyankomne arbeidere ikke var til å stole på med informasjon om illegal aktivitet, ikke fordi de var angivere, men ved at informasjonen kom på flere hender, kunne den gis tyskerne gjennom prat, overhør, observasjon eller ved utilsiktede informanter. For å gjøre hele sin opptreden troverdig og sannsynlig kunne det ikke være store avvik fra den utadvendte *personaen* tyskerne opplevde, og den andre som arbeidere beskrev og forholdt seg til. Derfor ble opptreden fremvist ovenfor sine egne norske arbeidere så vel som tyskerne.

Men om Fredriksen ble opplevd å være slik av alle som møtte ham, var det det da en opptreden eller et uttrykk for hans genuine væremåte? Denne tvilen og spekulasjon omkring hvorvidt dette var Fredriksens opprinnelige hensikt eller en senere bortforklaring blir møtt ved at Fredriksens selv direkte henvender seg til en slik strategi i sin forklaring «*Den videre sabotasje ble gjennomført av mine arbeidere, mens jeg «skjelte og smelte» for å gi tyskerne inntrykk av at jeg gjorde mit 'beste'*».²¹³ Hadde argumentet hvilt alene på vitneforklaringer, ville det kunne vært tvil omkring dens holdbarhet. I Fredriksens tilfelle har det vært mulig å bekrefte utsagnene ved å se på forhold som legitimerer teoriens betingelser, slik at det er heller usannsynlig å *ikke* tillegge disse utsagnene troverdighet.

Vi har etablert hva Fredriksen har sagt, og det er å kjefte og smelle og snakke høyt og truende om at alle skulle jobbe og det skulle skje kjapt og effektivt ellers ble det konsekvenser. Hva slags inntrykk gir dette oss om Fredriksens interesser, motivasjoner og intensjoner? Trolig et som er fjernt fra en med nasjonale holdninger som drev utbredt sabotasje og var tysk fiendtlig. Inntrykket Retten fikk var at dette bevis på at Fredriksen hadde i sitt jag etter krigsprofitt puttet alle nasjonale forhold til siden og handlet utilbørlig og hatt klanderverdig oppførsel. Deler vi opp utsagnene over til de enkeltes påstander kan hver av disse henvendes og motbevises.

4.1.1 Drevet til å jobbe og det til høyt tempo?

Fredriksen gjorde tilsynelatende mye ut av seg når det gjaldt å gi inntrykk for at arbeidets fremgang og gjennomførelse var noe som engasjerte ham nok til å kjefte og smelle om det ikke

²¹² Karlisen. «Ga barna skylden for nazi-medlemskapet.»

²¹³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Ragnar Fredriksen, 26. juni 1946, s. 3.

gikk fort nok eller godt nok. Men hva gjorde Fredriksen når arbeid ble stående, når arbeidere uteble fra arbeidsplassen eller ikke ytet arbeidsinnsats? En del av saksdokumentene er avskrifter av korrespondansen mellom firmaet og dets arbeidere, flere av disse dokumentene ble markert med et rødt kryss under undersøkelsen og i alle tilfeller handler disse markerte dokumenter om at Fredriksen krever at arbeidere melder seg tilbake til arbeid, at de har uteblitt uten gyldig grunn og om det fortsetter blir det konsekvenser med det tyske politiet.²¹⁴ Hva det forekommer fra markeringene er at disse er støttepunkter for Rettens inntrykk av at Fredriksen aktivt jaget etter uteblivende arbeidere og gjorde det han kunne for å holde folk på arbeidsplassen.

Men ser man nærmere bemerkes det at flere av arbeiderne har allerede vært fraværende arbeidet i lang tid uten at Fredriksen har gjort noen tiltak for å hente dem inn.²¹⁵ Det er kjent at det var stor somling ved samtlige av Fredriksens arbeidsplasser, vi kan tenke oss at en del var tillatt som del av sabotasjen, men om forholdene oversteg en viss mengde ville dette uunngåelig trekke tyskernes vrede, vi ser at tyskerne gjentatte ganger kommer med klager og ubehageligheter.²¹⁶ Er det derfor mulig at det var en viss balansegang hos Fredriksen, som også prøvde å holde en grad av organisert kontroll over arbeidet hvilket nødvendiggjorde utøvelsen av en viss disiplin? Når et innkallingskrav eller anmeldelsestrussel først kommer ser det ut til å ha vært motivert av press og trusler fra tyskerne eller med at arbeideren har skrevet og etterspurt sluttattest som nødvendiggjør et svar fra firmaets side for å kunne vise til tyskerne når de kontrollerte arbeidskraften hans, at de har «gjort sitt beste».²¹⁷ Slike reaksjoner fra Fredriksen ble frem presset særlig ved de arbeidsplassene som tyskerne hadde strengere kontroll over, som arbeidet i Årdal hvor det tyske A/S Nordag utsender klager om Fredriksens arbeidere.²¹⁸

I klagen sier A/S Nordag den 26. september at flere menn ligger å soler seg istedenfor å arbeide, og at de ignorerer tyskernes advarsler. Nordag skriver at «*Formennene har å påse at alle er i arbeide. Hvis det skulde vise sig at en del av arbeiderne efter advarsel fremdeles er uvillige til å arbeide skal disse settes i en egen kolonne under stadig opsikt.*»²¹⁹ Fra løsningen de krever ser vi hva som *ikke* er blitt gjort, formennene har *ikke* påsett at arbeiderne jobber, heller *ikke*

²¹⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Forholdet til arbeidere av Oslo Politikammer.

²¹⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Skriv til Paul Paulsen av Ragnar Fredriksen A/S, 16. juni 1942, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Skriv til Herr Korsveien av Ragnar Fredriksen A/S, 27. juni 1942, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Skriv til Herr Hammerstad av Ragnar Fredriksen A/S, 4. juli 1942, s. 1.

²¹⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Lagerformann Andresen, 2. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34

²¹⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Skriv til Formennene av Ragnar Fredriksen A/S, 26. september 1942, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Skriv til Avdeling Øvre Aardal av Ragnar Fredriksen A/S, 17. august 1942, s. 1.

²¹⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Skriv til Formennene av Ragnar Fredriksen A/S, 26. september 1942, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 32.

²¹⁹ Ibid., s. 33

har de plassert gjentakende unnasluntrere under oppsyn. Innkallingsbrev til arbeidere ved denne arbeidsplassen har vært utsendt før denne klagen og det viser at tross disse grepene Fredriksen visstnok skal ha iverksatt har forholdene likevel vedvart i stor utstrekning.²²⁰

Retten etablerte at Fredriksen alltid hadde, tross firmaets store omfang og underavdelinger, full kontroll og oppdatert kjennskap til arbeidsplassenes anliggheter, noe som gjorde at han, på godt og ondt, var kjent med og ansvarlig for firmaets virksomhet og handlinger.²²¹ Det betyr at formennenes forsømmelse som Nordag påklager var Fredriksen kjent og etter all sannsynlighet tillatt. I Retten blir kontrollen og ansvaret utforskes bare i den negative forstand, mens det her settes lys over de positive forhold som viser til sabotasjen, forpurringen og de stadige forsinkelser av arbeidet ved en tillatt og tilgjort inkompetanse.

At Fredriksen pisket opp tempoet og innsatsen for å tilegne seg profitt er også noe som forekommer fra Rettens fremstilling av tiltaltes intensjoner. I dommen heter det i de innledende sidene som beskriver tyskerarbeidet at «*Tiltalte har gått inn for utførelsen av de tyske oppdrag med stor energi og har bl.a. øvet et sterkt press på sine arbeidere for å drive arbeidstempoet opp.*»²²² Dette var slik Retten så det, bevis for deres forståelse av Fredriksens intensjoner. Men hvordan forenes denne påstanden med sakens bevis; tyske klager på tempoet og vitneforklaringer som alle nekter for noen form for økning av tempo?²²³ Som eget svar har man Rettens senere konstateringen som gis i anledningen av tiltalepost IV hvor Retten nå erkjenner at «*Det er ikke bevist at tiltalte har øvet press på arbeiderne for å øke arbeidstempoet.*»²²⁴ Hvorfor kom Retten gjentatte ganger komme med motstridende påstander?

Belyser vi for hva som faktisk ble gjort blir arbeidsplassen på Værnes trukket frem. Etter igangsettelsen av flyplassarbeidet ble den faktiske uinteresserte holdningen Fredriksen hadde til arbeidet gjort seg gjeldende sammen med dimensjonen av arbeidsplassen. Den brå endringen i selskapets prestasjon må skyldes nettopp slike forhold, hvor arbeidet nå var for fienden og kom med store ubehageligheter, stress og utfordringer var det ikke lengre de samme motivasjonene som ledet arbeidet. Det var slik en slik forklaring firmaets materialforvalter Herr Andresen hadde for det rene rot det var med alt materialet og utstyr.²²⁵ Igjen er det et spørsmål

²²⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Skriv til Paul Paulsen av Ragnar Fredriksen A/S, 16. juni 1942, s. 1.

²²¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 33

²²² Ibid., s. 22.

²²³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Samling av vitneforklaringer av Kriminalsjefen i Oslo. 8. mai 1946, s. 13-22. Se forklaringene til Denneche, Saastad, Solvang, Olsson.

²²⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 32.

²²⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 1.

om det var utilsiktet eller bevist forsinkelse av arbeidet. Vi får høre at arbeidet på Værnes var antatt å bare vare for et kort periode, kontrakten skal etter hva som erindrer av ansatte vært på 2 eller 3 måneder, så det ble ikke ordnet med vanlig administrasjon.²²⁶ En så stor arbeidsplass ville ført til noe uorganiserte forhold uansett lederens intensjoner, men for Andresen som kjente Fredriksen og hadde arbeidet ved flere større anlegg med firmaet før, var det betydelige og plutselige avviket fra førkrigsstandarden noe som umiddelbart gjorde at han forstod, uten at det ble sagt, at arbeidet ikke skulle utføres som på vanlig måte.²²⁷

4.1.2 Fredriksens tyskerarbeid interesse og tysk vennlighet

I Retten blir det en paradoksall fremstilling av Fredriksen. Samtidig som han er skyldig i energisk og ivrig profittsøken, så har han også aldri beordret noen økning i arbeidstempo. Samtidig som han kjefter og smeller og truer med politi, så lar han arbeidere avspasere, utebli og ellers ikke arbeide etter ordinære forhold. Samtidig som han har utbredt kompetanse og erfaring blir hans arbeid nå til stadighet utsatt for ulykker, forsinkelser og andre forpurrende forhold. Selv om han påståelig var drevet til vanvidd av begjæret etter økonomisk vinning, har Fredriksen en påfallende lav fortjeneste og Retten konstaterer at «Det er intet som tyder på at han har vist noen ødselhet.»²²⁸ Om Fredriksen ikke har arbeidet for profitt, ikke har hatt betydelig profitt, om han ikke med denne økonomiske vinningen hengitt seg til å bedre sine levekår, med hvilken bakgrunn kan han kalles en motivert krigsprofitør?

Det gjør seg tydelig en stadig større kløft mellom den tilgjorte opptreden og faktiske handlinger. Påstanden ligger ikke alene i enkelte hendelser, men i et konsekvent mønster over tid og rom hvor de inkriminerende handlinger som arbeidsinnkalling blir truet med symbolsk eller gjennomført halvhjertet. Resultatet av dette handlingsmønsteret er stadig negative resultater for tyskerne. Selv Rettens standpunkt omkring Fredriksens interesser og intensjoner er tvilende og motsigende. Derfor skal dette forholdet gjeldende Fredriksens idømte politisk-ideologisk kollaborasjon, hans tysk- og NS-vennlighet og interesse for tyskerarbeidet, drøftes nærmere.

Tar vi til betraktning de overnevnte funn, ser vi at god arbeidsinnsats og dermed et godt renommé hos tyskerne ikke har vært av førende interesse. Det er tenkelig at averteringene i avisene og bidrag til Frontkjemperkontoret og liknende, derimot har hatt dette formålet og som sådan har vært symbolske støttehandlinger for å gjøre den øvrige tilgjorte opptreden troverdig.

²²⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Kontrosjef Saastad, 29. april 1946, s. 1.

²²⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 1.

²²⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34.

Som følge av sine stadige forsømmende drift ender Fredriksen likevel i unåde og miskreditt hos tyskerne, det sies at A/S Nordag, de samme som klagde på solbrunende arbeidere, begynner å forskjellsbehandle Ragnar Fredriksen A/S rundt overgangen til 1942. Helge Saastad forteller at han merket dette med at den tyske byggeledelsen på Årdal ikke leverte sement og trematerialer og liknende som de skulle mens andre firmaer engasjert av tyskerne på arbeidsplassen fikk alt det de skulle ha til sine arbeidere.²²⁹

Fredriksens uinteresse i arbeidet blir hevdet flere steder av både han selv og hans kolleger, det er også mulig å trekke denne konklusjonen ved å se på flere aspekter ved Fredriksens framptreden som avviker fra førkrigsstandard. Fredriksen var under okkupasjonen ikke til stede eller aktiv på arbeidsplassene, sett bort fra de gangene han holdt på med sin kjeftende opptreden for tyskerne. Flere av firmaets ansatte forteller hvordan de sjeldent så noe til Fredriksen.²³⁰ Men er det mulig at med firmaets store utbredelse geografisk simpelt hen gjorde det umulig for Fredriksen å personlig møte til alle anleggsplassene? At Fredriksen ikke engang behersket tysk godt nok til å føre forhandlingene på egenhånd kan også si noe om hans tilbakeholdenhet.

Selv var Fredriksen redd for å melde seg til arbeidsplassene som var under særlig tysk oversyn, han følte seg etter hvert truet av både NS og tyskerne.²³¹ Han turte ikke å sette sine bein nede på Herøya og innom Tjøme var han bare en enkelt gang så lenge Saastad var ansatt i firmaet.²³² Det er mange funn som peker i retningen av at Fredriksen forhold til tyskerne ble tilspisset rundt overgangen til 1942 og at han heretter trekker seg tilbake og søker å komme unna arbeider.²³³ Retten medgir også troverdighet til denne tanken, kan dette regnes som en innrømmelse av at Fredriksen faktisk ble utsatt for trusler og tvang, noe som Retten tidligere nektet for?²³⁴

Tilspisningen resulterer i stadige konfiskeringer av utstyr når Fredriksen ikke overholder frister eller kontrakter.²³⁵ Ser vi på omstendighetene er det også lett å konkludere med at Fredriksen har vært uinteressert i arbeidet med at han møtte sjeldent til anleggsplassene, at arbeidet gikk sakte, han hadde ingen økonomiske utsikter med arbeidet som var stadig utsatt for forsinkelser og ulykker og klager og anklagelser om sabotasje fra tyskerne, det hele må ha vært en stor påkjenning. Stresset krigen også brakte frem må ha vært like gjeldende; det meste av hva

²²⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Kontrosjef Saastad, 29. april 1946, s. 1.

²³⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Kontorsjef Saastad, 29. april 1946, s. 2.

²³¹ *Ibid.*, s. 2.

²³² *Ibid.*, s. 1.

²³³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34.

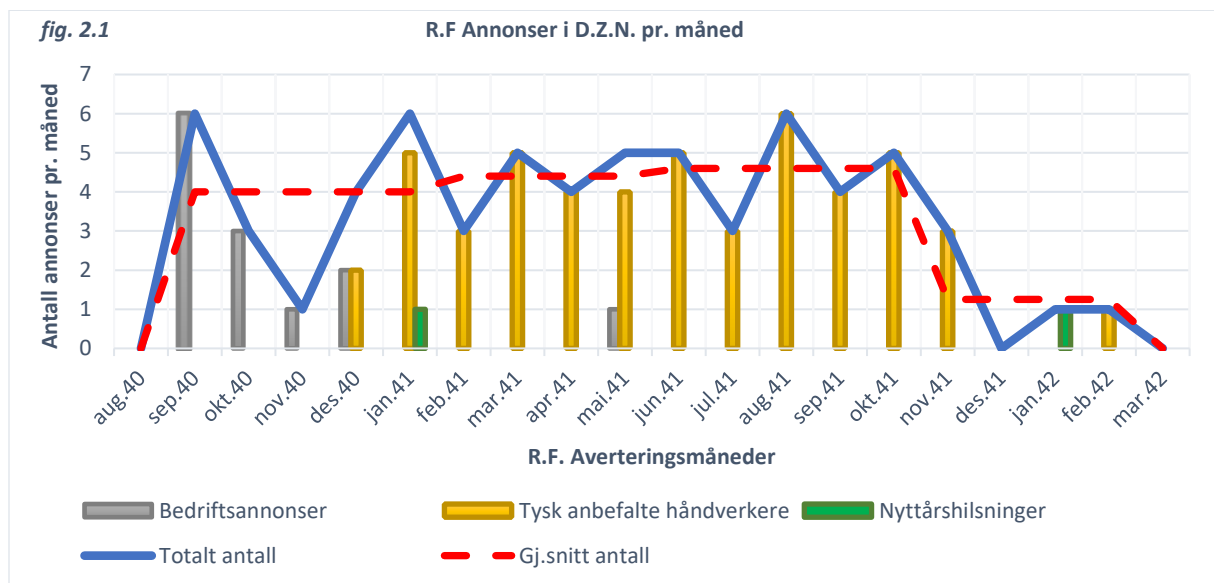
²³⁴ *Ibid.*, s. 34.

²³⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Ragnar Fredriksen, 26. juni 1946, s. 3. Tyskerne konfiskerer maskiner og materialer i Årdal.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 8. Når Fredriksen trakk seg fra arbeidet med Nordlandsbanen ble alle maskinene der rekvirert av tyskerne.

Fredriksens arbeidet utgjorde ypperlige bombemål. Samtidig kan det tenkes at å holde en stadig fasade samtidig som man bevitner, tillater og deltar i sabotasjevirksomhet har skapt ekstra faretruende og utmattende omstendigheter som fjerner enhver interesse til arbeidet.

4.1.3 Averteringen i *D.Z.N* og Fredriksens intensjoner

Tidligere etablerte vi tallene og dataen hentet fra studiet av *Deutsche Zeitung in Norwegen* for å avdekke om Fredriksens engasjement i avisen kan si noe om hans intensjoner og forhold til tyskerne. Selskapets første avertering kom 4. september 1940, dette er noen måneder etter at tilsvarende bedrifter hadde begynt å avertere allerede fra 13. juli og fra 12. august under ordnede annonsesider.²³⁶ Den siste av Fredriksens annonser kom 27. februar 1942 etter en betydelig nedtrapping i aktivitet siden november 1941. I alt er det 65 individuelle annonser fordelt på en periode på 78 uker, dette gir oss et gjennom snitt på 0.8 annonser i uken, eller omtrentlig 4 i måneden.²³⁷ Fra tallene kommer det frem at Fredriksen ikke var tidlig ute, slik som ekstremverdieksempelen Ditlef Lexow A/S var, og heller ikke averteres det noe særlig hyppig, det ligger jevnt over på én annonse hver helg før det faller vekk og dette er fortsatt halvparten så ofte som de øvrige annonsører.

Dette utelukker da med stor sannsynlighet at averteringen i slike aviser var for Fredriksen med økonomisk fortjeneste som formål. Fredriksens inntekt hele okkupasjonstiden lå nærmest utelukkende i militære byggeoppdrag, til den grad at påtalemyndighetene betegnet de øvrige ikke-militære arbeider for denne perioden for å ha vært av ubetydelig størrelse.²³⁸ Ser vi over

²³⁶ D.Z.N., Nr. 48 – 13. juli 1940, s. 8.: Ibid., Nr. 73 – 12. august 1940 s. 8.

²³⁷ Se fig. 2.2 «Oversikt over Ragnar Fredriksen A/S' averteringer i D.Z.N. 1940-1945.»

²³⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 32.

inntektene selskapet hadde for 1941, når de avverterte regelmessig, opp mot 1942, som var i praktisk forstand uten annonseringer, ser vi at det er ingen merkbar forandring som kunne rettferdiggjort ett opphør av eventuelt effektiv markedsføring. Ettersom annonseringen opphørte i 1942 og dette året ser samme årsinntekt, trekkes den slutningen at annonseringen hadde ingen økonomisk innvirkning på selskapet som utgjorde noen størrelse til å være av betydning. Dette sammenfaller godt med at kontraktspartnerne til Fredriksen ikke kom fra avisen eller privatsektoren, men fra de tyske myndighetene.²³⁹

Årstall	Antall
1925	12
1926	12
1927	28
1928	54
1929	63
1930	65
1931	46
1932	63
1933	67
1934	85
1935	51
1936	93
1937	73
1938	99
1939	93
1940	53
1941	13
1942	4
1943	3
1944	0
1945	0
Til sammen:	977

Hadde Fredriksens tidligere marked, som var byggprosjekt markedet i Oslo-området, fortsatt å være et levedyktig alternativ hadde slik avertering rettet mot privatsektoren gjennom aviser virket fornuftig. Derimot brakte krigen med seg en umiddelbar slutt på dette markedet som rammet alle entreprenører.²⁴⁰ Allerede den første okkupasjonstiden kunne Fredriksen føle på usikkerheten og muligheten for å miste alt arbeid.²⁴¹

I perioden 1925-1945 var det registrert 977 nybygg-prosjekter i Oslo, av disse er omtrent 903 fra før 1940. Bruker vi samme bygg utvikling fra 1939, ville ca. 30 nybygg-prosjekter ha blitt ført opp innen 9. april 1940. Dermed sitter vi med ca. 934 førkrigs nybygg-prosjekt hvorav 24 var oppført av Ragnar Fredriksen. Dette gir Fredriksen en markedsandel på om lag 2.57%.²⁴² Om vi antar at Fredriksen beholdt samme markedsandel ut okkupasjonen, uavhengig av de enorme markedsendringene og konkurransen som fulgte okkupasjonen, ville hans andel brakt han følgende antall byggeprosjekt gjennom 5 år: 1.84.²⁴³ Med okkupasjonen stanset den private byggesektoren og tyskerarbeid ble det nye markedet hvor alle ressursene ble flyttet over til.²⁴⁴ Det var faktisk slik at nærmest hele den

norske bygg industrien blitt totalt engasjert i å bygge flyplasser, befestninger, brakker, jernbaner, veier, bruer, kraftstasjoner, industri og liknende etter tysk etterspørsel, tyske lønninger og tyske kontrakter.²⁴⁵ Det er derfor ingen mulighet for et firma av denne størrelsen å kunne 'holde hjulene i gang' eller fortsette sin bedrift uten å vende seg etter tyskerne.

²³⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 4.

²⁴⁰ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 261.

²⁴¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 26.

²⁴² Nyquist, Joar og P. D. Hofflund (red.). *Oslo Gårdkalender: nybygg 1925-1945*. Oslo: Fredhøis Forlag A/S, 1947. 7 – 360.

²⁴³ Se fig. 1.7. Data hentet fra Nyquist, mfl., *Oslo Gårdkalender: Nybygg 1925-1945*, s. 7 – 360.

²⁴⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 26.

²⁴⁵ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 261.

Derfor er det et spørsmål om hensikten bak disse averteringene? Tar vi høyde for den første tiden, som av historikere har blitt klassifisert som en tid preget av «forvirring», kan det være mulig at annonsene kom til som et faktisk forsøk på å skaffe seg arbeid da det var en stor usikkerhet rundt arbeidsløshet og økonomisk kollaps.²⁴⁶ Avisene hadde i tillegg en reell funksjon for det norske samfunnet; informasjon fra offentligheten ble lagt ut her, og avisen annonserte selv om sin allmenne funksjon «*[Deutsche Zeitung in Norwegen] bringt sämtliche wichtigen amtlichen bekanntmachungen.*»²⁴⁷ Kunngjøringer om rasjoneringer, flytting av sentrale etaters kontorer, lysblendingspåbud og liknende var å finne i avisen. Ettersom slike bekjentgjørelser ble gitt både på norsk og tysk fremstår det som at avisen skulle være en plattform både for tyskere stasjonert i Norge og for nordmenn om offentlige anliggender.²⁴⁸

Ser vi på Bergmanns undersøkelse av en tilsvarende avis, *Deutsche Polarzeitung* og senere *Polar-Kurier*, ser vi at de tyske avisenes virksomhet inngikk i den øvrige tyske strategien om å bygge bro mellom Tyskland og Norge ved særlig å oppfordre sine tyske lesere til å føre en vennlig og respektabel tone ovenfor nordmenn.²⁴⁹ Norge var i tyskernes øyne idealisert *potensial*; både økonomisk, kulturelt, ideologisk og politisk langsiktig og militært kortsiktig. Norge var det ideelle germanske land, men uten oppnåelsene og mestringen som det Tredje Riket hadde vunnet. Norge hadde derimot potensialet til storhet, men det var i samarbeid med Tyskland og gjennom nasjonalsosialismen at dette potensialet kunne realiseres.²⁵⁰

Trekker vi en linje tilbake til norsk keisertid med keiser Wilhelm IIs årlige sommerreiser til Norge fra 1889 like inntil krigens utbrudd i 1914, ser vi at allerede den gangen var det en koblingen mellom det norrøne og det germanske og et norsk potensial som var kjent og kom til uttrykk. Keiseren den gangen så vel som Hitler så på Norge som et idyllisk germansk land hvor det *urgermanske* kunne gjenoppdages.²⁵¹ Hitler hadde visjoner for Norge som var langt mer enn bare militære, Norge ble ansett å høre til det germanske fellesskapet og norske lesere av okkupasjonsavisene kunne oppleve avisenes innhold som en positiv henvendelse og en oppfordring til å slutte seg til nasjonalsosialismen og det germanske fellesskapet ideologisk og politisk.²⁵² Dette var et forsøk, forteller Bergmann, på å innlemme nordmenn i det germanske fellesskapet og samtidig legitimere tysk tilstedeværelse i Norge.²⁵³ For keiserens del var det

²⁴⁶ Dag Ellingsen. *Krigsprofittørene og rettsoppjøret*, s. 127.: Ole Kristian Grimnes, *Norge i Krig, Bind 1 Overfall*. Oslo: Aschehaugs, 1984. 127-133.: Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 261.

²⁴⁷ D.Z.N. «*Deutsche Zeitung in Norwegen publisierer alle viktige offisielle kunngjøringer.*» 25. april 1942.

²⁴⁸ Ibid., «*Strømrasjonering*» og «*Brennstoffsentralen flyttes*». 24. februar 1942.: Ibid., «*Bekjentgjørelse!*» 5. februar 1942. Informasjon på norsk og tysk.

²⁴⁹ Bergmann, Lovisa. «*Fremstillinger av nordmenn i okkupasjonsavisa Deutsche Polarzeitung, senere Polar-Kurier (1941-1945).*» I *Historisk tidsskrift* 101, nr. 1 (2022): 36-50. 43.

²⁵⁰ Ibid. 44.

²⁵¹ Brattsti, Eirik. 2020. «*Norsk Keisertid: En innføring i keiser Wilhelm IIs Norgesreiser i årene 1889 – 1914.*» NTNU. 13.

²⁵² Hatlehol, Gunnar D. «*Hitler's Northern Utopia. Building the New World Order in Occupied Norway.*» I *Historisk Tidsskrift* 101, no. 3 (2022): 253-56. 253.

²⁵³ Bergmann. *Fremstillinger av nordmenn i okkupasjonsavisa Deutsche Zeitung, senere Polar-Kurier*. 48.

primært med naturelle, kulturelle og historiske overtoner Norge ble idealisert. For Terboven og den tyske overkommando var det det økonomiske potensialet ved Norge som ble aktuelt og dermed fremhevet i okkupasjonsavisene.²⁵⁴

Norge var produsent av flere primærnæringsprodukter, særlig pelsproduksjon.²⁵⁵ Tyskerne så muligheter i landbruket, gruvedriften, treindustrien, fiskeriet og særlig vannkraften. Som et uttrykk for dette sa avisen *Deutsche Polarzeitung* i en artikkel om Nord-Norge, og Norge ved forlengelse, at «Nord-Norge står bare i begynnelsen av sin oppdagelse og bruk.»²⁵⁶ I Norge var det dermed mange muligheter, men det manglet den tyske viljen til å realisere dem. Avisene hadde da aktive og passive funksjoner som forankret tysk-norsk samarbeid og gjorde at avisen kunne fremstå som en legitim plattform for opplysninger og oppriktige averteringer til markedet i det okkuperte Norge. Det er til tross for denne muligheten slik at oppgaven vurderer hensikten av Fredriksens averteringen i å ha vært politiske og diplomatiske, for å havne i god favør hos tyskerne gjennom et engasjement i tyskernes interesser med averteringer i avisen.

1942 markerer på mange måter et vendepunkt i okkupasjonen, det er her det skjer en temporal kontekstuell endring i rettsvitenskapen på bakgrunn av at den gode tillitten tyskerne hadde og den vennlige eller samarbeidsvillige innstillingen til nordmenn vek av veien til fordel for stadig mer markant motstand og motvilje.²⁵⁷ Dette betød at den lovlige normen som man forholdt seg til i utformingen av landssviklovene endret seg med den stadig mer markante motstanden. Dette reflekteres i avisens utforming, for i løpet av 1942 kutter avisen ut mye av pynten og høfligheten. Det er ikke lengre store kunstferdige overskrifter over de norske annonsørene, det er ikke lengre «vær så snill å vurder disse håndverkere» men «foretrekk disse håndverkere» og nyttårsbladet for 1941/1942 var det siste med en forseggjort side med norske annonsørers nyttårsønsker.²⁵⁸ Om vi godkjenner at det er en sammenheng med avisens tone og utforming med forvitringen av det positive og vennlige forholdet til nordmenn flest, muliggjør dette at avisen og deltakelse i den kan bli et uttrykk for tysk-norske forhold og samarbeid.

Derfor er det forståelig at Fredriksen i denne første tiden sponser ukentlige helgeannonser for å pleie en forsikring og gunst hos tyskerne. Det er når annonseringen fra nyåret 1942 ikke lengre kommer ukentlig at en endring markeres. Det kan sees på som starten av kjølningen av forholdet

---

²⁵⁴ Ibid. 44.

²⁵⁵ Arbeidet har avdekket at norsk pelsproduksjon var ettertraktet av tyskerne og det er en reklame for nettopp norsk pels som er den første i *Deutsche Zeitung* in Norwegen som annonseres med en stor og illustrert annonse. Nr. 13, 3. juni 1940.: Videre ser vi pelsinteressen dokumentert hos Christophersen, *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene*. 137.: Gladvet-Film, «Oslo-utstillingen av blå-sølv- og platinarev på Skansen.» Oslo: Oslo Kinematografer, 1940. [00:39] Her ser man en tysk militær som deltar i pelsutstillingen.

²⁵⁶ Bergmann. *Fremstillinger av nordmenn i okkupasjonsavisa Deutsche Zeitung, senere Polar-Kurier*. 45.

²⁵⁷ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 265.

²⁵⁸ D.Z.N. «Glückwünsche Jahreswechsel.» 30. januar 1942.

og at Fredriksen taper sin tyske anseelse i slik grad at averteringene vurderes som hensiktsløse. En annen mulighet er at avisen i denne tiden, sammen med de andre endringene, endret annonseringsforholdet og at eksisterende annonseringsavtaler løp ut og måtte fornyes for å fortsette. Det er da mulig at Fredriksen av de samme årsaker som allerede nevnt, valgte å ikke fornye annonseringsforholdet.

Som nevnt tidligere var nærmest hele det norske næringslivet involvert, Einar Løchen, en juridisk ekspert som hadde sitt virke ved Rettskontoret i Stockholm under krigen, utalte seg om forholdene med at «*faktisk hadde alle deler av norsk næringsliv og industri mer eller mindre direkte arbeidet for tyskerne.*»²⁵⁹ Med denne erkjennelsen at den avgjørende beslutningen blir fattet, for å bedre skille mellom alvorlige og nødvendige økonomiske samarbeid ble det vurdert som ulovlig om den norske parten frivillig eller proaktivt hadde oppsøkt tyskerne for arbeid.²⁶⁰

I Fredriksens tilfelle blir dette en gråsoner, for han hadde tatt proaktive grep ved å henvende seg til Reichkommissariat med et brev av 3. mai 1940 angående arbeid.²⁶¹ Men her er det avgjørende forhold at dette brevet blir utsendt etter at Fredriksen allerede ved tvang og press hadde blitt tatt opp til tyskerarbeid med omgjøringsarbeidende ved Samfunnshuset og tvangsutleie av deler av sin maskinpark. Derfor er det et spørsmål om hvor lenge noe kan betegnes for å ha vært innledende årsak til inngått kollaborasjon? Sluttresultatet var som nevnt at den større andelen av Norges arbeidende befolkning enten direkte eller indirekte arbeidet for tyskerne, derfor måtte, argumenterer Løchen, den innledende faktoren være avgjørende.²⁶² Hva blir så vurderingen av en entreprenør som i 1940 blir tvunget i arbeid, men som i 1941 henvender seg for mer arbeid?

4.1.4 Den store krigsprofitøren uten krigsprofitt

Som vi nevnte over, var frykten for økonomisk nød reell ikke bare hos Fredriksen, men utbredt i det norske samfunnet.²⁶³ Dette drev flere av nødvendigheten til å ta tyskerarbeid, og da ikke nødvendigvis med overdreven krigsprofitt for øye, men også for å dekke de nødvendige behov. Det er det sistnevnte oppgaven argumenterer var Fredriksens tilfelle. Fredriksen må ha hatt et behov for arbeid ettersom han sendte 3. mai-brevet, men hva som virker sannsynlig i etterkant er at brevet kunne vært unnlatt ettersom det var klanderverdig oppførsel og Fredriksen ville likevel blitt tatt opp til arbeid ettersom hans bedrift var kjent for tyskerne og registrert hos

²⁵⁹ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 267. Forfatterens oversettelse.

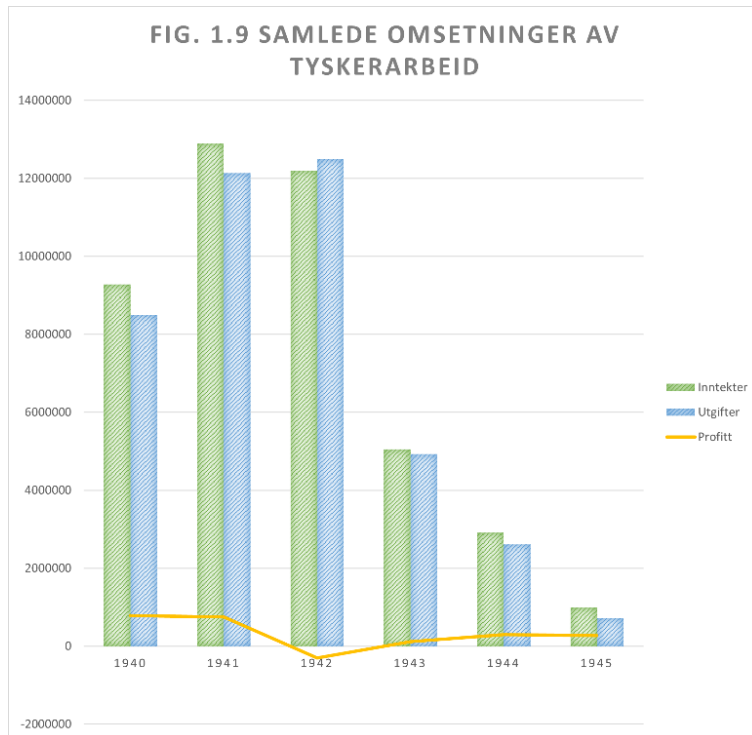
²⁶⁰ Ibid. 267.

²⁶¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 28.

²⁶² Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 267.

²⁶³ Ibid. 261.

Gestapo som tidligere etablert. En mulig handlingsforklaring ligger i at forretningsmannen Fredriksen, grunnet markeds-økonomiske hensyn, de samme hensyn som kan ha vegret ham i å leie ut gravemaskinene, gjorde han rastløs slik at han tok pragmatiske grep og handlet proaktivt. Dette har vært vanskelig å vurdere opp mot vurderinger om brevet var «i strid med den alminnelige norm for nasjonal handlemåte».²⁶⁴

Hva som viser seg fra domspapirene er at Retten delte forståelsen av at sluttresultatet, at Fredriksen tok omfattende tyskerarbeid, ville vært det samme uansett Fredriksens proaktive henvendelser til Tyskerne. Det som heller var daddelverdig, var at Fredriksen likevel ikke hadde opptrådd uklanderlig. Det blir derfor mulig å tolke det slik at Fredriksen aller fremst ikke straffes for krigsprofitt og økonomisk

landssvik, heller ikke for politisk-økonomisk kollaborasjon, men for sin klanderverdige oppførsel som til tross for at den har vært uten reell betydning, har gått imot *normen for nasjonal handlemåte*. Hvordan støttes denne påstanden?

I straffen for krigsprofitt som nødvendiggjør anklagen om økonomisk landssvik ser vi at det til tross for den enorme omsetningen på 44 millioner utgjør krigsprofitten en overraskende liten andel. Når alle tallene omsider kommer på plass finner påtalemyndighetene at den utilbørlige fortjenesten, altså krigsprofitten, havner på bare 540.000 kroner. Dette gav Fredriksen en fortjenestemargin på 1.23%.²⁶⁵

Allerede under gjennomgangen av selskapets regnskap i 1945 bemerker etterforskeren, revisor Gunnar Hægstad, om Fredriksen at «i betraktning av den store omsetning ... synes [driftsoverskuddet] å være lite.»²⁶⁶ Revisor Hægstad finner forklaringen i at administrasjonen

²⁶⁴ Ibid. 263.

²⁶⁵ Se fig. 1.8 og 1.9.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 6.

²⁶⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 6.

ved anleggsplassene har vært meget dårlig. Men hovedkonklusjonen er likevel at «*i forhold til andre entreprenørfirmaer synes driftsoverskuddet å ligge noe lavt.*»²⁶⁷ Videre om dette forhold blir det sagt i anledningen av anken til høyesterett i 1950, hvor Dommer Berger bemerker, til de øvrige dommernes enighet at det legges «... videre vekt på at den nettogevinst som man etter hva det er opplyst for Høyesterett må regnes med at domfelte har oppebåret er liten i forhold til hans omsetning.»²⁶⁸ Hva vi kan trekke fra disse uttalelsene er at Fredriksens økonomiske landssvik ikke har vært av nevne verdig fortjeneste for tiltalte personlig, som kan vitne om at utilbørlig krigsprofitt ikke har vært motivasjonen som har drevet Fredriksens virksomhet.

Det som står igjen er den enorme ervervsvirksomheten, selv om denne ble langt dyrere, forsinket og av delvis nedsatt kvalitet, ble den dog ikke mindre krigsviktig for tyskerne av at Fredriksen selv fikk et mye mindre overskudd enn vanlig. I anken av saken tre år senere heter det at det er Fredriksons ervervsvirksomhet for fienden, altså hans tyskerarbeid, som spiller den overveiende rolle for straffeutmålingen.²⁶⁹ Dette forteller oss at i 1950 blir Fredriksens 'ideologiske og politiske' kollaborasjon, hans NS-medlemskap, støtte til frontkjemper kontoret og informering av norske arbeiderorganisasjoner til tyskerne helt utelatt til fordel for fokuset på hans henvendelse til tyskerne og størrelsen på ervervsvirksomheten. 3. mai-brevet til tyskerne var etter oppgavens vurdering daddelverdigg og lite hensiktsmessig og etter den herskende normative rettsforståelsen også utilbørlig. Selv om brevet ikke hadde noen reell betydning for Fredriksens videre okkupasjonsvirksomhet ble det tilskrevet mye betydning av Retten som anså det som en lite smigrende, proaktiv henvendelse til fienden.

4.1.5 En "tysk fasade" blant tyskerne?

Til slutt er det nå slik at en også kan argumentere for at man vet at det fantes tilsvarende tilgjort opptreden selv blant tyskerne og de som var på samme side. Dette er et interessant poeng, men her mener jeg det er en avgjørende forskjell i at dette heller vitner om en opphøyning av eksisterende forhold og anlegg som allerede er kjent, internalisert og tilhørende den gjeldenes vesen. Dette står i kontrast til den konsekvente og vedvarende opptreden med dets forpurrende effekt som følger av en 'tysk fasade'. Dette gjelder heller hvordan tyske embetsmenn og til og med SS-menn kunne havne i en slags konkurranse med hverandre hvor det var om å gjøre å være 'flinkest', mest hengiven og nidkjær de nasjonalsosialistiske idealer. Dette vil jeg fremvise

---

²⁶⁷ Ibid., s. 6.

²⁶⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 7.

²⁶⁹ Ibid., s. 4.

som noe annerledes ved å bruke tidsvitnet Leif Kølner som i 2006 forteller om sin tid som fange i Tyskland etter at han ble tatt av Gestapo i 1944 for å ha drevet illegalt arbeid.²⁷⁰

Kølner forteller hvordan tyskerne selv kunne hausse opp sin opptreden når de var i hverandres oppsyn, for Kølners del betydde det at SS-menn kunne være ekstra strenge og voldsomme i håndteringen av fangene. «*Selv den verste SS-mann var vanligvis nokså grei når du hadde ham på tomannshånd. Var de i flokk så skulle de iblant overgå hverandre i brutalitet. For å vise at de var trofaste mot sine nazistiske idealer. De var rett og slett livredde for hverandre, og det var jo nettopp slik hele organisasjonen var bygd opp.*»²⁷¹ Det var altså en form for kollektiv iakttagelse og kontroll som kunne ligge til grunn for hvordan SS-menn behandlet fangene på.

Det som gjør seg tydelig fra slike utsagn og observasjoner er først og fremst menneskers kompleksitet, videre er det av hvem som er involvert på tyskernes side. Dette var SS-menn med stillinger som ikke sjeldent bar med seg visse forventninger til ideologisk nidkjærhet som kunne komme til uttrykk eksempelvis ved brutal strenghet. Det ligger i sakens natur at norske entreprenører og andre sivile, enten tyskere eller underlagte subjekter, ikke hadde slike forventninger å møte fordi deres stillinger var nettopp en helt annen enn det prestisjefylte SS som ble holdt til en langt høyere standard hva det gjaldt tyske nasjonalsosialistiske idealer og ideologi. Det er dermed noe fundamentalt annerledes å 'skru opp' allerede eksisterende holdninger og verdier for å bevise og understreke dem, slik SS-mennene gjorde, enn å gjøre til en hel fasade uten at noen personlig overbevisning ligger til grunn, hvilket var entreprenøren Ragnar Fredriksens tilfelle. Når det er sagt er det fortsatt mulig at individer på den tyske siden som manglet den indre overbevisningen og stod i mindre eller større opposisjon til det Tredje Riket kunne ta del i en tilgjort opptreden ovenfor de tyske myndighetene og dets samfunn, for slike tilfeller gjelder de samme betingelsene som nevnt i kapittelets innledning.

4.2 Sabotasje

Hvorfor satt ikke Fredriksen igjen med en større fortjeneste enn 1.23% av omsetningen? Var det som følge av sabotasje, og at krigsprofitt dermed ikke har vært hovedmotivasjonen? I Retten ble alle henvendelser til firmaets sabotasje ignorert, var dette riktig?²⁷² I fall Fredriksen var involvert i sabotasje, på hvilken måte? Alt arbeidet Fredriksen utførte har konsekvent vært drevet tregt, dyrt og ineffektivt.²⁷³ Vi ser et hint til denne sabotasjen med den overnevnte

²⁷⁰ Schjølberg, Oddvar. Kølner, Leif. «Gestapo kom på natta.», 2. august 2006. I *Aktive Fredsreiser*, Tidsvitner 1940 – 45.

²⁷¹ Schjølberg, Oddvar. Kølner, Leif. «Stettin var smadret etter bombeangrep.» 2. august 2006. I *Aktive Fredsreiser*, Tidsvitner 1940 – 45.

²⁷² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 35. Den lave omsetningen tilskrives dårlig administrasjon.

²⁷³ Se fig. 1.9.

undersøkelsen til revisor Hægstad som bemerker at det var på grunn av *dårlig administrasjon* at fortjenesten var så lav, noe Retten senere holder fram som forklaringen.²⁷⁴ Og dette har Retten for så vidt rett i, men med den avgjørende forskjellen at firmaets mangelfulle administrasjon ikke kan ha kommet, slik Retten vurderer det, utilsiktet da selskapets erfaring, effektivitet og kompetanse har blitt etablert som selskapets førkrigsstandard. I denne delen skal sabotasjen og argumentene for denne utbroderes og begrunnes først ved å etablere sabotasje holdningen og bevis for denne ved å se på selskapets korrespondanse. Så når den generelle sabotasjen ved tregt og ineffektivt arbeid er etablert skal vi redegjøre for de konkrete sabotasjeaksjonene som inntreffer over tid ved flere av arbeidsplassene over hele landet.

Selskapets direkte sabotasje kan sees med bestemte ulykker på arbeidsplassene ved Tjøme og med flyplassarbeidene i Trondheimsregionen ved Hommelvik, Iisvika og på Værnes. Et av de mest anvendte sabotasje metodene enten det var utført ved krigsfangearbeid, slavearbeid eller entreprenøroppdrag, var å sabotere det ved å senke arbeidsfarten, kvaliteten, mengden og innsatsen.²⁷⁵ Ved å la arbeidstempo «humpe» av gårde, slik formann Solvang forklarte, gikk arbeidet uten at tempoet noen gang ble satt opp, dette blir ett uttrykk for at Ragnar Fredriksen A/S utførte bevisst sabotasje: bevisst da denne praksisen aktivt avviker fra selskapets førkrigsstandard. Dette var, ifølge formann Solvang som hadde vært ansatt siden 1929 og dermed kjente Fredriksen godt, forhold både han selv og Fredriksen var fullstendig klar over og begge forsto hvordan man anså forholdet uten at noe ble sagt på det.²⁷⁶

Og det fortoner seg som heller sannsynlig at dette var de faktiske forhold, ettersom slike avvik ikke bare ville blitt bemerket av Ragnar Fredriksen selv ved fremdriftskontroller; firmaet hadde opparbeidet erfaring og prognoser over hvor lang tid visse arbeid vanligvis ville ta, og når samtlige anleggsarbeider dro langt utover normale tidsrammer kunne dette ikke unnlates å bemerkes.²⁷⁷ Det er også uvanlig at slike omfattende forhold ikke har blitt internt bemerket eller diskutert av ledelsen. Av vitne forklaringene kommer det frem at ledelsen seg imellom og i forhold til Fredriksen aldri uttrykte høylytt ovenfor arbeiderne noen mål om sabotasje eller forpurring av arbeidet. Ingeniør Denneche setter ord på det og forklarte at det aldri ble «... gjort

---

²⁷⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 35.

²⁷⁵ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 261.: Flere tidsvitner beskriver nettopp dette som deres form for sabotasje, en må anta at når det kan dokumenteres med et så variert grunnlag, tilsier det at det må ha vært en utbredt metode.: Schjølberg, Oddvar. Askvik, Olav. «Vaktene var hissig og irritable.» 2002.: Brekke, Arnstein. «Saboterte kajakkene til Østfronten.» 12. november 2007.: Fjælberg, Odd «Situasjonen tilspisser seg.» ca. 2000-2010.: Kølner, Leif «Prøvde dere å sabotere produksjonen?» 2. august 2006. I *Aktive Fredsreiser*, Tidsvitner 1940 – 45. Hentet fra [Tidsvitner fra 1940 -45 \(aktive-fredsreiser.no\)](#)

²⁷⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Formann Solvang, 4. mai 1946, s. 1.

²⁷⁷ *Ibid.*, s. 1. Det meddeles at for firmaet ville tilsvarende arbeid normalt være overstått på seks uker, i dette tilfellet var arbeidet ennå ikke ferdig over et halvannet år senere. Forsinkelsen skyldtes også materialleveranse, dårlig kommunikasjon og uorganiserte arbeidsforhold. Alle forhold hvilket kunne vært forbedret med en villig innsats fra firmaets side.

*henstillinger til arbeiderne i den anledning.»*²⁷⁸ Det var heller ikke noe behov, det rene avvik fra førkrigsstandarden sa nok om forholdene for de som hadde vært med firmaet lenge nok.

Dette har blitt ledelsen bevist slik vi nevnte over, gjennom deres kjennskap til Fredriksen og kontekstforståelse ved å vurdere de store avvikene fra førkrigsstandarden og den store stillheten rundt helt åpenbare mangler i produksjon, konstruksjon og arbeidstempo. Når tyskerne legger merke til forsinkelsene og klaget gjentatte ganger, er det atter umulig å forstå saken på en annen måte enn at Fredriksen og ledelsen var med på sabotasjen ved å tillatte og bidra til slike forpurrende arbeidsforhold.²⁷⁹ I neste eksempel skal nok en inkriminerende hendelse tolkes i lyset av de overstående funn og forståelser av sabotasje og fasaden.

I en kategori av brev som fikk særlig oppmerksomhet under rettsaken var brev hvor Ragnar Fredriksen A/S krevde at uteblivende arbeidere returnerte til arbeidet med trusler om å involvere sikkerhetspolitiet. Dette ble av Retten tolket som uttrykk for utilbørlig samarbeid. Men kunne dette ikke ha vært uttrykk for en 'tysk fasade' hvor det er snakk om tomme trusler fra Fredriksen for å unngå reelle, eller antatt reelle, trusler fra tyskerne som følge av arbeidssabotasje? I et brev får vi vite at en arbeider, Herr Korsveien, har vært borte fra sitt arbeid uten permisjon siden 16. mars 1942, og den 27. juni får Korsveien et brev om at han må melde seg tilbake. Dette svaret er kommet som en respons på at Korsveien etter 4 måneder ugyldig fravær søkte sluttattest.²⁸⁰ At det gikk så lang tid uten at noe skjedde, forteller oss at Fredriksen ikke var interessert i å melde sine borteblivende arbeidere til sikkerhetspolitiet. Brevet kan også ha blitt utsendt som respons på tysk press angående arbeidets treghet og borteværende arbeidere. Tyskerne krevde til stadighet et høyere tempo og firmaet var redd for å komme i vanskeligheter med de tyske myndighetene på grunn av mangel på arbeidskraft.²⁸¹

Innen 1942 har det utviklet seg et betydelig mønster ved Fredriksens anleggsplasser; arbeidere ulovlig eller uten gyldig grunn forlater eller møter ikke opp til arbeidet noe som fører til store forsinkelser. Problemet har vedvart lenge nok og vært i stor nok utredning til at tyskerne har lagt seg merke til det og truer Fredriksen i et brev datert 7. september 1942. Tonen er ikke til å ta feil av:

---

²⁷⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ingeniør Denneche, 29. april 1946, s. 4.

²⁷⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Formann Solvang, 4. mai 1946, s. 2. Her nevnes det forhold som Fredriksen vender et blindt øye til som forpurrer arbeidet.

²⁸⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11 Forhold til Arbeidere, Brev til Herr Korsveien av Ragnar Fredriksen A/S, 27. juni 1942, s. 1.

²⁸¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11 Forhold til Arbeidere, Internt brev vedrørende Ingeniør M. av Ragnar Fredriksens A/S, 17. august 1942, s. 1.

«Det er i den siste tid blitt konstatert, at det har oppstått en sikker arbeidsmotvilje blant dine arbeidere og at visse arbeidere uten noen grunn eller unnskyldning er borte fra arbeidsplassen over lang tid. Da ingen arbeidskraft kan unnværes for den hurtige byggefremdriften er enhver arbeiders normalarbeidsinnsats pålagt dem, nå må enhver arbeidsmotvilje og uunnskyldt fravær fra arbeidsstedet forstås som sabotasje. Ytterlige overtredelser skal meldes til Avdelingskontoret [Dienststelle] umiddelbart, som deretter vil iverksette nødvendige tiltak. Dette skal arbeiderne bli gjort oppmerksom på.

Sign. Plötter, Marinebygginspektør og Avdelingsleder Tjöme.»²⁸²

Fra dette brevet for vi bekreftet flere hold, opp til dette punktet har Fredriksen tillatt eller unnlatt å forhindre at arbeidere har arbeidet ineffektivt eller ikke møtt opp ved hans arbeidsplasser, som er direkte ved førstnevnte eller bevisst indirekte sabotasje ved sistnevnte tilfelle. Litt under ett år etter denne trusselen kommer det flere tilfeller av tilsynelatende klanderverdige instanser fra Fredriksen med et brev fra sommeren 1943. Her skriver Ragnar Fredriksen A/S til en fraværende arbeider at han må møte til arbeidsplassen, senere er brevet markert med ett stort rødt kryss og den utilbørlige setningen er understreket: «*i motsatt fald truer det tyske sikkerhetspoliti med å avhente Dem.*»²⁸³ Understrekingen er gjort under påtalemyndighetenes granskning av papirer og avskrifter etter bevis for Fredriksens daddelverdigheter. Men kan dette være et uttrykk for ‘tysk fasade’? Og i så fall hvordan kan dette begrunnes?

For det første er det mulig å starte med å ta bakgrunn i det tidligere tyske trussel-brevet fra 1942 nevnt ovenfor som truer Fredriksen om at hvis slikt ‘sabotasje’ fortsetter på hans arbeidsplasser blir det konsekvenser. Denne trusselen nødvendiggjør en gest ovenfor tyskerne, og det blir å sende ut slike trusler til sine uteblivende arbeidere uten at de alle blir fullbyrdet. For det andre er det ikke dokumentert noen arrestasjoner som følge av at Fredriksen melder en av sine arbeidere til ‘Avdelingskontoret’, noe vi kan si med sikkerhet ville vært tilfelle i denne saken. Heller ser vi at det at når det er et tilfelle hvor en arbeider blir arrestert er det som følge av en tilfeldig politikontroll som avdekket det ulovlige fraværet til arbeideren.²⁸⁴ For det tredje ser vi at det er allerede flere tilfeller hvor selskapet sender ut klager og innkallelser, inntil sommeren 1942 uten trusler om sikkerhetspolitiets tiltredelse, til sine uteblivende arbeidere uten at det

²⁸² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Tysk skriv til Ragnar Fredriksen A/S av Marinebygginspektør Plötter, s. 1. Originalt trykk. Forfatterens oversettelse.

²⁸³ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11, Brev til Herr Andersen av Ragnar Fredriksen A/S, 19. Juli 1943, s. 1. Originalt trykk.

²⁸⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11 Forhold til Arbeidere, Brev til Fru Andersen av Ragnar Fredriksens A/S, 5. april, 1943, s. 1.

gjøres noen faktiske tiltak for å hente dem tilbake.²⁸⁵ Derfor blir dette som en tom gest å regne. Videre vet vi at antallet arbeidere som unnlater å arbeide kunne være stort. «*Arbeiderne lå for det meste i trillebåra*» mimrer en arbeider etter krigen om arbeidet for Fredriksen.²⁸⁶

Hvorfor tillot Fredriksen å sette seg selv i en slik vanskelig og ubehagelig situasjon med tyskerne? At det ble vanskelig og ubehagelig om ikke direkte farlig får vi innblikk i fra kildematerialet, her sies det av både Fredriksen selv, hans arbeidere, og ansatte at han sjeldent var til stede, viste liten interesse for eller engasjerte seg ved sine tyske arbeidsplasser og prosjekter, nok et avvik fra førkrigsstandarden, fraværet kommer som følge av frykt for tyskerne ettersom Fredriksen mistet deres tillitt.²⁸⁷ I tillegg var det det gjennomgående handlingsmønsteret vi hintet til tidligere ved formann Solvangs forklaring; Fredriksen og selskapets kompetanse er godt etablert, men til stadighet unnlater de å gi informasjon til tyskerne eller å rette opp i forhold og arbeid til tross for at dette burde blitt gjort.²⁸⁸

De generelle forsinkelser og det treige arbeidstempo og mangelen på kontroll og oppmuntring til effektivitet og kvalitet har vi sett på over. Nå ønsker jeg å ta oss nærmere på forhold som kommer som betydningsfulle sabotasje handlinger, muliggjort av den overnevnte allmenne, passive og indirekte sabotasjen. Det er av betydning å minnes at disse stadig foregikk i bakgrunnen og utgjorde konteksten som rådde hos Fredriksens anlegg, som ledelsen og Fredriksen selv var innforstått, uten at noen erklæring ble gjort da en slik høylytt motstand ville bli møtt med represalier av tyskerne.

Vi starter med flyplassarbeidet i Trondheim og omegn. I arbeidet på Værnes så Fredriksen muligheten til sabotasje ved reisningen av hangarene, for å ikke vekke mistante ble et par av disse reist ordinært. For den tredje gikk de slik til verks at når det kom til den nødvendige avstivningen av byggets rammeverk, ble dette ikke gjort, og på den vindfulle sletten Værnes flyplass ligger var det ikke snakk om lange tiden før et kraftig vindkast rev ned hele hangaren uten å sette arbeidere i fare. Arbeidet med denne hangeren ble såpass forsinket at firmaet aldri rakk å fullføre det. Det er etter denne hendelsen at forholdet mellom Fredriksen og tyskerne for

²⁸⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11 Forhold til Arbeidere, Brev til Herr Korsveien av Ragnar Fredriksen A/S, 27. juni 1942, s. 1. Arbeideren har vært borte fra arbeidet i flere måneder uten at noen aktive tiltak er gjort for å hente ham tilbake.

²⁸⁶ Christophersen. *Okkupasjonsår i stjørdalsbygdene*. 229.

²⁸⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 1. Fredriksen viste ikke noe interesse for tyskerarbeidet.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggeformann Lie, 2. mai 1946, s. 1. Formann og byggleder Lie «under krigen så Lie praktisk talt ikke Fredriksen på byggeplassene [...] på Værnes og Hommelvik så de ham i det hele tatt ikke.»: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Lagerformann Andresen, 2. mai 1946, s. 2.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, forklaring av Herr Bothner, 2. mai 1946, s. 5.

²⁸⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Formann Solvang, 4. mai 1946, s. 2. Tilgjort ignoranse som forpurrrer arbeidet får utspille seg.

alvor tilspisset seg. Den neste sabotasje aksjonen gikk ut på den samme strategien, bare denne gangen var det 120 meter med stillasje som ikke ble tilstrekkelig festet og vinden rev dette snart ned. Resultatet på Værnes ble at arbeidet som var gitt 2 måneder frist ikke var fullført i sin helhet selv etter 18 måneders arbeid.²⁸⁹

Flyplassen i Hommelvik ble også sabotert. Denne flyplassen var en sjøflyplass med et kaianlegg langs vannkanten, og i nærheten av denne var det tenkt at det skulle reises en hangar. Det er her Fredriksens fagkompetanse gjør seg gjeldende for sabotasjen, for grunnen var ikke egnet for større belastninger og når tyskerne gikk i gang med å reise en 25 tonns byggekran unnlot de å si noe om dette. Nå ble arbeidet farlig fordi grunnen kunne når som helst skli ut og ta med seg folk. Men arbeidet fortsatte forsiktig; det var ikke før tyskerne forlangte en vannledning plassert dypt nok i grunnen til å ligge frostfritt at anledningen for sabotasjen viste seg.²⁹⁰ Den nødvendige fjellsprenningen ble planlagt slik at færrest mulig var til stede, arbeiderne hadde etter ingeniør Denneches forklaring kjennskap til risikoen, så da det smalt og alt arbeidet og kranen raste ned i vannet stod ingen i fare.²⁹¹ Resultatet ble uerstattelig tap av arbeidsfremdrift, materialer, utstyr og ressurser og kranen, det ble et tap på 5 millioner kroner.²⁹² Tapet rammet også Fredriksen som mistet materialer, sementblandemaskiner og både kontor- og hvilebrakker. Disse tapene fikk ikke Fredriksen dekket, men med dette mistet også Fredriksen evnen til å utføre arbeidet, og kom seg unna. Det var Sentralbygg som ble nødt til å plukke opp arbeidet.²⁹³

Til slutt var det sjøflyhavnen på Ilsvika. Igjen var det krevende grunnforhold som firmaet ikke ønsket å gjøre tyskerne oppmerksom med, derfor gikk arbeidet i 'gang etter tegninger', dette var et kodeord for tilgjort ignoranse ved å ikke ta høyde for lokalisasjonens spesifikke utfordringer og tilretteleggingsbehov som tegningen følgelig ikke innbefattet.²⁹⁴ Anlegget bestod av et kaianlegg med hangar og en opphalingsslipp hvor sjøfly kunne trekkes opp.²⁹⁵ Hele arbeidsområdet var betongdekket. Uten de rette avstivninger i konstruksjonen stod hele støttemuren ut mot sjøen i fare, i tillegg sa Fredriksen til Denneche at sjøsand innsmurt med olje skulle blandes inn i betongblandingen slik at betongdekket ble komprimert.²⁹⁶ Og riktignok, etter at arbeidet var blitt overtatt ble det snart dype hjulspor i betongdekket av bilene

---

²⁸⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ragnar Fredriksen, 25. juni 1946, s. 3.

²⁹⁰ *Ibid.*, s. 3.

²⁹¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ingeniør Denneche, 29. april 1946, s. 3.

²⁹² *Ibid.*, s. 3.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ragnar Fredriksen, 25. juni 1946, s. 4.

²⁹³ *Ibid.*, s. 4.

²⁹⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Skriv til Kriminalsjeff av H. Kiær Mordt, 8. mai 1946, s. 8.

²⁹⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Brev til Oslo Forhørsrett av H. Kiær Mordt, 16. januar 1946, s. 2.

²⁹⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ingeniør Denneche, 29. april 1946, s. 1.

som trakk opp flyene og det hele måtte gjøres på nytt av et annet firma. Senere raste støttemuren, i mangel av forsvarlig oppstivninger, ut i sjøen med et fly og en lastebil.²⁹⁷

Ved Tjøme var Fredriksen engasjert i større anleggsarbeider ved et sykehus som var blitt fullt operativt. Sykehusets tilfluktsrom ble anvendt som midlertidig depot for 700 landminer. En søndag morgen eksploderer hele sykehuset, med alle pasienter. Den tyske etterforskningen avklarer ingenting annet enn at en tysk vaktpost hadde glemt å låse dørene til tilfluktsrommet. Denne ulykken var ikke Fredriksen direkte involvert i, men det kaster en stor tvil over firmaet hans at slike uhell inntreffes ved samtlige av hans arbeidsplasser.²⁹⁸

Sabotasjen var risikabel og som følge av den ble arbeidene forsinket, fordyret og enorme mengder penger, ressurser og utstyr gikk tapt. Og som nevnt var det ikke bare tyskerne som fikk lide, Fredriksen selv måtte tåle den unngåelige skaden til hans maskinpark; tapt utstyr, inndragelser og bøter for ikke fullført arbeide, og ikke minst å tape sitt omdømme hos okkupantene. Det er ingen tvil om at denne virksomheten fanget tyskernes misnøye og mistenksomhet.

Det er i denne anledningen at en av sakens underligere sider trekkes frem. Fra Victoria Terrasse skal det ha foreligget tyske dokumenter hvor det tyske *Sicherheitsdienst* hadde registrert sabotasjevirksomhetene til Ragnar Fredriksen og hans tysk- og NS-fiendtlighet som i så fall ville hatt uttelling til Rettens vurdering av forholdet til NS. Dette dokumentet var overført til byrettens kontor og både Fredriksens advokat, H. Kjær Mordt, og påtalemyndighetens etterforsker Arne Eriksen var kjent med dets eksistens, og det blir ved flere anledninger bekreftet å eksistere, selv om Eriksen naturligvis er forsiktig i sine uttalelser mener han å ha sett et slikt dokument, som skal ha vært en kartotekundersøkelse, i Gestapo-arkivet.²⁹⁹

Det var ved en anledning at Mordt skal gjøre referanser til dette dokumentet at han oppdager at det er bortkommen. Hvordan dette kan ha skjedd vites ikke, i undersøkelsen settes det et rødt spørsmålstegn ved påstanden, som kan vitne om at en annen etterforsker ikke hadde kjentskap til dokumentet.³⁰⁰ Men at dokumentene kan ha hatt en real innvirkning på Rettens gang er sannsynlig. Mordt beskriver dokumentet som sakens viktigste.³⁰¹ Sluttresultatet var dog at

---

²⁹⁷ Ibid., s. 2.

²⁹⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ragnar Fredriksen, 25. juni 1946, s. 5.

²⁹⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Brev til Politifullmektig Helle om landssviksaken mot Ragnar Fredriksen av H Kiær Mordt, 16. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Brev til Oslo Politikammer vedrørende forsvunne saksdokumenter, 28. august 1946, s. 1.

³⁰⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Brev til Politifullmektig Helle om forsvunne saksdokumenter av H Kiær Mordt, 16. mai 1946, s. 1.

³⁰¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 diverse, Brev til Arne Eriksen om forsvunne saksdokumenter av H. Kiær Mordt, 7. august 1946, s. 1.

dokumentene uteble fra sakspapirene og dermed aldri ble vurdert av dommerne. Interessant er det også at utenom disse utvekslingene mellom Mordt og Eriksen blir det ikke gjort noen direkte referanser til dem for resten av saken. Det kan være av den grunn at det ikke hadde noen hensikt å referere til forhold som nå manglet bevis, eller at bare disse to kjente til dokumentene.

Gitt de mange overgrepene og forbrytelsene som har blitt dokumentert å ha skjedd med rettsoppjøret. Særlig med eksempelet om anvendelsen av *Politifullmektig Bang* og hvordan det var utbredt og gjengående kritikk over at materialer som frikjenner, formildener, forklarer eller inkriminerer påtalemyndighetene blir oversett, gjemt eller forsvinner fra sakspapirene.³⁰² Det ville derfor ikke vært overraskende hvis slike avgjørende dokumenter for Fredriksens sak ville bli, ved en sammensvergelse eller med et individs inngrep, fjernet fra sakspapirene for å svekke Fredriksens sak slik at Erstatningsdirektoratet kunne nå innkreivingsmålet på 290 millioner kroner.³⁰³ Noen videre konkluderende påstand er ikke mulig å sikkert begrunne utfra informasjonen fra Ragnar Fredriksens landssviksaksmappe, men det gjøres en forsiktig insinuerer mot at det har vært skittent spill.

Hva vi nå har søkt å svare på er hvordan firmaet Ragnar Fredriksen A/S med sin godt etablerte førkrigsstandard hva det angår størrelse, erfaring, evne og fagkompetanse brått og konsekvent underpresterte ved samtlige av sine arbeidsplasser gjennom okkupasjonen. Svaret kunne være i den store gjennomstrømningen av arbeidere som bidro til å forringe selskapets kvalitet, men som vi har sett forblir Fredriksen og ledelsen som overser og dirigerer arbeidet værende som den styrende drivkraften. Oppgaven har søkt å fremvise at svaret her ligger i den beviste gjennomførte sabotasje og generelle forpurringen av arbeidet gjennom hele okkupasjonen. Som ledd i sabotasjehandlingene var det nettopp av betydning at Fredriksen og hans oversynsmenn var i forståelse om å la uhell forekomme ved å ikke ta de nødvendige grep som byggeplassens forhold normalt ville trengt og heller også aktivt fremprovosere sabotasje ved å ødelegge betongblandinger, unnlate nødvendige konstruksjonsavstivninger, holde tilbake viktig informasjon ovenfor tyskerne og på andre måter gjøre til en intetanende holdning omkring arbeidets tekniske utfordringer som firmaet beviselig både evnet og kunne rette opp i om profitt og effektivitet hadde vært hovedmotivasjonen.

Resultatet ble store forsinkelser som gjorde arbeidet utført farlig og lite lønnsomt for Fredriksen, som etter å ha tålt å miste materialer, brakker, utstyr og maskineri som følge av

³⁰² Solbrekken. *Landssvikoppjørets hemmelige historie*. 10.

³⁰³ Gogstad, Anders Christian. «Men seier'n var vår» *Søkelys på omveltningenes år mellom krig og fred: fra kriseår til krig, okkupasjon og oppjørets time: Linjer i norsk samtidshistorie*. Bergen: Institutt for samfunnsmedisinske fag, Sosialmedisinsk seksjon, 2003. 276.: Solbrekken. *Landssvikoppjørets hemmelige historie*. 110-111, 115, 120. Om *Politifullmektig Bang*, s. 14. Om gjengående kritikk av oppjøret s. 10.

ødeleggelsene sabotasjehandlingene medførte, satt med en betydelig redusert fortjenestemargin på 1.23%, langt under hva andre entreprenører dømt for økonomisk landssvik hadde opparbeidet.³⁰⁴ Dette ble allerede i de innledende undersøkelser bemerket i rettsoppjøret og senere i 1950 under anken til Høyesterett hvor det var dommer Berger som trakk dette faktum inn som en formidlende faktor til Fredriksens anke. Likevel ser vi at den betydelige sabotasjen som Fredriksen selv ledet, tillot og deltok i, ikke blir trukket inn i dommerens vurdering, denne virksomheten blir verken adressert og avvist eller medgitt, men tilsidesatt.

4.3 Tvang og press

«Det ble fra fiendens side gjort henvendelser til forskjellige firmaer om å påta seg arbeid. Retten trenger ikke i denne sak å avgjøre om det i sin alminnelighet var straffbart å etterkomme slike henvendelser.»

- Eidsivating Lagmannsrett, 1947.³⁰⁵

Som vi ser fra Lagmannsrettens uttalelse ville ikke påtalemyndighetene si noe håndfast om grensen mellom tilbørlig og utilbørlig kollaborasjon med tyskerne, det ble vurdert etter skjønn, som var sterkt påvirket av opinionen.³⁰⁶ I Oslo var det en merkelig tid etter overfallet, noen fant bomber i hagen og soldater i gatene, og mange flyktet ut av byen, arbeidslivet hadde totalt stanset, man fryktet økonomisk kollaps, det ble kalt panikkdagen.³⁰⁷ Panikkdagen markerer innførselen av noe nytt, det blir identifisert i forskningslitteraturen som en helt ny dimensjon til vårt samfunn; en altomfattende og truende atmosfære kommer med tyskerne til Norge og ble hengende over nordmenn gjennom hele okkupasjonen. Hva ville de, og hva skjer om de ikke får det som de vil? I mange tilfeller sa tyskerne det rett ut; det blir represalier, inndragning, arrestasjoner, henrettelser og nedbombing av by og land.³⁰⁸

Den 24. april 1940 blir Trondheim by rammet av et Alliert bombeangrep, dette gjør at tyskerne erklærer at det ligger i alles interesse å ta del i flyplassbygningen i regionen og dermed styrke luftvernet. Kan det tenkes at mange lot seg overbevise?³⁰⁹ Kroglund dokumenterer at tyskerne

³⁰⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 6.: Se fig 1.8 og 1.9, tall hentet fra Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, bilag nr. 2, 8. februar 1946, s. 1.

³⁰⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 30.

³⁰⁶ Borge mfl., *Grunnlovens største prøve*. 68

³⁰⁷ Schjølberg, Oddvar. Gogstad, Anders. «Panikkdagen i Oslo.» 2. august 2006. I *Aktive Fredsreiser: Tidsvitner 1940 - 45*.

³⁰⁸ Fagerberg, *Flyplassarbeidet i Trøndelag*. Sentralkomiteéns protokoll.

³⁰⁹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 2, Avskrifter av offentlige tyske og norske myndigheters utrop og kunngjøringer fra okkupasjonstiden: Kunngjøring i Adresseavisen av Fylkesmann Johan Cappelen, Ordfører Ivar Skjånes og Sentralkomiteén ved Andreas Clausson, 24. april 1940, s. 18. Tyskerne kunngjør at flyplassarbeidet vil bidra til beskyttelse av byen, dagen etter viser dette seg å stemme når byen rammes av et Alliert bombeangrep.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 2, Avskrifter av offentlige tyske og norske myndigheters utrop og kunngjøringer fra okkupasjonstiden: Trøndelag Kringkaster, lokale meldinger, 25. april 1940, s. 18. «Den tyske overkommando erklærer at det ligger i alles interesse at flyplassen på Wærnes kommer i stand for at det kan bli plassert jagere der, så det som hendte i Trondheim imorges ikke kan gjenta seg.»

presset norske bedrifter til å utføre flyplassarbeid og at ro og orden måtte herske på alle områder av det norske samfunn, det sistnevnte sammenfalt med norske myndigheters interesse og dermed ble det et felles tysk-norsk ønske om å holde produksjonslivet i Norge oppe og gående.³¹⁰ Dette var de tyske ønskene som ble gjort nordmenn kjent, men hva skjedde når disse ble motstått og det ikke ble sagt noe? Truslene kunne være tomme, men hva om de ikke var det? Trusselen hang i luften bare av tyskernes nærvær. Hadde Retten rett når de dømte Fredriksen for å ha arbeidet frivillig for tyskerne, uten trusler, tvang eller press?

Det er i disse dagene det skjer at tyskerne melder seg til to av Ragnar Fredriksen sine arbeidsplasser i Oslo; *Samfunnshuset* og *Storgaten 33*. Disse var nærmest ferdigstilte, men det ble aldri noen båndklipping ettersom begge byggene skulle rekvireres av den tyske militærmakt. Det var Luftwaffes underavdeling 'Luftflotte 5' som satt opp sin luftetterretningstjenestegruppe i Samfunnshuset og bygningen huset militære funksjoner selv etter krigen da bygget fungerte i en periode som amerikanernes hovedkvarter.³¹¹ For å nytte seg til dette formålet måtte det gjøres omgjøringsarbeider, og dette skulle Ragnar Fredriksen A/S som hovedentreprenør stå for. Den første kontakten Ragnar Fredriksen fikk med tyskerne var dermed en pålegningsordre, og det merkelige er at presset kom delvis også fra hans norske byggherre A/S *Samfundshuset*.³¹² I tillegg hadde tyskerne krevd to av Ragnar Fredriksens moderne gravemaskiner utleid til en norsk underentreprenør, *Norske Hager A/S*, til utførelsen av tyskernes store *Æresgravlund* på Ekeberg, hvor tyske falne soldater skulle begraves. Prosjektet var et av tyskernes første større byggeprosjekter i landet og uten tvil Norges største gravgård.³¹³

Både fra et pragmatisk og økonomisk perspektiv var det for Fredriksen lite som tilsa at det var lurt å ta risikoen og det økonomiske tapet av å leie ut en begrenset ressurs til markedskonkurrenter. Gravemaskinene var enestående, de var de eneste av sitt slag i Oslo og det er derfor sannsynlig at de også var de eneste av sitt slag i hele Norge. Maskinparken var som vi tidligere etablerte av stor verdi og størrelse, og var derfor en viktig ressurs og forhandlingskort for Fredriksen. Fra hva som utgår fra kilden ble Samfunnshuset tatt over ganske hurtig, men på de andre krav møter tyskerne en vegg og det forløp derfor en del tid før de brøt gjennom.³¹⁴ Var ventingen i tråd med den tyske strategien om å vise mildhet ovenfor

---

³¹⁰ Kroglund. *Hitlers norske hjelpere*. 70-72.

³¹¹ Oslo Byleksikon, s.v. *Samfunnshuset*.

³¹² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 Revisjonsrapporter, Uttalelse til Erstatningsdirektoratet av Leif Berge, 8. mai 1947, s. 1.

³¹³ Deutsche Zeitung in Norwegen, «Grosser deutscher Soldatenfriedhof.» 20 mars, 1940.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 6.: Syversen, Bjørn H. «Den tyske krigskirkegården på Alfaset.» I *Søndre Aker Historielag: Årsberetning for 2006*. (2006): 17 – 26, s. 19.

³¹⁴ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Revisorens undersøkelse av Hægstad, 8. februar 1946, s. 6.

Norge og nordmenn, eller var det som følge av Fredriksens motstand? Om motstanden dertil kan tilskrives en patriotisk innstilling, skepsis eller markeds-økonomiske hensyn kan ikke sies med sikkerhet, det som virker sikkert er at det ikke var tyskvennlighet eller ideologisk samstemmighet mellom partene i de innledende møtene.

Hva som videre fulgte var det beryktede 3. mai-brevet og deretter skulle den samme maskinparken etter instruks fra Reichkommissariat, brukes til den krigsviktige flyplass utbyggingen. Ved Gardermoen var arbeidet allerede godt i gang med flere store bedrifter i sving, derfor ble Fredriksens ressurser anvendt ved et annet sted og det er slik Ragnar Fredriksen A/S kommer til Trondheimsområdet for arbeid ved flyplassene her.³¹⁵ Alt dette utspilte seg i innen utgangen av april 1940.

Det er verdt å merke seg at Fredriksen ble i dommen klandret for at han så tidlig og frivillig påtok seg krigsviktig tyskerarbeid. Han kunne, heter det i Retten «... *skaffet atskillige av sine arbeidere beskjeftigelse ved disse bygg en tid fremover. Selv om de var rekvirert av tyskerne, var fullføring av og mulige ominnredninger i disse bygg, arbeider av nøytral art – og ikke av den militære viktighet som de arbeider tiltalte påtok seg.*»³¹⁶ I kapittel 4.1.3 drøftet vi for hvordan Fredriksen nådig kunne livnære seg ved å holde seg til sitt opprinnelig marked, det er på bakgrunn av denne forståelsen enda vanskeligere å forstå hvordan omgjøringsarbeider av to bygg som nærmest var ferdige skulle kunne 'holde hjulene i gang' for et firma og dets om lag 350 arbeidere i oversiktlig fremtid.

Men var dette arbeidet virkelig så nøytralt som Retten vurderte, og ikke krigsviktig arbeid, å ferdigstille hovedkontoret for Luftwaffes etterretningstjeneste? Som Luftwaffes etterretningstjeneste funksjon bidro dette hovedkvarteret direkte til det store overordnede tyske luftvåpenets aksjoner og angrep mot allierte konvoier og med bombing av de norske styrkene som fortsatt kjempet. En kan da undre over logikken i å anbefale slikt arbeide? Når flyplassarbeidenes krigsviktighet ble bedømt under rettsoppgjøret var det nettopp slike kvaliteter som ble trukket frem som avgjørende.³¹⁷ Så langt Fredriksen burde kunne bedømme var selskapet alt ved tvang innledet i krigsviktig tyskerarbeid.

---

³¹⁵ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 7 Revisjonsrapporter, Uttalelse til Erstatningsdirektoratet av Leif Berge, 8. mai 1947, s. 1.

³¹⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 31.

³¹⁷ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Rapport til Oslo Politikammer av Sigurd Hansen, 26. november 1946, s. 1 – 6.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 12, Skrivi til Politifullmektig Meinich av major W. Christie, 12. desember 1946, s. 2.

4.3.1 De innledende årsaker

Forholdene omkring de innledende årsakene kan være så mangfoldige og tvetydige at det er nødvendig å redegjøre for konteksten, og si litt om de norske forhold som lå til grunn for at det ble, både i den private og offentlige sektoren, inngått samarbeider med tyskerne. Dette er noe som griper tilbake til oppgavens innledende deler hvor forskningslitteraturen utviser stor enighet og felles konklusjon. Det finnes få fraser i forskningslitteraturen om okkupasjonshistorie og landssvikoppgjøret som er like godt kjent som parolen om «å holde hjulene i gang». Er det sannsynlig at Fredriksens 3. mai-brev var påvirket av denne parolen og de andre forholdene som la til rette for samarbeid?

Frasen sammenfatter også situasjonen det norske samfunnet befant seg i de første årene av okkupasjonen, det ble gitt en offentlig anmodning fra norske myndigheter i Norge og i London at nordmenn skulle beholde roen og 'holde hjulene i gang' for å avverge økonomisk kollaps og krise.³¹⁸ Situasjonen var vanskelig men med hensyn til krigsretten og hva okkupantene kunne kreve etter de internasjonale konvensjonene forstod norske myndigheter at de ikke kunne nekte folk å inngå samarbeid med fienden – noe som kunne føre til farlige og voldsomme reaksjoner fra tyskerne. Tyskerne sa tydelig ifra at positivt samarbeid ville gjøre at det ble utstedt mildere straffer; hvor fem skulle henrettes kunne de nå ilegges en bot istedenfor, *hvis* man samarbeidet.³¹⁹ Parolen skulle bli vanskelig, Ellingsen er tidlig ute med å dokumentere hvordan tiltalte ofte påroper seg samarbeidsånden og parolen om å «holde hjulene i gang.» Påtalemyndigheten klarer ikke å finne noe konsekvent forsvar mot denne innvendingen, og svaret ble skjønnsmessige vurderinger.³²⁰

Ragnar Fredriksen A/S fanget tidlig okkupantenes interesse gitt selskapets størrelse og erfaring. Dette er forhold som taler til gode for Ragnar Fredriksen under rettssaken hans og burde vært formidlende omstendigheter, men som vi ser ikke blir tillagt noen oppmerksomhet utenom det rent oppramsende. Det er først under andre instans med anken til Høyesterett at dette blir medgitt av dommer Berger at Fredriksen med sin «*meget store igangværende bedrift vanskelig kunne unngått å måtte utføre endog meget betydelige arbeider for tyskerne.*»³²¹

På et vis var selskapet havnet i en uheldig situasjon ved at de ble 'tatt på sengen' - de ferdigstilte akkurat ett av de mest moderne og teknisk krevende millionbyggene samtidig som tyskerne

---

³¹⁸ Fagerberg. *Flyplassarbeidet i Trøndelag*. 40

³¹⁹ *Ibid.* 40.

³²⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 31.

³²¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 7. Eget trykk.

invaderte Oslo og etablerte kontakt med firmaet. Slik ble, uavhengig av det senere 3. mai-brevet, Ragnar Fredriksen og hans A/S, deres eksistens, størrelse, maskinpark og ferdighet åpenbart for Reichkommissariat. Ifølge ansatte hos Ragnar Fredriksen A/S var hans firma registret hos Reichkommissariat som et selskap av 'klasse 1a' noe som innebærer at det var et selskap av stor størrelse, med kompetanse og evne for større arbeider; en ressurs som tyskerne ikke ville la gå uanvendt.³²² Dette og overstående avsnitt trekkes tilbake til Løchens uttalelse om at det var avgjørende om det var inngått arbeid frivillig og proaktivt, eller om det var gjennom tvang og press.³²³

Hos flere historikere og forskere som har bidratt til emnet om tyskerarbeid, tvang og press understreker i stor grad at truslene fra tyskerne må vurderes som legitime, da sannsynligheten for deres gjennomførelse fortonet seg som høyst mulig.³²⁴ I sin tid var påtalemyndighetenes argumentasjon at det i den første tiden ikke ble fullbyrdet noen trusler, og sammen med tyskernes samarbeidspolitikk burde 'gode' nordmenn ha skjønnet at truslene var tomme og nektet å etterkomme tyskernes krav.³²⁵ I Fredriksens sak ble forsøkene på å pårope press og indirekte trusler som formildende forklaringer og at ervervsvirksomheten dermed ikke var inngått frivillig, ikke vurdert som gyldige og avvist av Retten.³²⁶ Hva var det som skulle veie tyngst; tvangsarbeidet eller brevet?

Vidar Eng vektlegger i så henseende betydningen av den truende atmosfæren som møtte nordmenn når de skulle avgjøre om de tok imot tyske oppdrag; det var tyske bombefly i luften, soldater i gatene og uniformerte offiserer på dørene til folk.³²⁷ Det er av den grunn utbredt forståelse i forskningsfeltet at det ikke trengte å foreligge en skriftlig eller være dokumentert en direkte trussel for at trussel-argumentet skulle være gyldig; de passive forholdene hadde den samme effekten og har utvilsomt ligget til grunn for mange entreprenørers innledende samarbeider, hvilket også utgår fra Fredriksens og hans ansattes forklaringer.³²⁸

---

³²² Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Brev til Ragnar Fredriksen av Herr Bothner, 2. mai 1946, s. 1.

³²³ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 267.

³²⁴ Ellingsen. *Krigsprofitørene og rettsoppjøret*. 24.: Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 262.: Eng, Vidar. "Hvorfor arbeidet gode nordmenn på flyplassene i Oslo og Trondheim i april 1940?" *Historisk tidsskrift* 89, no. 3 (2010): 425–46. 438.

³²⁵ *Ibid.* 438.

³²⁶ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 28.

³²⁷ Eng. *Hvorfor arbeidet gode nordmenn på flyplassene?* 440.

³²⁸ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 11 Forhold til Arbeider, Internt brev vedrørende Ingeniør M. av Ragnar Fredriksen A/S, 17. august 1942, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Ragnar Fredriksen, 25. juni 1946, s. 3.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Forklaring av Byggingeniør Olsson, 2. mai 1946, s. 1.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Brev til Oslo Politikammer av h.r. advokat Andreas Claussen, 23. juli 1946, s. 63.

Legger man til den norske frykten for arbeidsløshet og økonomisk kollaps blir terskelen desto lavere for å innlede godt lønnede tyske arbeidskontrakter.³²⁹ Hos Fredriksen var frykt en gjengående karakteristikk ved hans tyske samarbeid, i starten da tyskerarbeidet ble innledet var det også frykt for at det norske byggearbeidet ville stoppe opp. Var det derfor han sendte 3. mai-brevet til Reichkommissariat hvor han proaktivt etterspurte arbeid? Var dette begrunnet da norsk boligbygging nærmest momentant stanset?³³⁰ Og som vi etablerte tidligere ble alle ressursene engasjert etter den tyske etterspørselen.

Vi kan derfor se at den første tiden var svært avgjørende, det ble gjort store avgjørelser som for Fredriksen ville få store konsekvenser for resten av hans liv. At han i den økonomiske usikkerheten etterspurte arbeid hos Reichkommissariat var klanderverdig oppførsel, selv om betydningen av dette var heller liten sett i den store konteksten, ble det hardt dømt av Retten og var en av de få anklagepunktene som Retten tviholdt urokkelig ved. Samtidig møter Fredriksen press og tvang, ikke bare til å ta arbeid, men også i å leie ut deler av sin maskinpark som nettopp var så avgjørende for at Fredriksen kunne livnære seg selv og sin bedrift.³³¹ Man kan undre seg hvordan slike forhold ble vurdert å være helt uten tvang eller press, eller var betydningen av Fredriksens brev til Reichkommissariat så graverende at slike forhold ble ignorert?

4.3.2 Fanget i tyskerarbeid

Mange selskaper opplevde det som svært vanskelig å komme seg unna tyskerarbeid etter å ha gjort innledende arbeider, og at det på sikt ble preget av mer og mer tvang uten mulighet til å komme seg unna oppdragene. Sæveraas redegjør for hvordan de som tok tyskerarbeid kunne bli fanget i et system av strukturell tvang, slik at det ikke ble lett å komme seg unna videre arbeider. Parolen om å holde hjulene i gang gjorde også at flere var tilbøyelige til å inngå arbeider. Og i mangelen av andre myndigheter som kunne veilede ble det usikkerhet omkring okkupantenes krigsrettslige myndighetsgrunnlag. Så når et samarbeid var inngått ble det ekstremt vanskelig å komme unna og ikke bli presset til å godta stadig flere og større arbeider.³³²

Med denne kjensgjerningen er det lett å se hvordan selskapet Ragnar Fredriksen A/S tidlig ble introdusert til denne prosessen. Allerede arbeidet med Samfunnshuset ble inngått så tidlig at det faller under perioden med samarbeidsvilje eller *norsk forvirring* hvor mange, offentlige så

³²⁹ Ellingsen. *Krigsprofitørene og rettsoppjøret*. 13

³³⁰ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 26.: Se fig. 1.7.

³³¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 5. Hans maskinpark er avgjørende for hans evne til å snarest mulig komme i virksomhet igjen.: Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 8 ad 10, Søknad om benådning og behandling av Høyesterett, 19. august 1950, s. 3. Fredriksen har vært uten sin maskinpark i 5 og dermed effektivt fratatt sin evne til å drive sin virksomhet.

³³² Sæveraas, Torgeir E. "Ot, Wehrmacht Og Byggingen Av Festung Norwegen." *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 189–205. 204.

vel som private, inngikk frivillig samarbeid med okkupantene i mangel av en klar definert motstandsvilje.³³³ Fredriksen forsøkte å komme av arbeidene ved tilgjort inkompetanse som førte til så mange forsinkelser at tyskerne til slutt mistet tillitten til hans selskap.³³⁴

Det innledende arbeidet var også av en prekær natur, det var et tofoldig press om å utføre omgjøringsarbeidet både fra *A/S Samfundshuset* som var byggherre og Fredriksens arbeidsgiver og direkte fra tyskerne. Derfor blir det slik at Fredriksens første inngåtte samarbeid ble til ved press fra norsk byggherre i tillegg til en overlegen militærmakt.³³⁵ Etter å ha blitt registrert hos Reichkommissariat var det ikke enkelt å komme seg av flere oppdrag eller å presentere seg selv som langt mindre egnet og erfaren, bare utførelsen av Samfunnshuset på krevende grunn og hans maskinpark sa nok om selskapets evne. Ragnar Fredriksen og hans selskap ble videre fordypet i tyskerarbeid ved at tyskerne sterkt anbefalte utleie av hans gravemaskiner. Herfra var det ute av Ragnar Fredriksens evne til å motstå oppdraget som sendte ham nordover og hva som måtte følge, særlig da han allerede skjebnesvangert hadde gitt sitt samtykke med 3. mai-brevet. Hvor mye arbeid var det Fredriksen hadde sett for seg når han etterspurte tyske oppdrag?

Det er interessant og se hvordan høyere stående tyske prioriteringer kommer til uttrykk ved Ragnar Fredriksen A/S. Kontakten og oppdragene var i forlengelse av overordnede mål; flyvåpenet trengte en etterretningsbase og tyskerne konfiskerte bygget de mente stod til formålet, derfra var behovet at bygningene ble omarbeidet til å bedre tjene dens administrative hensikt. Som følge av dette satt nå tyskerne på en hel del verdifull informasjon om Ragnar Fredriksen A/S som ble avgjørende for at hans selskap tok på seg arbeidet med Værnes flyplass. Senere, i tråd med den typiske utviklingen av å bli fanget i systemet, ble dette arbeidet stadig utvidet til å omfatte stadig flere arbeidsprosjekter og av større dimensjoner.

Skille mellom tilbørlig og utilbørlig var vurdert på skjønn og det var absolutt ingen objektivitet i hvordan dette ble vurdert.³³⁶ Hva som avgjorde forholdene kunne være tvang og press. Sæveraas redegjør for hvordan tvang og press kunne utspille seg i forskjellige former. Sæveraas beskriver det hele som et system av strukturell tvang. Det strukturelle var knyttet til realiteten at tyskerne var en overlegen okkupasjonsmakt med en moderne og velsmurt krigsmaskin med et enormt forvaltningssystem hvor okkuperte stater og folk ble innlemmet.³³⁷ Tyskerne hadde en enorm

---

³³³ Ellingsen. *Krigsprofitørene og rettsoppjøret*. 127.

³³⁴ Sæveraas. *Ot, Wehrmacht og Byggingen Av Festung Norwegen*. 203.

³³⁵ Harper, Christopher S. *Det ufullstendige oppgjøret, rettsoppjørets behandling av de som deltok i den økonomiske forfølgningen av jødene i Norge under okkupasjonen 1940-1945*. Oslo: HI-Senteret, 2020, s. 116. Senere ble Otto Falkenberg, født 9. januar 1885, ved NS riksøkonomisjef John Thronsen, gårdsbestyrer for A/S Samfundshuset.

³³⁶ Frøland. *Legitimate or Improper Economic Collaboration?* 260-61.

³³⁷ Sæveraas. *Ot, Wehrmacht Og Byggingen Av Festung Norwegen*. 203.

tilstedeværelse i Norge og selv ved utgangen av krigen var det opp mot 300.000 tyske soldater i Norge. Okkupasjonsmakten hadde sine målsetninger og handlemåter som ofte kom i uttrykk med dyktige representanter, trusler og straff. Sæveraas kaller det for frivillighet under strukturell tvang, foruten disse passive faktorene hadde tyskerne sine direkte midler i form av gulrot og kjepp.³³⁸ Mange av tyskernes representanter var gjerne velutdannede, kulturelle eller diplomatiske herrer som kunne gi det beste inntrykk og dermed overkomme mistenksomheten og motviljen til nordmenn.³³⁹ Det er også av stor betydning at det i den første tiden, som også er den mest avgjørende når det kommer til å sette presedens for resten av okkupasjonen, ikke fantes noen offentlig norsk oppfordring som var imot å ta tyskerarbeid. Heller er det den beryktede parolen: «hjulene måtte holdes i gang» som gjelder.

4.4 Gråsoner: Konklusjon

I forkant av og underveis i landssvikoppgjøret utarbeidet myndighetene noen veiledende kriterier for utregningen av næringsdrivendes utilbørighet. Det var deriblant om firmaet var etablert før krigen eller om firmaet hadde utvidet sitt marked, virksomhet og omfang under krigen som ble ansett som profittsøk ved å strebe etter tysk etterspørsel og dette ble strengt dømt. Det lå en utfordring i at det aldri ble etablert noen fast forhold mellom firmaets størrelse, arbeidsmengde og inntekt. Om et firma hadde hatt utilbørlig krigsprofitt kunne ikke refereres til noen omtrentlig kalkyle eller konsekvent størrelse-omsetning likning. Derfor ble alle slike vurderinger gjort skjønsmessig, og det føre til vilkårlig og ukonsekvent straffegivning.³⁴⁰

Fredriksen fremstår som et ganske overbevisende tilfelle av noen som har hatt vidstrakt og storstilt sabotasje ved sine anlegg. Ved å sammenligne førkrigsstandarden opp mot okkupasjonsanleggene ser man at Fredriksens motiver ikke kan ha vært å oppnå mest mulig økonomisk vinning. Sabotasjevirksomheten var noe som det i Retten ikke ble viet noen tid eller tanke til, og gitt betydningen sabotasjen hadde for Fredriksens krigsprofitt burde Retten ha vurdert Fredriksens motiver og virksomhet grundigere. Straffen ble redusert av Høyesterett da det ble klart at Fredriksens inntekter lå langt under gjennomsnittet, men Retten dro ikke denne konklusjonen fult ut; inntektene var ikke lave på grunn av utilsiktet forsømmelse og uoversiktlige forhold, de var lave som et direkte resultat av forpurring og sabotasje. Sabotasjen

---

³³⁸ Ibid. 203.

³³⁹ Christophersen. *Okkupasjonsår i stjørdalsbygdene*. 254. Tyske krigsbarn var barn som hadde blitt oppfostret i Norge i mellomkrigstiden da det var nød i Tyskland, disse barna vokste opp i Norge og kom siden igjen til med operasjon Weserübung som tolker og Tysklands representanter med uerstattelige kjennskaper til Norge.

³⁴⁰ Solem. *Landssviknordningen av 15. Desember 1944*. 101.

hadde kostet selskapet mye og førte til mange trusler, inndragelser, bøter og ubehageligheter og følgelig gitt en fortjeneste langt under normalen.³⁴¹

Hva det angikk fasaden blir denne omtalt en eneste gang ved Fredriksens henvendelse til Dassbeck angående vanskeligheter med arbeiderne. Det eneste Retten hadde å si var at for å gi fasaden troverdighet hadde han «imidlertid gått lengre enn det var nødvendig for å avverje en slik mistanke.»³⁴² Om Fredriksen oversteg nødvendigheten i dette tilfelle og lot det gå utover det som kunne regnes som nasjonalt viktig burde det ikke føre til en avvisning rundt de øvrige forhold hvor Fredriksen satte seg selv i betydelig risiko med sin sabotasjevirksomhet. Averteringen i avisene *Fritt Folk* og *Deutsche Zeitung in Norwegen* har vært interessant å betrakte nærmere for å forstå Fredriksens motiver og intensjoner. Kunne annonseringen ha vært slik Retten påstod, uttrykk for utilbørlig henvendelse til fienden og personlig tysk- og NS-vennlighet? Basert på mengden, raten og ikke minst betydningen og virkningen av averteringen fortøner det seg tydelig at oppriktig økonomisk fortjeneste og engasjement til NS-styret og okkupantene ikke har vært hensikten til averteringen.

Fredriksens motiver ble ved første instans misforstått, men hans klanderverdige oppførsel kunne vanskelig forstås på en annen måte enn å ha vært graverende, utilbørlig og verst av alt unødvendig og ubetydelig for Fredriksens okkupasjonsvirksomhet. For det ser ut til at Fredriksen vanskelig kunne unngå å komme i arbeid for tyskerne og var påvirket av trusler og tvang. Som forskningslitteraturen har avdekket har tysk tvang, press og trusler vært gjeldene selv om det ikke har foreligget skriftlige eller direkte uttrykk for det. Og etter at arbeidet var innledet, ble det straks mer og mer arbeid som til slutt ble vanskelig å komme seg unna, dermed kunne arbeidsforholdet som delvis var innledet frivillig, kjapt bli til tvang.

5.0 Hovedkonklusjon

Oppgaven ble innledet av problemstillingene om det var mer til Fredriksens sak enn hva det gir umiddelbart uttrykk for. Og i så fall hva var det som fordømte Fredriksen og hva var det som forsvarte ham? Hvilke av Rettens anklagepunkter mot Fredriksens stemte og hvilke kunne nyanseres eller tilbakevises? Det var flere underspørsmål underveis i oppgaven som alle bygget opp til hovedproblemstillingen: Hadde Retten rett i sin dom over Ragnar Fredriksen? For å underbygge oppgavens funn har tematikken blitt fordelt på flere kapitler.

---

³⁴¹ Riksarkivet (Oslo), S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen, mappe 6, Hovedforhandling: Rettsbok for saken mot Ragnar Brynjulf Fredriksen av Eidsivating lagmannsrett, 6. mai 1947, s. 34

³⁴² Ibid., s. 25.

Forbrytelse kapitelet har vært et redegjørende kapittel hvor oppgaven tok for seg nødvendig bakgrunnsinformasjon om Murmester Ragnar Fredriksen, hans karakter, virksomhet og firma ettersom disse punktene ble straffedømt av Retten. Funnene herfra ble sammenfattet til en *førkrigsstandard* som fungerte som et utgangspunkt for sammenligning opp mot den senere okkupasjonsvirksomheten. Her ble naturligvis Fredriksens forbrytelser sirlig redegjort, hentet fra dommens anklageposter. Det gjaldt hans forhold til NS og dets assosierte organisasjoner; Frontkjemperkontoret, avisene *Deutsche Zeitung in Norwegen* og *Fritt Folk*, hans korrespondanse med tyskerne om sine arbeidere og arbeiderorganisasjoner, hans krigsprofitt og ervervsvirksomhet for tyskerne. Svarene fra dette kapitelet har bidratt til å vise hvordan Fredriksens virksomhetstype og handling under krigen ble koblet til straffbare forhold med rettsoppgjøret. Kapitelet viste også at NS medlemskapet hadde vært passivt og uten nevne verdig betydning for Fredriksens virksomhet, men også at Fredriksen hadde opptred klanderverdig ved flere anledninger. Nærmest halvparten av hans omsetning stammet fra det krigsviktige flyplassarbeidet i Trøndelag. Kapittelfunnene viser til sakens kompleksitet, for ved andre instans ble den faktiske krigsprofitten fra den enorme omsetningen til Fredriksens oppdaget å ha vært langt under hva som ble opprinnelig tenkt.

En forbrytelse fortjener sin *Straff* og i kapittel 3 viste oppgaven hvordan Fredriksen ble dømt av første instans i 1947 og senere ved andre instans i 1950. Ved å knytte straffen direkte til lovparagrafene anvendt mot han svarte oppgaven på hvordan rettsoppgjørets utvikling og lovverk gjorde seg direkte gjeldende for Fredriksens straffeutmåling ved begge instanser og hva som motiverte forskjellige dommer. Dette vitner om hvordan samfunnsdebatten, opinion og rettsvitenskap ble endret i etterkrigstiden og hvordan dette kunne slå ut i den enkeltes landssviksaker, særlig de større og profilerte. At straffen ble lempet så mye av Høyesterett tar bakgrunn i denne overordnede utviklingen, men tar også høyde for kompleksiteten i Fredriksens sak. Oppgaven har avklart hvordan Retten kunne nære seg tvil rundt sin egen dom og hvordan det i komplekse saker kunne være motstridende påstander hvor forhold blir redegjort på en måte, men senere anvendt i straffeutmålingen med en annen forståelse. Denne usikkerheten har vært oppgavens tematikk og utgjør en gråsoner i rettergangen.

Kapittel 3 *Gråsoner* kunne på bakgrunn av de forgående kapitler gå dypere i nyansene og kompleksiteten i Fredriksens sak. Hvor tidligere bidrag til tematikken ved Fagerberg, Hemstad og Økland har undersøkt lokale norske administrasjoner og større sammenslåinger av entreprenørers motiver for å ha kollaborert og bidratt til krigsviktig tyskerarbeid og flyplassarbeid har denne oppgaven funnet sitt bidrag med et mikrohistorisk kasusstudie av en

enkelt aktørs virksomhet ved Murmester Ragnar Fredriksen. Forskningen til Eng, Frøland og Christophersen har blant annet undersøkt de store strukturene av tvang, trusler og press fra tyskerne, av den løpende juridiske forståelsen av internasjonale konvensjoners anvendelse til nasjonal norsk rett i og utenfor det okkuperte Norge. Og om norske myndigheters tvetydige stilling til tyskerarbeid, hvor de vekselvis har oppfordret og tilrettelagt for kollaborasjon, men fra 1942 endret seg som følge av en temporal kontekstuell endring i den allmenne normen for nasjonal holdning som motiverte en endring i rettsvitenskapen – motstand ble oftere oppfordret ved trengt arbeide og i forberedelsene til rettsoppgjøret ble det utformet strenge lover for å avskrekke videre samarbeid og kollaborasjon med fienden. Denne oppgavens bidrag til forskningen har vært å knytte de større linjene fra slik forskning til det enkelte tilfelle ved Fredriksen og se hvordan Fredriksen kan ha blitt motivert og påvirket av de større strukturene og trendene under okkupasjonen.

Med *Gråsoner* har oppgaven utarbeidet en egen teori om en tilgjort opptreden ovenfor fienden, en *fasade*. Med denne teorien kan mange av daddelverdighetene Fredriksen straffes for ha sin forklaring med at handlingene ikke har vært genuine, men et skuespill, hvor det er et sprik mellom tilgjort opptreden og handlinger overtid, men som av retten ble tatt for legitime og anvendt som skjerpene momenter. Oppgaven har vist at Rettens håndtering av fasaden førte til mange motstridende påstander. Noe som gjør at en kan ane tvil i Rettens dom over Fredriksen. Teorien har blitt forsvart ved å grundig fremstille et konsekvent og langsiktig handlingsmønster hos Fredriksen, her har førkrigsstandarder blitt brukt til å støtte påstanden om at forsinkelser, uhell og sabotasje ved hans anlegg ikke var utilsiktet slik Retten vurderte det, men tilsiktet ettersom firmaet hadde bevist sin evne og kompetanse. Oppgaven bidrar til forskningen med å åpne døren for at flere straffedømte krigsprofitører kan ha operert med langt mer nyanserte intensjoner og holdninger enn tidligere antatt, uten at dette ble tatt frem i Retten, noe som kan ha en stor betydning for tilbørligheten av straffene i slike tilfeller.

Det er mulig å grave dypere i private papirer oppgaven ikke har undersøkt eller som har blitt nevnt som forsvunnet for å avdekke i enda større grad forholdene rundt Fredriksens virksomhet og intensjoner. Denne oppgavens arbeid med kildematerialet har fremmet en forståelse av at Fredriksen hadde en ganske tydelig innstilling til sabotasje og ble som sådan utilbørlig dømt da disse omfattende forholdene ikke fikk tilstrekkelig vurdering i Retten. Det er mulig å undersøke om Retten var slike handlingsmønsteret bevisst og kjent, om det har vært gjeldene i andre saker, for å se om det da har vært en bevist tilsidesettelse av formidlende funn, eller om slike forhold ikke lot seg formulere forståelig eller troverdig ovenfor Retten i årene fra 1945 til 1950.

6.0 Modeller og dataoversikter

Oversikt over Annonsetyper i D.Z.N 1942									
Uke	Bedriftsnummer	Uke	Tyske anbefalte håndverkere	Uke	Tysk-Norske for-samarbeid	Uke	Ringeliste	Uke	Ringeliste
1	Nr. 001-01.jan.-42.s.10-11	1	Nr. 001-01.jan.-42.s.10	1	Nr. 002-15.jan.-42.s.10-15	1	Nr. 003-04.jan.-42.s.9	1	Nr. 237-10.okt.-42.s.11
2	Nr. 002-03.jan.-42.s.8-9	2	Nr. 002-03.jan.-42.s.10	2	Nr. 003-06.feb.-42.s.10-15	2	Nr. 003-06.feb.-42.s.12	2	Nr. 238-13.okt.-42.s.7
3	Nr. 003-05.jan.-42.s.8	3	Nr. 003-05.jan.-42.s.9	3	Nr. 003-11.feb.-42.s.10-11	3	Nr. 003-11.feb.-42.s.12	3	Nr. 239-13.okt.-42.s.9
4	Nr. 004-02.jan.-42.s.13	4	Nr. 004-02.jan.-42.s.14	4	Nr. 003-11.feb.-42.s.12	4	Nr. 003-11.feb.-42.s.14	4	Nr. 240-16.okt.-42.s.8
5	Nr. 005-04.jan.-42.s.8	5	Nr. 005-04.jan.-42.s.9	5	Nr. 005-01.mai.-42.s.4	5	Nr. 007-01.feb.-42.s.14	5	Nr. 241-16.okt.-42.s.8
6	Nr. 006-10.jan.-42.s.9	6	Nr. 006-10.jan.-42.s.10	6	Nr. 005-10.mai.-42.s.8	6	Nr. 008-10.feb.-42.s.11	6	Nr. 243-17.okt.-42.s.11
7	Nr. 007-11.jan.-42.s.12	7	Nr. 007-11.jan.-42.s.13	7	Nr. 006-13.feb.-42.s.9	7	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	7	Nr. 244-19.okt.-42.s.7
8	Nr. 008-11.jan.-42.s.11	8	Nr. 008-11.jan.-42.s.12	8	Nr. 007-13.feb.-42.s.10	8	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	8	Nr. 245-20.okt.-42.s.9
9	Nr. 009-11.jan.-42.s.11	9	Nr. 009-11.jan.-42.s.12	9	Nr. 008-14.feb.-42.s.10	9	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	9	Nr. 246-21.okt.-42.s.9
10	Nr. 010-11.jan.-42.s.12	10	Nr. 010-11.jan.-42.s.13	10	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	10	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	10	Nr. 247-22.okt.-42.s.9
11	Nr. 011-11.jan.-42.s.14	11	Nr. 011-11.jan.-42.s.15	11	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	11	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	11	Nr. 248-23.okt.-42.s.9
12	Nr. 012-11.jan.-42.s.13	12	Nr. 012-11.jan.-42.s.14	12	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	12	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	12	Nr. 249-24.okt.-42.s.11
13	Nr. 013-11.jan.-42.s.14	13	Nr. 013-11.jan.-42.s.15	13	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	13	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	13	Nr. 250-24.okt.-42.s.11
14	Nr. 014-11.jan.-42.s.15	14	Nr. 014-11.jan.-42.s.16	14	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	14	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	14	Nr. 251-27.okt.-42.s.9
15	Nr. 015-11.jan.-42.s.16	15	Nr. 015-11.jan.-42.s.17	15	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	15	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	15	Nr. 252-28.okt.-42.s.9
16	Nr. 016-11.jan.-42.s.17	16	Nr. 016-11.jan.-42.s.18	16	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	16	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	16	Nr. 253-29.okt.-42.s.9
17	Nr. 017-11.jan.-42.s.18	17	Nr. 017-11.jan.-42.s.19	17	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	17	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	17	Nr. 254-30.okt.-42.s.9
18	Nr. 018-11.jan.-42.s.19	18	Nr. 018-11.jan.-42.s.20	18	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	18	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	18	Nr. 255-31.okt.-42.s.11
19	Nr. 019-11.jan.-42.s.20	19	Nr. 019-11.jan.-42.s.21	19	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	19	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	19	Nr. 256-02.nov.-42.s.7
20	Nr. 020-11.jan.-42.s.21	20	Nr. 020-11.jan.-42.s.22	20	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	20	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	20	Nr. 257-03.nov.-42.s.9
21	Nr. 021-11.jan.-42.s.22	21	Nr. 021-11.jan.-42.s.23	21	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	21	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	21	Nr. 258-04.nov.-42.s.9
22	Nr. 022-11.jan.-42.s.23	22	Nr. 022-11.jan.-42.s.24	22	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	22	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	22	Nr. 259-05.nov.-42.s.9
23	Nr. 023-11.jan.-42.s.24	23	Nr. 023-11.jan.-42.s.25	23	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	23	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	23	Nr. 260-06.nov.-42.s.9
24	Nr. 024-11.jan.-42.s.25	24	Nr. 024-11.jan.-42.s.26	24	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	24	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	24	Nr. 261-07.nov.-42.s.11
25	Nr. 025-11.jan.-42.s.26	25	Nr. 025-11.jan.-42.s.27	25	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	25	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	25	Nr. 262-09.nov.-42.s.7
26	Nr. 026-11.jan.-42.s.27	26	Nr. 026-11.jan.-42.s.28	26	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	26	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	26	Nr. 263-10.nov.-42.s.9
27	Nr. 027-11.jan.-42.s.28	27	Nr. 027-11.jan.-42.s.29	27	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	27	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	27	Nr. 264-11.nov.-42.s.9
28	Nr. 028-11.jan.-42.s.29	28	Nr. 028-11.jan.-42.s.30	28	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	28	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	28	Nr. 265-12.nov.-42.s.9
29	Nr. 029-11.jan.-42.s.30	29	Nr. 029-11.jan.-42.s.31	29	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	29	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	29	Nr. 266-13.nov.-42.s.9
30	Nr. 030-11.jan.-42.s.31	30	Nr. 030-11.jan.-42.s.32	30	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	30	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	30	Nr. 267-14.nov.-42.s.10
31	Nr. 031-11.jan.-42.s.32	31	Nr. 031-11.jan.-42.s.33	31	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	31	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	31	Nr. 268-16.nov.-42.s.9
32	Nr. 032-11.jan.-42.s.33	32	Nr. 032-11.jan.-42.s.34	32	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	32	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	32	Nr. 269-17.nov.-42.s.9
33	Nr. 033-11.jan.-42.s.34	33	Nr. 033-11.jan.-42.s.35	33	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	33	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	33	Nr. 270-18.nov.-42.s.9
34	Nr. 034-11.jan.-42.s.35	34	Nr. 034-11.jan.-42.s.36	34	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	34	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	34	Nr. 271-19.nov.-42.s.9
35	Nr. 035-11.jan.-42.s.36	35	Nr. 035-11.jan.-42.s.37	35	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	35	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	35	Nr. 272-20.nov.-42.s.9
36	Nr. 036-11.jan.-42.s.37	36	Nr. 036-11.jan.-42.s.38	36	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	36	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	36	Nr. 273-21.nov.-42.s.11
37	Nr. 037-11.jan.-42.s.38	37	Nr. 037-11.jan.-42.s.39	37	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	37	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	37	Nr. 274-23.nov.-42.s.9
38	Nr. 038-11.jan.-42.s.39	38	Nr. 038-11.jan.-42.s.40	38	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	38	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	38	Nr. 275-24.nov.-42.s.9
39	Nr. 039-11.jan.-42.s.40	39	Nr. 039-11.jan.-42.s.41	39	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	39	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	39	Nr. 276-25.nov.-42.s.9
40	Nr. 040-11.jan.-42.s.41	40	Nr. 040-11.jan.-42.s.42	40	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	40	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	40	Nr. 277-26.nov.-42.s.9
41	Nr. 041-11.jan.-42.s.42	41	Nr. 041-11.jan.-42.s.43	41	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	41	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	41	Nr. 278-27.nov.-42.s.11
42	Nr. 042-11.jan.-42.s.43	42	Nr. 042-11.jan.-42.s.44	42	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	42	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	42	Nr. 279-28.nov.-42.s.9
43	Nr. 043-11.jan.-42.s.44	43	Nr. 043-11.jan.-42.s.45	43	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	43	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	43	Nr. 280-30.nov.-42.s.9
44	Nr. 044-11.jan.-42.s.45	44	Nr. 044-11.jan.-42.s.46	44	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	44	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	44	Nr. 281-01.des.-42.s.9
45	Nr. 045-11.jan.-42.s.46	45	Nr. 045-11.jan.-42.s.47	45	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	45	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	45	Nr. 282-02.des.-42.s.9
46	Nr. 046-11.jan.-42.s.47	46	Nr. 046-11.jan.-42.s.48	46	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	46	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	46	Nr. 283-03.des.-42.s.9
47	Nr. 047-11.jan.-42.s.48	47	Nr. 047-11.jan.-42.s.49	47	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	47	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	47	Nr. 284-04.des.-42.s.8
48	Nr. 048-11.jan.-42.s.49	48	Nr. 048-11.jan.-42.s.50	48	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	48	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	48	Nr. 285-05.des.-42.s.11
49	Nr. 049-11.jan.-42.s.50	49	Nr. 049-11.jan.-42.s.51	49	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	49	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	49	Nr. 286-07.des.-42.s.7
50	Nr. 050-11.jan.-42.s.51	50	Nr. 050-11.jan.-42.s.52	50	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	50	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	50	Nr. 287-18.des.-42.s.7
51	Nr. 051-11.jan.-42.s.52	51	Nr. 051-11.jan.-42.s.53	51	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	51	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	51	Nr. 288-10.des.-42.s.9
52	Nr. 052-11.jan.-42.s.53	52	Nr. 052-11.jan.-42.s.54	52	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	52	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	52	Nr. 289-09.des.-42.s.9
53	Nr. 053-11.jan.-42.s.54	53	Nr. 053-11.jan.-42.s.55	53	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	53	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	53	Nr. 290-11.des.-42.s.11
54	Nr. 054-11.jan.-42.s.55	54	Nr. 054-11.jan.-42.s.56	54	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	54	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	54	Nr. 291-12.des.-42.s.11
55	Nr. 055-11.jan.-42.s.56	55	Nr. 055-11.jan.-42.s.57	55	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	55	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	55	Nr. 292-14.des.-42.s.7
56	Nr. 056-11.jan.-42.s.57	56	Nr. 056-11.jan.-42.s.58	56	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	56	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	56	Nr. 293-15.des.-42.s.9
57	Nr. 057-11.jan.-42.s.58	57	Nr. 057-11.jan.-42.s.59	57	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	57	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	57	Nr. 294-16.des.-42.s.9
58	Nr. 058-11.jan.-42.s.59	58	Nr. 058-11.jan.-42.s.60	58	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	58	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	58	Nr. 295-17.des.-42.s.9
59	Nr. 059-11.jan.-42.s.60	59	Nr. 059-11.jan.-42.s.61	59	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	59	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	59	Nr. 296-18.des.-42.s.9
60	Nr. 060-11.jan.-42.s.61	60	Nr. 060-11.jan.-42.s.62	60	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	60	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	60	Nr. 297-19.des.-42.s.11
61	Nr. 061-11.jan.-42.s.62	61	Nr. 061-11.jan.-42.s.63	61	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	61	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	61	Nr. 298-20.des.-42.s.11
62	Nr. 062-11.jan.-42.s.63	62	Nr. 062-11.jan.-42.s.64	62	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	62	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	62	Nr. 299-21.des.-42.s.11
63	Nr. 063-11.jan.-42.s.64	63	Nr. 063-11.jan.-42.s.65	63	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	63	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	63	Nr. 300-23.des.-42.s.9
64	Nr. 064-11.jan.-42.s.65	64	Nr. 064-11.jan.-42.s.66	64	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	64	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	64	Nr. 301-30.des.-42.s.9
65	Nr. 065-11.jan.-42.s.66	65	Nr. 065-11.jan.-42.s.67	65	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	65	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	65	Nr. 302-28.des.-42.s.15
66	Nr. 066-11.jan.-42.s.67	66	Nr. 066-11.jan.-42.s.68	66	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	66	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	66	Nr. 303-29.des.-42.s.9
67	Nr. 067-11.jan.-42.s.68	67	Nr. 067-11.jan.-42.s.69	67	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	67	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	67	Nr. 304-30.des.-42.s.9
68	Nr. 068-11.jan.-42.s.69	68	Nr. 068-11.jan.-42.s.70	68	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	68	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	68	Nr. 305-31.des.-42.s.13
69	Nr. 069-11.jan.-42.s.70	69	Nr. 069-11.jan.-42.s.71	69	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	69	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	69	
70	Nr. 070-11.jan.-42.s.71	70	Nr. 070-11.jan.-42.s.72	70	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	70	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	70	
71	Nr. 071-11.jan.-42.s.72	71	Nr. 071-11.jan.-42.s.73	71	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	71	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	71	
72	Nr. 072-11.jan.-42.s.73	72	Nr. 072-11.jan.-42.s.74	72	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	72	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	72	
73	Nr. 073-11.jan.-42.s.74	73	Nr. 073-11.jan.-42.s.75	73	Nr. 009-27.feb.-42.s.8	73	Nr. 009-15.feb.-42.s.14	73	
74	Nr. 074-11.jan.-42.s.75	74	Nr. 074-11.jan.-42.s.76	74	Nr.				

<i>fig. 2.2</i>			
Oversikt over Ragnar Fredriksen A/S' averteringer i D.Z.N. 1940-1945			
Avisnummer	Dato	Sidetall	Annonsetype og merknader
92	04.09.1940	6	Führende Baufirmen in Oslo
97	09.09.1940	9	Uten overskrift
100	13.09.1940	7	Uten overskrift
103	17.09.1940	8	Uten overskrift
106	20.09.1940	6	Führende Baufirmen in Oslo
113	28.09.1940	6	Führende Baufirmen in Oslo
115	01.10.1940	9	Uten overskrift
118	04.10.1940	6	Führende Baufirmen in Oslo
132	20.10.1940	10	Führende Baufirmen in Oslo
165	29.11.1940	8	Unsere Handwerkerliste
171	06.12.1940	8	Unsere Handwerkerliste
177	13.12.1940	6	Unsere Handwerkerliste
184	21.12.1940	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
187	24.12.1940	17	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
1	01.01.1941	8	"Glückwünsche Jahreswechsel"
3	04.01.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
8	10.01.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
14	17.01.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
20	24.01.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
26	31.01.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
34	09.02.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
88	14.02.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
46	23.02.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
52	02.03.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
56	07.03.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
62	14.03.1941	8	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
70	23.03.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
74	28.03.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
82	06.04.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
85	10.04.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
91	20.04.1941	8	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
97	27.04.1941	9	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
103	04.05.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
109	11.05.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
115	18.05.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
116	20.05.1941	66	20. mai 1941 spesial
120	25.05.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
126	01.06.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
131	08.06.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
137	15.06.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
143	22.06.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
149	29.06.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
155	06.07.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
161	13.07.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
167	20.07.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
173	27.08.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
179	03.08.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
185	10.08.1941	8	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
191	17.08.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
197	24.08.1941	12	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
203	31.08.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
209	07.09.1941	11	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
215	14.09.1941	6	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
221	21.09.1941	11	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
227	28.09.1941	13	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
234	07.10.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
239	12.10.1941	14	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
245	19.10.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
251	26.10.1941	12	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
255	31.10.1941	9	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
261	08.11.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
266	14.11.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
272	21.11.1941	10	Berücksichtigen Sie diese Handwerker!
1	01.01.1942	12	"Glückwünsche Jahreswechsel"
49	27.02.1942	8	Berücksichtigen Sie bitte diese Handwerker!
65 avertinger:	1940: 14 stk = 21,5 %	1941: 49 stk = 75.5 %	1942: 2 stk = 3%

6.1 Arkivalia og litteratur

NTNU Universitetsbiblioteket, mikrofilmruller, rull nr. 1 – 15, Deutsche Zeitung in Norwegen. 1940-1945, Avis: *Deutsche Zeitung in Norwegen*. 1(1940) Jul-des, 37-190, Trondheim, Norge.

- ” 1(1940) Mai-jun, 1-36, Trondheim, Norge.
- ” 2(1941) Jan-apr, 1-99, Trondheim, Norge.
- ” 2(1941) Mai-aug, 100-203, Trondheim, Norge.
- ” 2(1941) Sep-des, 204-303, Trondheim, Norge.
- ” 3(1942) Jan-apr, 1-100, Trondheim, Norge.
- ” 3(1942) Mai-aug, 101-202, Trondheim, Norge.
- ” 3(1942) Sep-des, 203-305, Trondheim, Norge.
- ” 4(1943) Jan-apr, 1-99, Trondheim, Norge.
- ” 4(1943) Mai-aug, 100-201, Trondheim, Norge.
- ” 4(1943) Sep-des, 202-305, Trondheim, Norge.
- ” 5(1944) Mai-aug, 101-203, Trondheim, Norge.
- ” 5(1944) Sep-des, 204-305, Trondheim, Norge.
- ” 6(1945) Jan-mai, 1-105, Trondheim, Norge.

Riksarkivet, PA-0279: Mellbye, Johan, H – politiske papirer, L0040 – Tidligere forsegletpakke med politisk innhold om landssvikoppgjøret.

Riksarkivet, S-3138, Oslo pkm., dommer, dnr. 4348 – Ragnar Brynjulf Fredriksen.

Litteratur

Bergmann, Lovisa. “Fremstillinger Av Nordmenn i Okkupasjonsavisa Deutsche Polarzeitung, Senere Polar-Kurier (1941–1945).” *Historisk tidsskrift* 101, no. 1 (2022): 36–50.

Borge, Baard Herman, Lars-Erik Vaale. *Grunnlovens Største Prøve. Rettsoppgjøret etter 1945*. Oslo: Sap & Spartacus, 2018.

Brattsti, Eirik. 2020. «Norsk Keisertid: En innføring i keiser Wilhelm IIs Norgesreiser i årene 1889 – 1914.» NTNU.

Cadamarteri, Julian P., and Alma Elizabeth Thuestad. “Okkupasjonens Kulturminner.” I *Heimen* 57, no. 2 (2020): 101–18. <https://doi.org/10.18261/issn.1894-3195-2020-02-02>.

Christoffersen, Egil. *Okkupasjonsår i Stjørdalsbygdene, 1940-1945*. Stjørdal: Utvalget for okkupasjonshistorie i Stjørdalsbygdene, 1993.

Danielsen, Rolf, and Stein Uglevik Larsen. *Fra idé til dom: Noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling*. Bergen: Universitetsforlaget, 1976.

Det Norsk-Tyske Selskap. *Meer Offen, Åpent hav*. Hamburg: E.S. Mittler & Sohn Verlag, 1991.

Dostojevskij, Fjodor. *Forbrytelse og straff*. Oslo: Solum Forlag, 2000.

Ellingsen, Dag. *Krigsprofitørene og Rettsoppgjøret*. Gyldendal: Oslo, 1993.

Eng, Vidar. “Hvorfor Arbeidet Gode Nordmenn På Flyplassene i Oslo Og Trondheim i april 1940?” *Historisk tidsskrift* 89, no. 3 (2010): 425–46.

Fagerberg, Inger. 2021. «Flyplassarbeidet i Trøndelag under andre verdenskrig: En studie av selskapene A/S Cementstøberi & Entreprenørforretning, A/S Jernbeton og A/S Betongbyggs økonomiske samarbeid under okkupasjonen.» NTNU.

- Frøland, Hans Otto, and Martin Steffensen. "Legitimate or Improper Economic Collaboration? The Struggle about the Past after the German Occupation of Norway." *War and Semiotics*, 2020. 259–81. <https://doi.org/10.4324/9781003049838-11>.
- Frøland, Hans Otto. "Forced Labour and Norwegian War Profiteers in the Legal Purges after World War II." I *The International Criminal Responsibility of War's Funders and Profiteers*, 2020, 37-60. <https://doi.org/10.1017/9781108692991.003>.
- Frøland, Hans Otto. "Organisation Todt Som Byggherre I Norge." *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 167–88. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2018-03-03>.
- Gogl, Simon. "Profittsøken uten kontroll?" *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 224–39. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2018-03-06>.
- Gogstad, Anders Christian, Ole Kristian Grimnes og Kjartan Rødland. *Der veiene skiltes: Hvorfor opplevde vi krigen så forskjellig?* Bergen: Eide Forlag, 2005.
- Gogstad, Anders Christian. «Men seier'n var var» *Søkelys på omveltningenes år mellom krig og fred: Fra kriseår til krig, okkupasjon og oppgjørets time: Linjer i norsk samtidshistorie*. Bergen: Institutt for samfunnsmedisinske fag, Sosialmedisinsk seksjon, 2003.
- Gogstad, Anders Christian. *Helse og hakekors: helsetjeneste og helse under okkupasjonsstyret i Norge*. Alma mater: Oslo, 1991.
- Graver, Hans Petter. "Rettsoppgjøret i Norge Etter Krigen - Tid for et Nytt Juridisk Blikk?" I *Lov og Rett* 54, no. 2 (2015): 65–86. <https://doi.org/10.18261/issn1504-3061-2015-02-02>.
- Hansen, Ane Bjølgerud. "Norges Vei Til Rikdom: Opptur Alt under Krigen?" Episode. *Norges historie*. Oslo: NRK, 31. juli, 2021
- Harper, Christopher S. *Det Ufullstendige Oppgjøret, Rettsoppgjørets behandling av de som deltok i den økonomiske forfølgningen av jødene i Norge under okkupasjonen 1940-1945*. Oslo: HI-Senteret, 2020.
- Hatlehol, Gunnar D. "Hitler's Northern Utopia. Building the New Order in Occupied Norway." I *Historisk tidsskrift* 101, no. 3 (2022): 253–56. <https://doi.org/10.18261/ht.101.3.8>.
- Hemstad, Harald. 2020. «Flyplassbygging i Trondheim våren og sommeren 1940: En komparativ studie om nordmenns samarbeid med tyskerne.» Mastergrad, NTNU.
- Ingulstad, Mats. "I Nyordningens Tegn?" *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 256–76. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2018-03-08>.
- Justis- og Politidepartementet. *Om landssvikoppgjøret: Innstilling fra et utvalg nedsatt for å skaffe tilveie materiale til en innberetning fra Justisdepartementet til Stortinget: Utvalget oppnevnt 22. desember: Innstilling avgitt 11. januar 1962*. Oslo, 1962.
- Karlsen, Ola. *Profitørene: De Ukjente Landssvikerne*. Oslo: Gyldendal, 2017.
- Kroglund, Nina D. *Hitlers Norske Hjelper*. Oslo: Forlaget Historie & Kultur A/S, 2017.
- Kølner, Leif. «Gestapo kom på natta.» *Aktive Fredsreiser*, 2. august 2006. Hentet 15. april 2023 fra <https://www.aktive-fredsreiser.no/administrasjon/tidsvitner/tidsvitne-koelner.html>
- Kølner, Leif. «Stettin var smadret etter bombeangrep.» *Aktive Fredsreiser*, 2. august 2006. Hentet 15. april 2023 fra <https://www.aktivefredsreiser.no/administrasjon/tidsvitner/tidsvitnekoelner.html>

- Nomeland, Terje. "I Krig Og Kjærlighet - Tyskerjenter I Agder-Fylkene." I *Heimen* 51, no. 2 (2014): 146-62. <https://doi.org/10.18261/issn1894-3195-2014-02-05>.
- Nyquist, Joar og P. D. Hofflund (red.) Oslo Gårdkalender: nybygg 1925-1945. Oslo: Fredhøis Forlag A/S, 1955.
- Ole Kristian Grimnes, *Norge i Krig, Bind 1 Overfall*. Oslo: Aschehaugs, 1984.
- Oslo Byleksikon, s.v. *Samfunnshuset*. Hentet 15. februar 2023 fra <https://oslobyleksikon.no/sidenSamfunn>
- Oslo Byleksikon, s.v. *Utstikker I*. Hentet 15. februar 2023 fra https://oslobyleksikon.no/side/Utstikker_I
- Schjøberg, Oddvar. Askvik, Olav. «Vaktene var hissige og irritable.» 2002.: Brekke, Arnstein. «Saboterte kajakkene til Østfronten.» 12. november 2007.: Fjælberg, Odd «Situasjonen tilspisser seg.» ca. 2000-2010.: Kølner, Leif «Prøvde dere å sabotere produksjonen?», «Gestapo kom på natta.» og «Stettin var smadret etter bombeangrepet.» 2. august 2006. I *Aktive Fredsreiser: Tidsvitner 1940 – 45*. Hentet 15. april 2023 fra <https://www.aktivfredsreiser.no/administrasjon/aktiv-tidsvitner.html>
- Smedal, Gustav. *Patriotisme og landssvik*. Ringsaker: Eget Forlag, 1949.
- Solbrekken, Ingeborg. Landssvikoppgjørets hemmelige historie: Brukte Norske Rettsmyndigheter krigsforbrytere og nazi-metode ved Landssvikoppjøret? Oslo: Opera, 2015.
- Solem, Erik. *Landssvikordningen: Prov. ANORDN. AV 15. DESBR. 1944 med tillegg*. Oslo: Tanum, 1945.
- Syversen, Bjørn H. «Den tyske krigskirkegården på Alfaset.» I *Søndre Aker Historielag: Årsberetning for 2006*. (2006): 17 – 26. Hentet 23. februar fra <https://web.archive.org/web/20140421095614/http://www.sondreaker.no/aarsberetninger/SAH2006.pdf>
- Sæveraas, Torgeir E. "Ot, Wehrmacht Og Byggingen Av Festung Norwegen." *Historisk tidsskrift* 97, no. 3 (2018): 189–205. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2018-03-04>.
- Sæveraas, Torgeir E. 2017. «Beton macht Geschichte»: Organisation Todt og utbyggingen av Festung Norwegen.» Doktorgradsavhandling, NTNU.
- Sørensen, Øystein. *Hitler eller Quisling? Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945*. Oslo: Cappelen Forlag, 1989.
- Økland, Pål Kristian Heum. 2018. «Lokal økonomi og administrasjon i Bergen våren og sommeren 1940, med særlig vekt på produksjonsrådet.» Mastergrad, UiB.

Aviser, lover og øvrige referanser

Almindelig borgerlig Straffelov av 1902 (Straffeloven). Paragraf 62 & 86. m.v.
https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10/*#x2a

Arkivmagasinet, nr. 3/09. *Tema: Landssvikoppgjøret*. Oslo: Arkivverket, 2009.

Deutsche Zeitung im Norwegen. «Alle fartøyer som under mørket befinner seg i havnen ved kaiene må ha en lykt klar, som blir tendt når andre fartøyer nærmer seg.» 5. februar. 1942

Deutsche Zeitung im Norwegen. «Amtliche bekanntmachungen». 18. februar 1942.

Deutsche Zeitung im Norwegen. «Bekjentgjørelse!» 5. februar 1942.

Deutsche Zeitung in Norwegen, «Grosser deutscher Soldatenfriedhof.» 20 mars, 1940.

Deutsche Zeitung in Norwegen. «Brennstoffsentralen flyttes». 24. februar 1942.

Deutsche Zeitung in Norwegen. «Arne Snildal: Malerarbeiten für die Wehrmacht werden prompt ausgeführt.» 21. juli 1941.

Deutsche Zeitung in Norwegen. «Bekjentgjørelse!» 5. februar 1942.

Deutsche Zeitung in Norwegen. «Berücksichtigen Sie bitte diese Handwerker!» 13. Juli 1942.

Deutsche Zeitung in Norwegen. «*Deutsche Zeitung in Norwegen publisierer alle viktige offisielle kunngjøringer.*»

Deutsche Zeitung in Norwegen. «Glückwünsche Jahreswechsel.» 30. januar 1942.

Deutsche Zeitung in Norwegen. «Strømrasjonering» 24. februar 1942.

Friheten. «Rasjonerte bygningsmaterialer ligger unyttet.» 10. desember 1947.

Fritt Folk. «Vi bygger.» Torsdag 13. Februar 1941.

Genève-konvensjonen om forbedring av såredes og sykes kår i de væpnede styrker i felten, med vedlegg. (konvensjon I), Genève, 28. juli 1949, Kapittel II. Om sårede og syke, artikkel 18, «*Ingen må noensinne bli forulempet eller dømt fordi han har pleiet sårede eller syke.*» m.v.
<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1949-08-12-1>

Gladtvett-Film, «Oslo-utstillingen av blå-sølv- og platinarev på Skansen.» Oslo: Oslo Kinematografer, 1940.

Karlsen, Ola. «Ga barna skylden for nazi-medlemskapet.» ABC Nyheter, 21. juni 2015.
Hentet 10. mai 2021 fra <https://www.abcnyheter.no/nyheter/2015/06/21/194407285/gabarna-skylden-for-nazi-medlemskapet>

Omland, Ellen og Eirik Veum. «Frontsøstre skulle aldri vært dømt for landsforræderi.» NRK, 6. februar 2015. Hentet fra https://www.nrk.no/norge/_-frontsostre-skulle-aldri-vaert-domtfor-landsforraederi-1.12193283.

Omland, Ellen og Eirik Veum. «Frontsøstre skulle aldri vært dømt for landsforræderi.» NRK, 6. februar 2015.

